

bosch stabbers

HANDREIKING LANDSCHAP

Het Landschap van Zeeland - beschrijving van het landschaps-DNA en ontwikkelingsperspectief

COLOFON

OPGESTELD DOOR

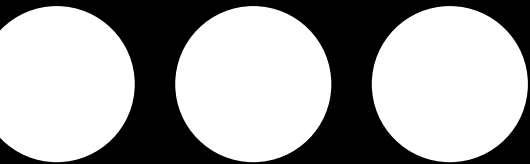
Bosch Slabbers Landschapsarchitecten;
Jan Willem Bosch, Rosie Brader, Hans
Eshuis, Jan van Minnebruggen

OPDRACHTGEVER

Provincie Zeeland; Patrick Broekhuis

DATUM

april 2012

HANDREIKING LANDSCHAP

Het Landschap van Zeeland - beschrijving van het landschaps-DNA en ontwikkelingsperspectief

Provincie Zeeland

bosch stabbers

0 INHOUD

08 1 VOORWOORD

- 08 Aanleiding
- 08 Doel

09 2 INLEIDING - DE KRACHT VAN ZEELAND

- 09 Aantrekkelijk Zeeland
- 09 Leeswijzer

11 DEEL 1 - HET LANDSCHAPS-DNA VAN ZEELAND

12 1 VORMING VAN ZEELAND

- 13 Zeeland
- 13 Bodem
- 13 Bewoning
- 13 Cultuurlandschap
- 15 landschapsvormende processen
- 15 Landschappelijke eenheden in Zeeland
- 15 Voorbeeld van de verschillende poldertypes
- 16 Infrastructuur
- 17 Wateren

18 2 SCHOUWEN-DUIVELAND

- 19 Algemene beschrijving
- 19 Ontstaan
- 19 Oudland
- 19 Schouwen
- 20 Duiveland
- 20 Nieuwland
- 20 Gouwepolders
- 20 Sirjansland, Oosterland, Bruinisse
- 20 Kop van Schouwen
- 21 Grondgebruik
- 21 Bewoning
- 22 Ontsluiting
- 23 Recreatie
- 23 Ontwatering
- 23 Oorlog en defensie
- 23 Kreeken en kreekrestanten
- 23 Beplanting
- 24 Natuur
- 24 Landgoederen

- 24 Relicten
- 25 Essentie landschap
- 25 Breuklijnen
- 27 Waarderingstabel Schouwen-Duiveland

33 3 THOLEN EN SINT PHILIPSLAND

- 33 Algemene beschrijving
- 33 Ontstaan
- 33 Grondgebruik
- 34 Bewoning
- 34 Ontsluiting
- 34 Recreatie
- 34 Ontwatering
- 34 Kreeken en Kreekrestanten
- 34 Beplanting
- 35 Natuur
- 35 Nieuwe landgoederen
- 35 Opkomst grootschalige bedrijfsterreinen en glastuinbouw
- 36 Relicten
- 36 Essentie van het Thoolse landschap
- 36 Breuklijnen
- 41 Waarderingstabel Tholen en Sint Philipsland

43 4 WALCHEREN

- 43 Algemene beschrijving
- 43 Ontstaan
- 43 Grondgebruik
- 44 Bewoning
- 44 Ontsluiting
- 45 Recreatie
- 45 Ontwatering
- 45 Oorlog en defensie
- 46 Beplanting
- 47 Natuur
- 47 Landgoederen
- 47 Essentie landschap
- 52 Waarderingstabel Walcheren

55 5 DE BEVELANDEN

55	Algemene beschrijving
55	Ontstaan
58	Grondgebruik
58	Bewoning
58	Ontsluiting
59	Recreatie
60	Landgoederen
60	Kreekrestanten
60	Beplanting
60	Natuur
60	Relicten
61	Essentie van het landschap van Zuid-Beveland
61	Essentie van het landschap van Noord-Beveland
61	Breuklijnen in de geschiedenis
65	Waarderingstabel de Bevelanden

67 6 ZEEUWS-VLAANDEREN

67	Algemene beschrijving
67	Ontstaan
67	Op- en aanwassen
68	Grondgebruik
68	Agrarische bebouwing
68	Bewoning
68	Ontsluiting
68	Oorlog en defensie

69 West Zeeuws-Vlaanderen

70	Oudlandrelicten
70	Dekzandgebied
70	Duingebied
71	Eilanden van Cadzand en Groede
71	Cadzand en Zuidzande
71	Het Oudtland van Groede en Breskens
71	(Voormalige) geulenstelsels
71	Oorlog en defensie
73	Essentie van het West Zeeuws-Vlaamse landschap
73	Breuklijnen in de geschiedenis

77 Oost Zeeuws-Vlaanderen

77	Het gebied van de Kanaalzone
77	Dekzandgebieden
78	Oudlandrelicten
79	(Voormalige) geulenstelsels
80	Oorlog en defensie
80	Relicten
81	Essentie van het Oost Zeeuws-Vlaamse landschap
81	Breuklijnen in de geschiedenis
85	Waarderingstabel Zeeuws Vlaanderen

87 DEEL 2 - LANDSCHAPSONTWIKKELINGSPERSPECTIEF

89 1 INLEIDING

- 89 Achtergrond en aanleiding
- 89 Behoud, behoud door ontwikkeling, of vernieuwing?

91 2 TRENDS EN ONTWIKKELINGEN

- 91 Motoren achter landschappelijke verandering
- 91 Van verandering naar landschapsontwikkeling

93 3 VOORBEELDUITWERKINGEN

93 Vooraf

95 Reconstructie van een historische buitenplaats

- 95 Ligging en landschapstype
- 95 Bestaande situatie
- 95 Toekomstige situatie
- 95 Resultaat landschappelijke investering

97 Modern dijkwonen

- 97 Ligging en landschapstype
- 97 Bestaande situatie
- 97 Modern dijkwonen
- 97 Resultaat landschappelijke investering

103 Aquacultuur in grootschalige nieuwlandpolder

- 103 Ligging en landschapstype
- 103 Bestaande situatie
- 103 Toekomstige situatie
- 103 Resultaat landschappelijke investering

107 Toeristische ontwikkeling erf van het oudland

- 107 Ligging en landschapstype
- 107 Bestaande situatie
- 107 Toekomstige situatie
- 107 Resultaat landschappelijke investering

111 Schaalvergroting van de landbouw

- 111 Ligging en landschapstype
- 111 Functieverandering
- 111 Bestaande situatie
- 111 Toekomstige situatie
- 111 Resultaat landschappelijke investering

115 BRONNEN

116 LEGENDABLAD VOOR ALLE KAARTEN

1

VOORWOORD

Aanleiding

Met de totstandkoming van de 'Structuurvisie infrastructuur en ruimte' breekt het rijk met het verleden en laat alle zorg voor het natuur- en landschapsbeleid aan de provincies over. Daarnaast is de Provincie Zeeland op dit moment bezig met het opstellen van het Omgevingsplan 2012-2018. Hierin is behoefte aan een onderbouwing van de landschappelijke component, zonder dat er ruimte is om er in het document zelf uitgebreid op in te gaan.

Daarom is door het Kwaliteitsteam van de provincie een landschapsanalyse en -ontwikkelingsperspectief opgesteld.

Doel

Het doel van deze exercitie is meervoudig:

Ten eerste is dat het inzichtelijk maken wat de (kern)kwaliteiten van het Zeeuwse landschap zijn en waar deze zich bevinden.

Vervolgens wil de provincie in overleg met gemeenten en betrokken partijen bepalen welke landschappelijke kwaliteiten, cultuurhistorische en aardkundige waarden van lokaal, regionaal, provinciaal of zelfs (inter)nationaal belang zijn, zodat op basis van dit onderscheid afspraken kunnen worden gemaakt over wie verantwoordelijkheid draagt voor het behoud en (planologische) bescherming van de betreffende kwaliteiten en waarden.

Daarmee wordt niet alleen meer duidelijkheid geboden over waar kernkwaliteiten zich bevinden en wie er verantwoordelijkheid voor draagt, maar wordt ook inzichtelijk waar bij (nieuwe) ontwikkelingen rekening mee moet worden gehouden. Op deze manier wil de provincie concreet invulling geven aan de strategie 'behoud door ontwikkeling'.

Daarnaast wil de provincie (particuliere) initiatiefnemers verleiden een bijdrage te leveren aan het versterken van het Zeeuwse landschap door op specifieke locaties ruimere ontwikkelingsmogelijkheden te bieden voor (kleinschalige) projecten dan elders. Bijvoorbeeld op het vlak van wonen, recreatie of zorg. Het formuleren van een antwoord op de vraag waar deze locaties zich bevinden maakt eveneens onderdeel uit van dit onderzoek. Een belangrijke basis voor de beantwoording wordt daarbij gevormd door reeds bestaande gemeentelijke landschapsvisies en landschapsontwikkelingsplannen.

Op deze wijze worden niet alleen de bestaande kernkwaliteiten van het Zeeuwse landschap beschermt, maar wordt bovendien een kader geboden om de (in)directe economische baten die voortvloeien uit het landschap te vergroten.

INLEIDING

DE KRACHT VAN ZEELAND

Aantrekkelijk Zeeland

Zeeland ligt te midden van enkele van de dichtst verstedelijkte gebieden van West-Europa als een oase van rust, water en groen. In het noorden ligt de Randstad, in het zuiden de Vlaamse stedenruit en in het oosten eerst Brabantstad en verder door het Ruhrgebied. Op schaal van de euregio is Zeeland een soort 'uitlooptgebied'. Dit maakt Zeeland tot een zeer aantrekkelijke plek voor recreatie en wonen. Deze grote kwaliteit brengt ook een grote verantwoordelijkheid met zich mee. Het gaat niet alleen om het behoud van de ruimte, de rust en het groen. Ook de waardevolle bouwstenen waaruit het landschap is opgebouwd moeten worden beschermd. Alleen dan kan Zeeland ook in de toekomst blijven profiteren van de aantrekkingskracht van haar landschap.

Leeswijzer

Om dit landschap te kunnen begrijpen, is het nodig eerst iets dieper op de vorming van het landschap in te gaan; het eerste deel van dit rapport. Hierna wordt per deelgebied de huidige landschapsstructuur toegelicht. Vragen als: wat is er nog te lezen van deze geschiedenis in het huidige landschap?; wat is in recente tijden door de mens toegevoegd?; wat onderscheidt dit deelgebied van de andere? worden beantwoord. De op dit moment aanwezige en zichtbare elementen in het Zeeuwse landschap vormen het uitgangspunt voor dit rapport. De teksten en kaarten worden aangevuld met een fotocollage en een tabel met waarderingen. Alle afbeeldingen zijn illustratief van karakter*. Tezamen geven zij inzicht in het DNA van het landschap van Zeeland; deze analyse vormt het eerste deel van dit rapport.

In het tweede deel wordt ingegaan op de ontwikkelingsmogelijkheden voor het landschap. Trends en ontwikkelingen worden geanalyseerd. Per deelgebied worden vervolgens de mogelijke ontwikkelingen gekoppeld aan de waarderingen en beschermingsniveaus uit de analyse.

** Alle afbeeldingen zijn illustratief van karakter. Ze zijn volledig gebaseerd op de gegevens in het Geografisch Informatie Systeem van de Provincie Zeeland. Deze gegevens zijn niet altijd volledig. Voor de meest recente versie van deze informatie, zie het Geografische Loket van de Provincie Zeeland; <http://zldags.zeeland.nl/geol/>*

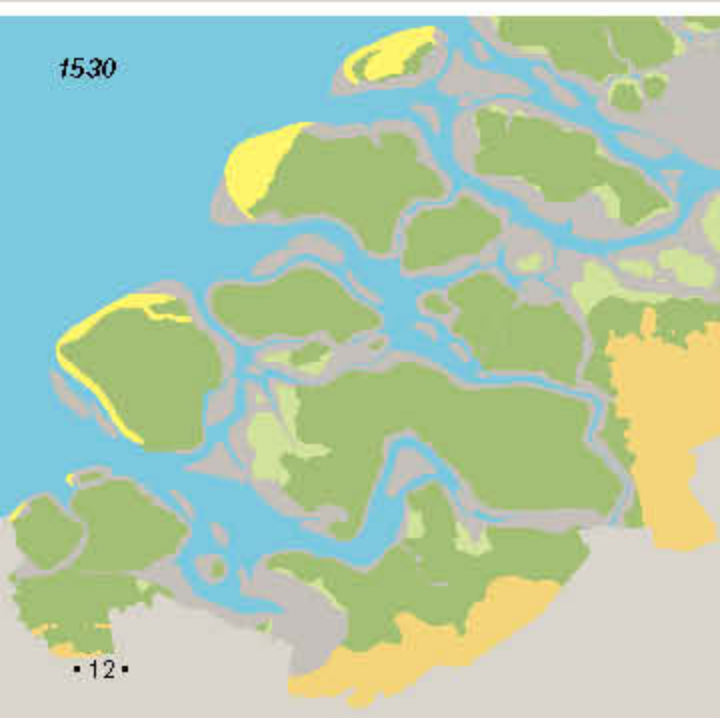
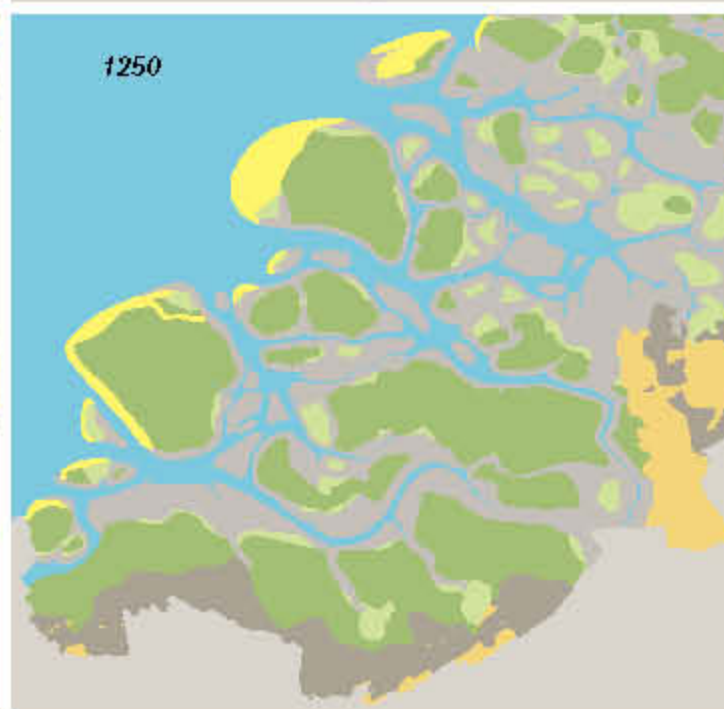
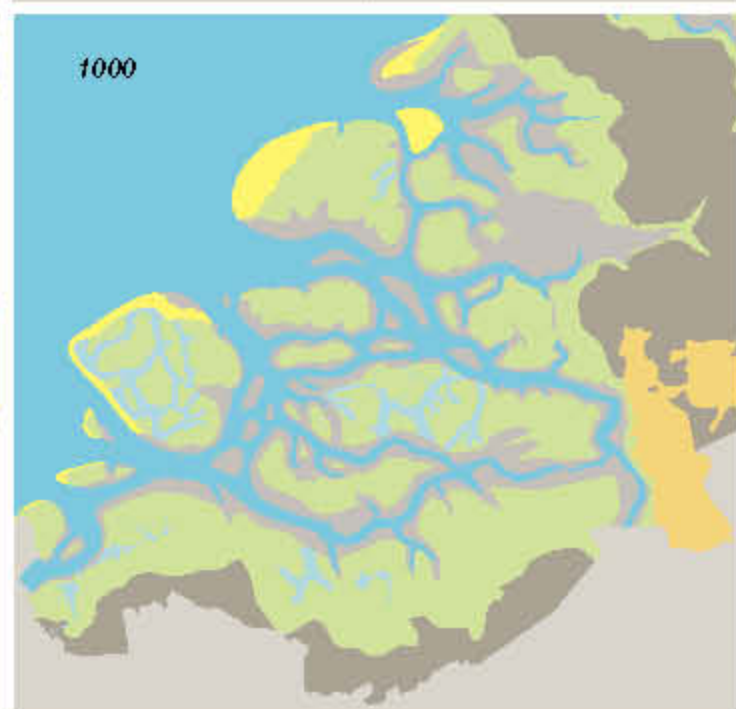
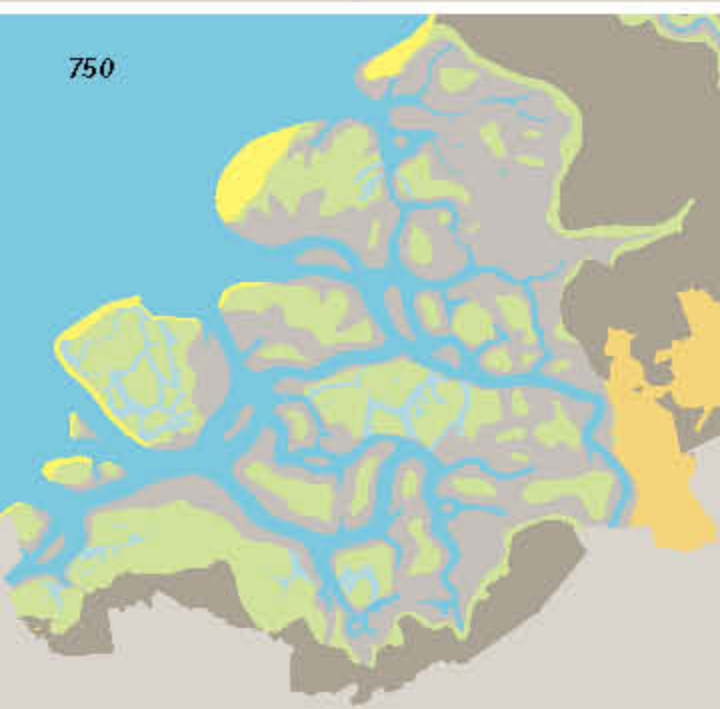
Zeeland is een 'donkere vlek' temidden van de verlichte, zwaar verstedelijkte gebieden

DEEL 1

HET LANDSCHAPS-DNA VAN ZEELAND

Zeeland

Zeeland is precies wat haar naam ons vertelt: land gevormd uit de zee. Vanaf circa 6000 voor het begin van onze jaartelling was het een komen en gaan van de zee. Dan weer was er op de huidige locatie van deze provincie water, dan weer was het land. Het grootste deel van de tijd was het echter een mengeling van beide; een dynamisch landschap van slikken en schorren, kreken en veen, een zeer geleidelijke overgang van land naar zee.

Dichterbij onze huidig tijd komend, heeft de mens zich meer en meer in dit proces gemengd. De 'strijd tegen het water' is nog steeds af te lezen uit het Zeeuwse landschap. Je zou ook kunnen stellen dat de Zeeuwen expert zijn in "leven met het water". Het deltalandschap heeft ook veel opgeleverd voor de Zeeuwen: overzeese handel (havensteden, VOC), visserij, vruchtbare landbouwgrond (zeeklei), nautische industrie en toerisme zijn enkele voorbeelden.

Bodem

Bijna heel Zeeland is onderdeel van het Zuidwestelijk zeekleigebied. Dit houdt in dat er aan het oppervlak mariene afzettingen (door de zee afgezet) voorkomen. In het kort kan de vorming van Zeeland als volgt chronologisch worden beschreven:

1) 10.000 – 6000 voor Christus. De 'basislaag' van de Zeeuwse bodem vormt het holocene dekzandlandschap. De zeespiegel was zo'n 10.000 jaar geleden veel lager dan nu, ca -60 meter NAP. Het zand werd door de wind afgezet in een soort poolwoestijn – het Dekzand.

2) 6000 - 3500 voor Christus. De zeespiegel steeg hard na de laatste ijstijd en is ca -17 meter NAP. Een lagune afgeschermd door strandwallen creëert de perfecte, natte zuurstofarme omstandigheden voor het vormen van een veenpakket – het Basisveen.

3) 3500 - 2000 voor Christus. De zeespiegelstijging stagneert tot ca -3 meter NAP rond 2500. Er ontstaat een waddengebied achter de strandwallen. Klei en zavel worden afgezet.

4) 2000 voor Christus - 300 na Christus. De zeespiegel is ca -1 meter NAP. Een vrijwel gesloten rij van strandwallen heeft hun meest westelijke positie. Een moeras ontstaat waarin opnieuw veenvorming plaatsvindt – het Hollandveen.

5) 300 - 700 na Christus. Een periode met weer een grotere overstromingsactiviteit; deels veroorzaakt door de ontwatering van het veen door de mens. De zee slaat delen van het veen weg. Vanuit de kreken wordt klei, zavel en zand afgezet.

6) 700 na Christus - 2000. De activiteit van de zee neemt af. In een soort waddengebied zijn de hoogst opgeslibde delen (schorren) geschikt voor bewoning. De mens gaat het land actief tegen de zee beschermen; dijken worden gebouwd. In deze periode zijn ook onze huidige (jonge) duinen gevormd, tussen 1000 en 1200 na Christus. Het proces van reliëfinversie (zie afbeelding) zorgt voor de typische landschappen van kreekkrug en poel. Stormvloed en zorgen voor dijkdoorbraken en laten hun sporen na in het landschap.

Bij het maken van een doorsnede van de bodem, zijn dit ook de lagen die van beneden naar boven worden aangetroffen. Alleen in kleine delen van Zeeuws-Vlaanderen, rond de grens met België, komt dekzand aan de oppervlakte voor. Hier heeft de zee geen sedimenten afgezet.

Bewoning

In de eeuwen voor het begin van de jaartelling bestaat het huidige Zeeland uit een uitgestrekt veengebied, beschermd tegen de zee door strandwallen. Op de zandige delen, zoals het dekzand, de drogere delen in de veengebieden (bv. op de kreekoevers) en de strandwallen zelf, vindt bewoning plaats. Rond 50 voor Christus voegt Julius Caesar Zeeland toe aan het Romeinse Rijk. Na de doorbraken van de strandwallen (eind 3e eeuw), verandert het veenlandschap in een soort waddengebied en trekken de bewoners weg.

Rond de 6e eeuw keren er weer mensen terug naar de restanten van de strandwallen. Vanuit hier ontwikkelt de bewoning zich richting de kreekkruggen op de achterliggende schorren. In de negende eeuw worden enkele ringwalburgen gebouwd, als bescherming tegen de Noormannen. In eerste instantie werden op de drogere delen terpen opgeworpen om droge voeten te 'garanderen'. Al snel werd overgestapt op een meer systematische aanpak; de aanleg van dijken. Hiervoor was een grote mate van samenwerking noodzakelijk.

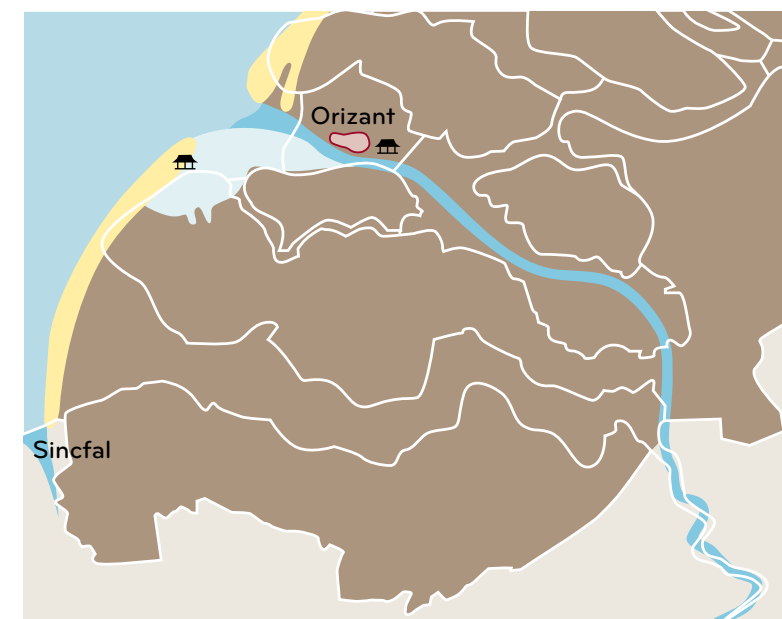
Gebieden die vanaf ongeveer het jaar 1000 zijn gecultiveerd en bewoond, en daarna niet meer langdurig door de zee zijn overstroomd, worden aangeduid met de term oudland. In de kaarten in dit rapport worden alleen die gebieden waar kenmerken van het oorspronkelijke oudland nog herkenbaar aanwezig zijn in het landschap aangeduid

als oudland. Een dorpsvorm die typisch is voor het oudland zijn de kerkringdorpen. De kerk ligt centraal in het dorp, met hieromheen een meer of minder ringvormige ruimte met aangrenzende bebouwing. Vaak vertrekt hier vandaan een radiale wegenstructuur met de boerderijen als een lintje langs de weg. Andere veel voorkomende dorpsvormen zijn de voorstraatsdorpen, en weg- of dijkdorpen. In een voorstraatsdorp loopt de hoofdstraat van de kerk naar de dijk waarachter de haven ligt. De wegenstructuur is verder orthogonaal. Het straatsdorp is, zoals de naam al zegt, een dorp langs een straat. Zonder plan is er ook geen echte kern ontstaan. De kerk staat meestal gewoon 'in het rijtje'. Het dijkdorp is de 'deltavariant' van het straatsdorp. Ontstaan aan de dijk, waarbij vaak de arbeiderswoningen echt tegen de helling aan staan, en de boerderijen hierachter los van de dijk liggen.

Cultuurlandschap

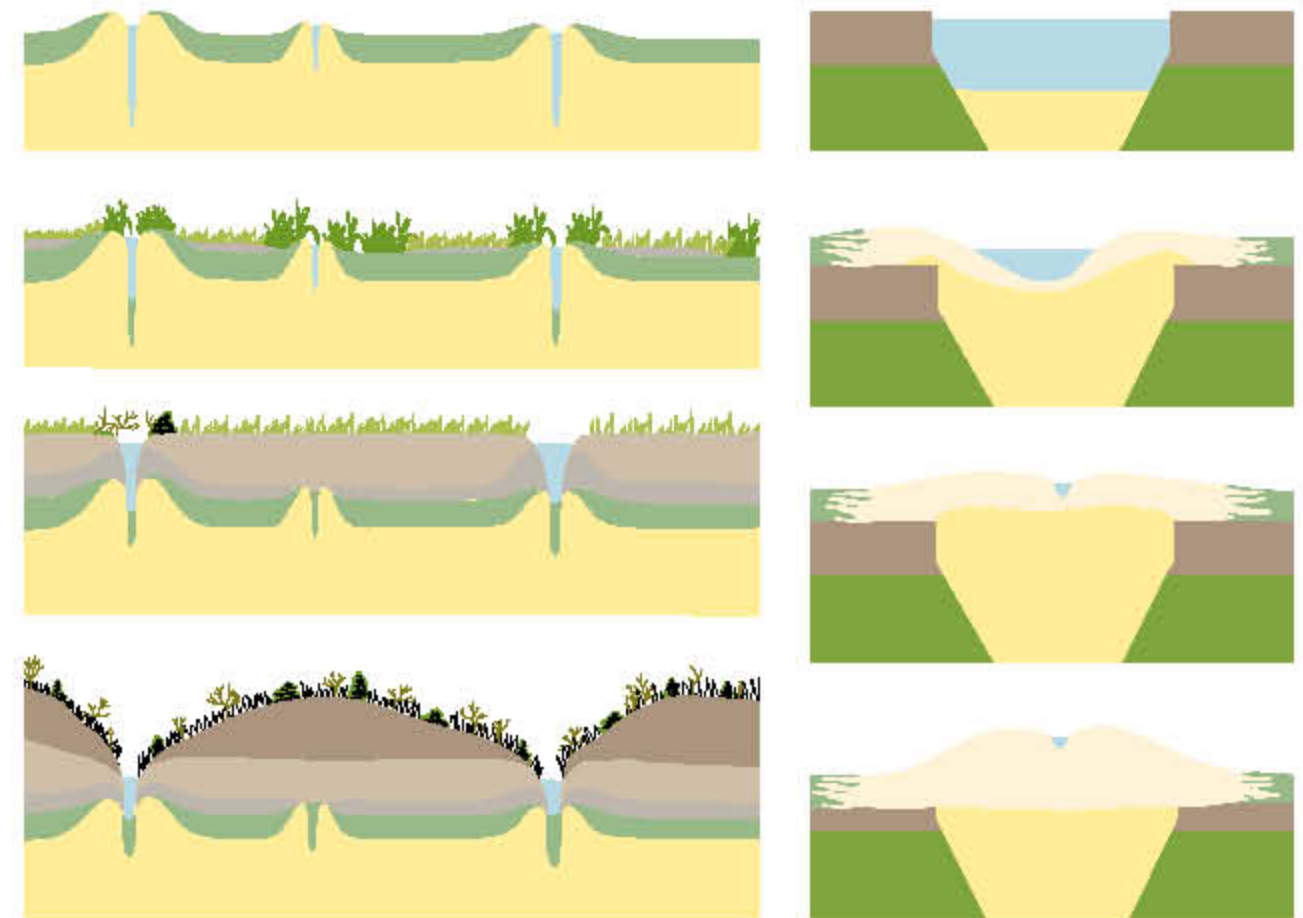
Vanaf de eerste bedijkingen, ca 1100, wordt het landschap gevormd door de wisselwerking tussen mens, zee en land. Van elk deelgebied staat er een kaart van deze inpolderingsgeschiedenis in het betreffende hoofdstuk.

Op het oudland hangen bewoning en landgebruik sterk samen met de ondergrond. Op de oeverwallen, kwelderwallen en kreekkruggen vond als eerste bewoning en akkerbouw plaats. De wegen lagen ook

▲ Vindplaatsen van Romeinse bewoningssporen

SCUDEN

INVERSIE KREEK

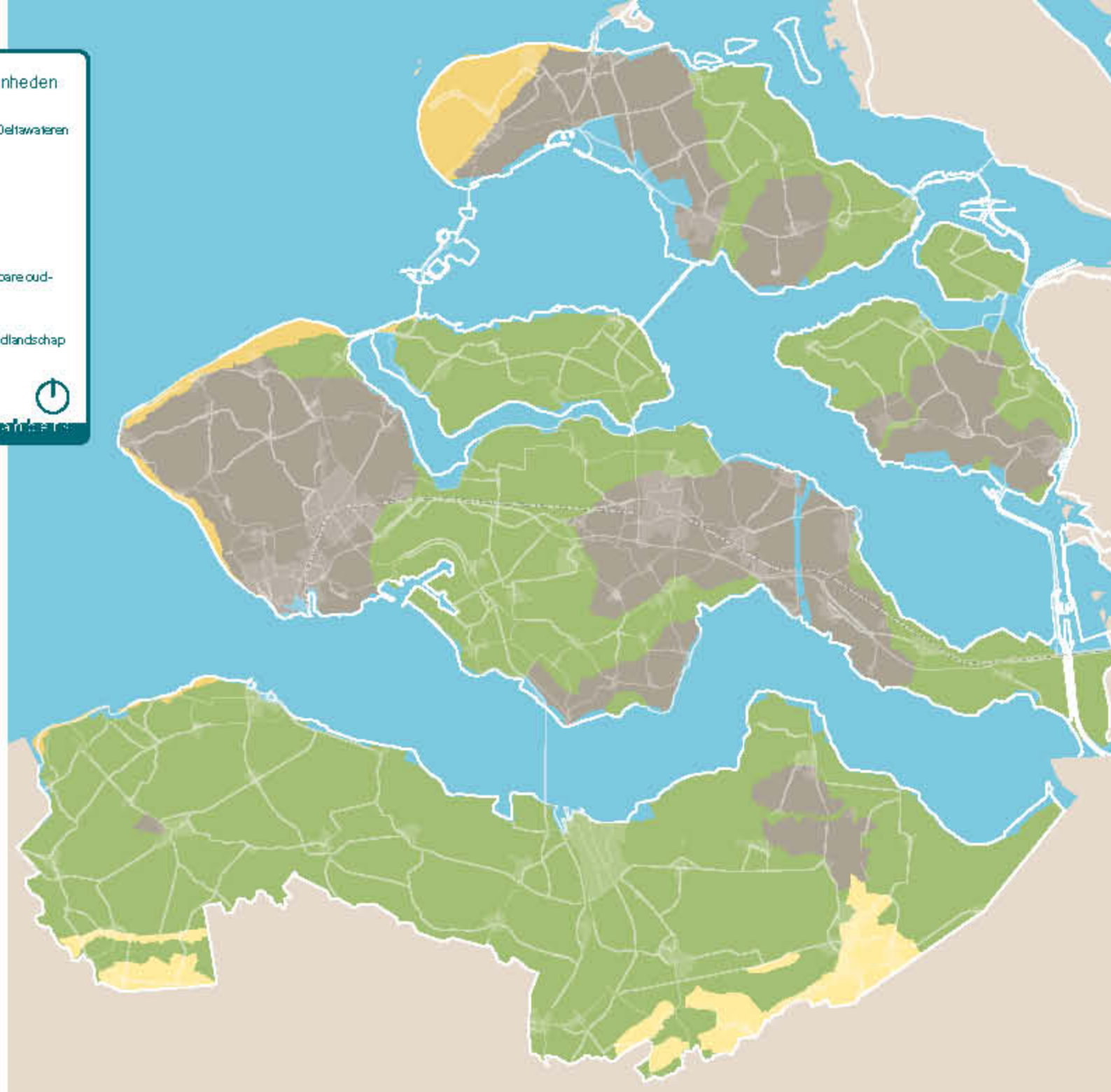
doi:10.1371/journal.pone.0142042.g002

veen

▼ *moernering*

▲ reljefinversie

▲ Landschappelijke eenheden in Zeeland

op deze drogere delen. De verkaveling is onregelmatig, met kronkelende wegen en sloten. De poelgronden waren nat en daardoor vaak moeilijker te begaan. Hier lagen de weidegronden.

Vanaf ca 1300 werd begonnen met de bedijking van gebieden buiten de oude eilandkernen. Aanwassen en geulen werden stap voor stap ingelijfd. Dit levert een soort 'schillen' van smalle polders rond de eilandkernen op. Dit zijn de kleinschaligste nieuwlandpolders.

Tussen 1500 en 1600 gaan grote delen van dit nieuwe land, en zelfs ook van het oudland, verloren door stormvloeden.

Na 1600 worden veel van deze gebieden weer heroverd op de zee. Er wordt nu, in de geest van de tijd, rationeler en grootschaliger gewerkt dan voorheen. Vaak wordt een rechthoekige verkaveling en wegenstructuur over een gebied heen gelegd, waarbij de kreken als slingerend element in de polder achter blijven. Dit contrast tussen natuurlijke en orthogonale vormen is kenmerkend voor de grootschaligere

nieuwlandpolders. De dijken zijn in het nieuwland vaak sterk beeld- en ruimtebepalend.

Op het nieuwland is het verband tussen landgebruik en ondergrond veel minder sterk aanwezig dan op het oudland. Vaak is er sprake van een blokvormige, rationele verkaveling, met bewoning langs een weg of dijk (voorstraatdorpen en weg- of dijkdorpen).

Over het algemeen kunnen we stellen dat de dijken en kreken zeer beeldbepalend zijn in het Zeeuwse Landschap. Beplantingen kunnen de leesbaarheid en aanwezigheid van deze elementen versterken.

Ook andere menselijk activiteiten hebben invloed gehad op de bodem, met als voornaamste in Zeeland de selnering en moernering. Veen werd opgegraven voor de winning van zout (selnering) of als brandstof (moernering). Het effect hiervan is het verder verlagen van reeds laag gelegen delen van het landschap. Ook werden de verschillende lagen van de bodem gemengd. Het werd nagelaten de percelen weer te egaliseren na de werkzaamheden. Er bleven zogenoemde 'hollebollen' percelen achter.

Soms is bij graafwerkzaamheden nog duidelijk te zien waar dit moerneringsproces heeft plaatsgevonden; de ruggetjes waarover het veen werd afgevoerd zijn de enige plekken waar het veen nog aanwezig is, vreemde zwarte rechthoekige structuren in de klei.

Landschappelijke eenheden in Zeeland

De verschillende landschapstypen die we op schaal van Zeeland kunnen onderscheiden zijn:

- het landschap van de Deltawateren, zeer uniek in Europa o.a. vanwege de grote, volledig open zoutwatergetijdearmen van de Schelde;
- het duinlandschap, een onderdeel van de dynamiek van de Delta, dat nu grotendeels is vastgelegd;
- het oudland, de gebieden waar nog zeer oude verkavelings- en wegenstructuren te vinden zijn;
- het nieuwland, sterk bepaald door dijken en polders;
- het dekzandlandschap, het minst sterk door de zee beïnvloede deel van Zeeland.

Voorbeeld van de verschillende poldertypes

De twee naaststaande kaartbeelden geven een goed beeld van diverse soorten polders in het Zeeuwse Zeekleilandschap. Rond 1900 waren de verschillen tussen het oudland, de op- en aanwas-polders en de aandijkingen en de laatst overgebleven geulen, nog zeer goed

◀ ca. 1910

▼ ca. 2010

te herkennen in het landschap. Zie het historische kaartbeeld. In de huidige tijd, zijn de verschillen grotendeels uitgevlakt. In de topografische kaart zijn ook de hoogtelijnen zichtbaar, waaruit duidelijk wordt dat de laatst ingepolderde delen ook het hoogste liggen (de geul rechts en de nieuwlandpolders links).

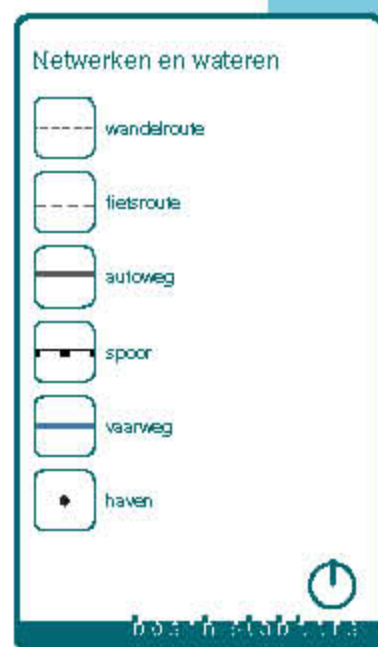
Het oudland van de Breede Wetering (geheel rechts), was er al vanaf ca. 1000. De geul westelijk hiervan was een zuidelijke tak van de Schenge. Weer ten westen daarvan lag nog een geul, de Loo-Yve. Hiertussen lag een opwas. De opwas van het Oudeland (midden), is rond 1290 bedijkt. Snel daarna werd het eiland uitgebreid met de Oosterlandpolder. De verschillende schilvormige aandijkingen volgden elkaar op en vormden de kleinschalige nieuwlandpolders. Tussen het nieuwe land en het oudland bleef een geul over, deze tak van de Schenge werd rond 1400 afgedamd. Het restant van de Schengetak heet nu de Schouwerweelse watergang. De eerste meer grootschalige nieuwlandpolder was de Oude Kraayertpolder (1547). De verkaveling en het wegenpatroon zijn nog kronkelig. De grootschalige polders meest links op de kaartuitsnede, die hierna werden ingedijkt (na 1600), kennen het typische orthogonale wegen- en verkavelingspatroon van de Renaissancepolders.

Infrastructuur

Zeeland kent een overzichtelijk hoofdinfrastructuur netwerk. De enige snelweg, de A58, en het spoor vormen de oost-west verbinding van het hoogste niveau. Een net van Rijks- en Provinciale wegen takt hier op aan, met van oorsprong ook hoofdzakelijk een oost-west oriëntatie. De aanleg van de Deltawerken heeft tevens gezorgd voor Rijks- en Provinciale noord-zuid wegen. De diverse veerdiensten over de zeearmen zijn geleidelijk verdwenen als belangrijk onderdeel van de verbindingen. De meest recente noord-zuid verbinding is de Westerscheldetunnel.

De vaarwegen zijn van groot belang voor handel en industrie in Zeeland. De haven van Vlissingen en de havens en industrie bij Terneuzen en langs het kanaal Gent-Terneuzen zijn de plekken waar dit de grootste landschappelijke impact heeft. De haven van Antwerpen ligt natuurlijk niet in Zeeland, maar heeft wel grote invloed op allerlei aspecten van de Westerschelde.

Ook de watersport is een belangrijke gebruiker van de waterwegen.

▲ Netwerken, grote wateren en grote ingenieurswerken.

Wateren

De verschillende wateren rond het Zeeuwse land hebben ieder hun eigen karakter, functies en prioritering van functies. Daarbij is een aantal wateren aangewezen als Natura2000 gebied. De getijdengebieden hebben een zeer grote waarde voor de natuur. Zij kennen bij eb droogvallende slikken en zandplaten, die onbegroeid zijn door het hoge zoutgehalte, en de wel begroeide schorren, die slechts bij incidentele hoge vloed overstroomd.

De Oosterschelde is middels de Oosterscheldedekering beschermd tegen extreme waterstanden. Wegens de aantasting van natuurwaarden en het verdwijnen van de getijdennatuur door de aanleg van alle dammen, werd na protesten uiteindelijk gekozen voor een open verbinding met de zee. De invloed van de kering op de waterstromen is echter erg groot. Er is dan ook sprake van gedempt getij. De 'zandhonger' is een ander effect van de kering. De Oosterschelde is een

belangrijk natuurgebied, een van de weinige en grootste zoutwatergetijdearmen van Europa. Hieraan ondergeschikt zijn de nevenfuncties visserij, grootschalige recreatie en watersport.

De Westerschelde is het drukst bevaren water van Zeeland. De toegang tot de haven van Antwerpen is van oudsher een punt van twisten tussen Vlaanderen en Nederland. Nog steeds spelen vraagstukken met betrekking tot toegankelijkheid van de haven en natuurbehoud. Het verdronken land van Saeftinghe is een zeer bijzonder onderdeel van de Westerschelde. Hier heeft het land (weer) de vorm van het 'oerlandschap' van Zeeland, waar de zee en de getijden allesbepalend zijn.

Het Grevelingenmeer is het grootste zoutwatermeer van Europa, is afgesloten van de zee en kent daarom geen eb en vloed. Recreatie / watersport is een belangrijke functie van het Grevelingenmeer. De platen in het Grevelingenmeer hebben een natuurfunctie.

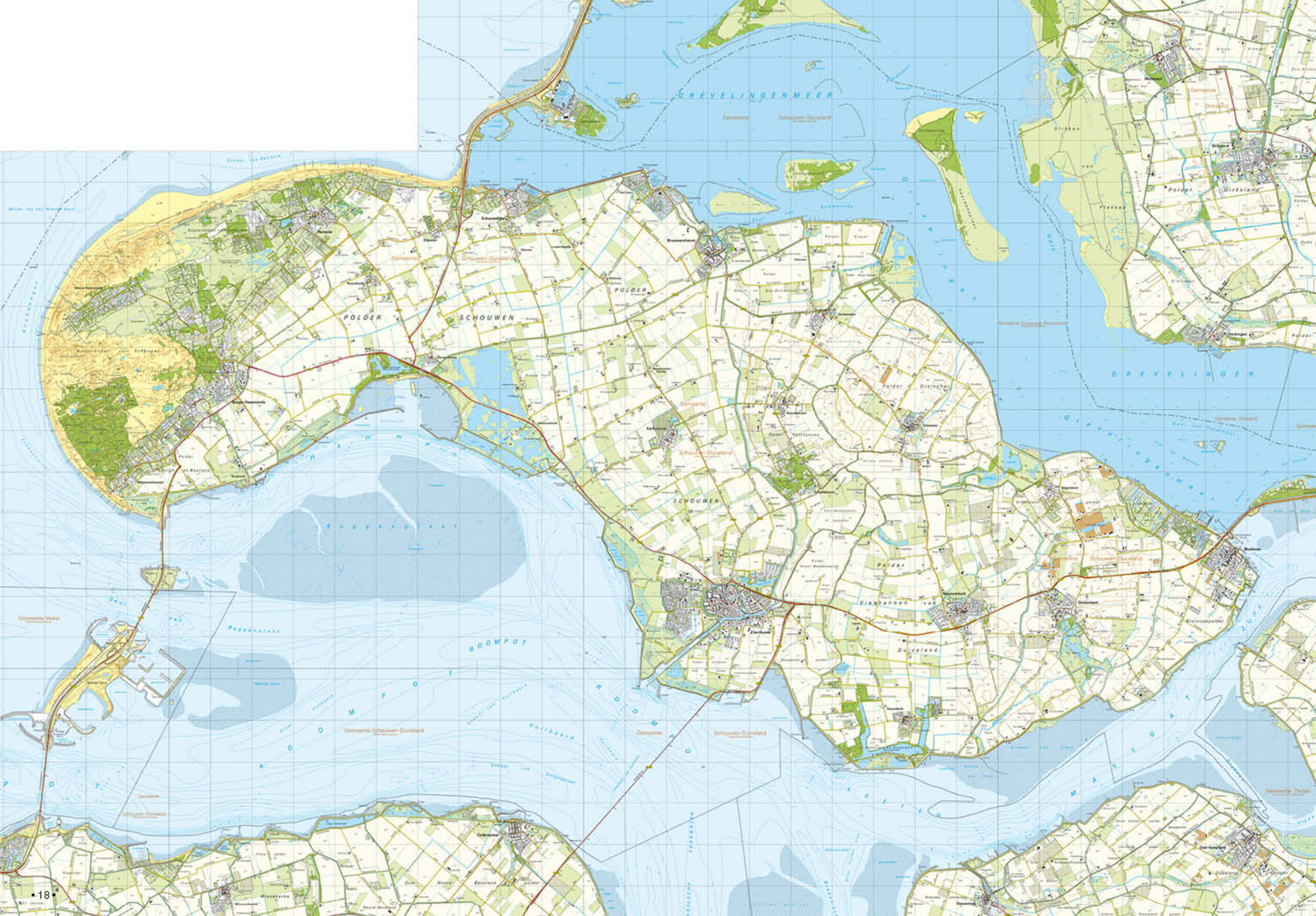
De relatief recent aangelegde Deltawerken zijn van grote invloed op de Zeeuwse wateren, op de bereikbaarheid van verschillende van de eilanden, en op de verschijningsvorm van de overgang van land naar water.

Het Veerse Meer is een brakwatermeer zonder getijden, waar recreatie een grote rol speelt. Ook hier draait het voornamelijk om watersport, maar de oevers zijn grotendeels ingenomen door recreatiewoningen en recreatieve voorzieningen, plaatselijk voorzien van een voor Zeeland flinke rand bebossing.

In zowel het Grevelingen- als het Veerse meer zijn de voormalige slikken en schorren nu drooggefallen, en dus geworden tot eilanden. Hier is begroeiing mogelijk, soms werd zelfs bos is aangeplant. Zij bestaan uit een afwisseling van struweel, grasland en bos, en bevatten soms enkele recreatieve voorzieningen.

In enkele andere 'meren' vond een gelijke ontwikkeling plaats. De afsluiting van de zee zorgde voor het droogvallen van de platen, slikken en schorren, en verzoeting trad snel op. In zowel het Zoommeer als het Krammer-Volkerak is de successie van de buitendijks gebieden nog volop in gang, de voormalige zilte zandplaten raken steeds meer begroeid.

Dan is er nog de Noordzee zelf, een groot zoutwaterlichaam met een flink getij. De Voordelta is het beschermde deel van de Noordzee dat voor de Zeeuwse (en Zuid-Hollandse) kust gelegen is. Niet alleen voor de natuur is dit een gebied van belang. Zee, strand en duin zijn immers de beelden die de meeste Nederlanders voor ogen hebben als ze aan Zeeland denken!

Algemene beschrijving

Schouwen-Duiveland is het meest noordelijk gelegen deel van Zeeland. Ondanks de verbindingen over de dammen is het eilandkarakter nog grotendeels intact. Aan de noordzijde wordt het begrensd door het Grevelingenmeer, aan de zuidzijde door de Oosterschelde, aan de oostzijde door het Zijpe (beide in open verbinding met de zee) en aan de westzijde door de Noordzee. De zuid- en de noordkust hebben ieder een eigen karakter. De Noordkust is verbonden met afgedamde wateren van het Grevelingenmeer, de recreatie is hier van grote invloed op het beeld. De zuidkust relateert sterk aan de natuur en ruwe stoerheid van de Oosterschelde, hier op aansluitend heeft binnendijs grootschalige natuurontwikkeling plaatsgevonden.

Schouwen-Duiveland bestaat uit 47 polders. Het kent grote agrarische polders met een grote mate van openheid en verre zichten. Tussen de deelgebieden Schouwen, de Gouwepolders en Duiveland bestaan wel verschillen in maat, schaal en openheid van de polders. Gebieden met kleinere maat en schaal worden vaker bepaald door dijken dan door beplanting. Dit is niet altijd zo geweest. Door de watersnoodramp van 1953 verdween bijna alle beplanting op het eiland. Hierna vond een ingrijpende herverkaveling plaats. Vanuit een ratio-nele insteek werd het landschap zo goed mogelijk ingericht voor de landbouw.

Het duingebied van de Kop van Schouwen wijkt sterk af van het polderlandschap. Reliëf en beplanting vormen hier een meer besloten wereld, met recreatie en natuur die zijn georiënteerd op de Noordzee.

Ontstaan

De voormalige eilanden Schouwen, Duiveland, Bommenede en het eiland van Dreischor zijn door het inpolderen van zeearmen en kreken tot één eiland gemaakt. Tussen 1000 en 1300 werd vanuit de zee veel zand aangevoerd en ontstond het duingebied 'De Kop van Schouwen'. Dit is het breedste duingebied van Zeeland, met duinen tot 35 meter hoog. De dynamiek waarmee dit gebied gevormd is, is nog steeds goed af te lezen uit de verschillende verschijningsvormen van duinen in het gebied.

De stormvloed van 1134 was directe aanleiding om het oudland van Schouwen te gaan bedijken. Een brede lage aardendijk werd aangelegd vanaf het zuidelijke puntje van het duingebied, via Zierikzee, via het huidige Brouwershaven, terug naar het noordelijkste punt van de duinen. Ten oosten van deze aardendijk lag de zeearm de Gouwe.

Deze verbond de Oosterschelde met de Grevelingen. Aan de overzijde van de Gouwe lagen Dreischor en Sirjansland. In de dertiende eeuw vormden zij samen één eiland. Door een dijkdoorbraak werd Sirjansland gescheiden van Dreischor. Hierbij ontstond de geul het Dijkwater.

In 1374 werd het noordelijke deel van de Gouwe afgedamd. De Noordgouwe polder ontstond en het eiland van Dreischor werd verbonden met Schouwen. In 1401 werd de Zonnemaire ingepolderd en was ook Bommenede verbonden met Schouwen.

Aangrenzend aan Duiveland, werd in 1354 de polder Oosterland afgerond. Vervolgens de polder Bruinisse in 1468. Deze relatief grote nieuwanland polders kennen een minder roerige geschiedenis dan vele andere delen van het eiland. Het gebied is alleen in 1953 weer door zeewater overspoeld. Wel zijn er in de loop der tijd nog enkele aandijkingen toegevoegd, waarvan sommige ook weer verloren gingen.

In 1610 werd het zuidelijke deel van de Gouwe afgedamd. De eerste verbinding tussen Schouwen en Duiveland gevormd door de 'Steenen dijk'. Het Dijkwater bleef nog lange tijd de verdere scheiding tussen de twee eilanden vormen.

Bij de stormvloed van 1682 ging het eiland Bommenede, gelegen ten noorden van Zonnemaire, verloren. Onder andere de versterkte plaats Bommenede verdronk. Slechts een deel van het voormalige eiland is in 1701 herdijkt. Het plaatsje is voor altijd verdronken gebleven.

In de loop der eeuwen zijn door de vele stormvloed en door dijkvallen, ook grote andere delen van het ingepolderde land weer ten prooi gevallen aan de zee. Typisch voor Schouwen-Duiveland zijn de vele inlaagdijken, inlagen en karrevelden. We vinden deze zowel aan de noord- als aan de zuidkust van het eiland. Inlaagdijken werden aangelegd op plekken waar de bestaande zeedijk wegens oever- en dijkvallen dreigde in te storten. Om dit te voorkomen werd achter de instabiele zeedijk een 'reservedijk' aangelegd, de zogenaamde inlaagdijk. Het gebied tussen de twee dijken is de inlaag. Vaak is hier ook direct de klei gewonnen waarmee de dijk werd aangelegd. Er is dan sprake van een strookvormig reliëf waarin deze afgravingen te herkennen zijn, de zogenaamde karrevelden. De dijkes waarover de karren reden om de klei af te voeren liggen hoger dan de afgegraven delen. De inlagen en karrevelden zijn voornamelijk te vinden aan de zuidkust van Schouwen en Duiveland.

Naast de inlagen en dijken herinneren ook de wielen of welen (doorbraakkolken) en de kreken aan de strijd tegen het water. Deze komen voor in de Gouwepolders en op Duiveland.

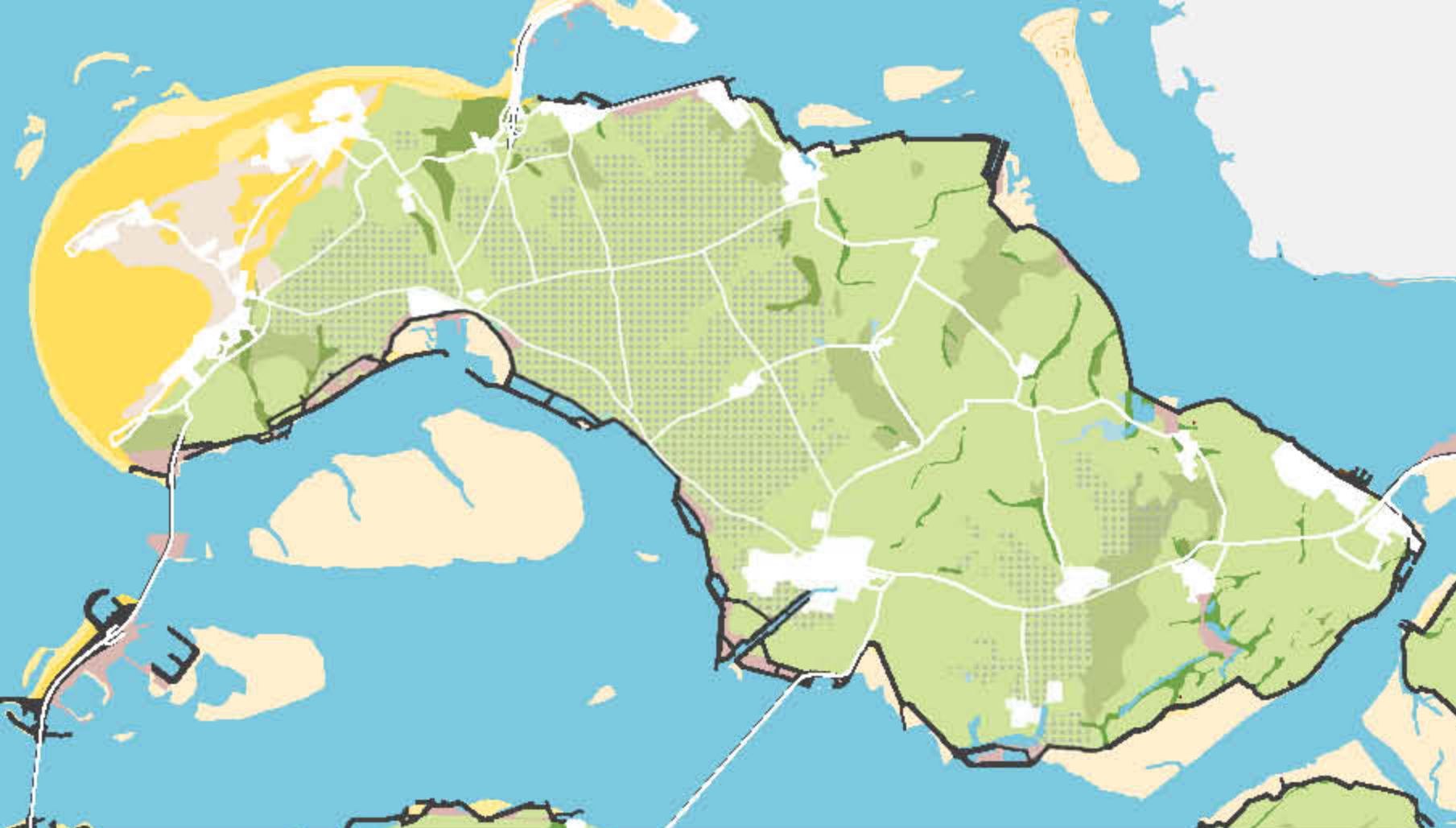
Een zeer tastbare en sprekende herinnering aan deze roerige geschiedenis van land en zee, is de Plompetoren. Aan de zuidkust van Schouwen lag de zeedijk in 1475 nog zo'n drie kilometer verwijderd van de kerk van het dorp Koudekerke. De stromingen in de Oosterschelde waren echter zeer sterk en ondermijnden de zuidelijke zeedijk telkens weer. Keer op keer werden delen van het land overgenomen door het water. De inlaagdijken vingen de klap telkens op. In 1581 werd wederom een nieuwe inlaagdijk aangelegd, ditmaal dwars door het dorp Koudekerke. De gevreesde dijkval vond inderdaad plaats, en de inlaagdijk werd zeedijk. Sinds toen is deze zeedijk gehandhaafd. Een deel van het dorp ging echter verloren bij de dijkval, en de dorpskerk werd afgebroken. Alleen de kerktoren werd niet afgebroken, hij bleef dienen als baken voor de scheepvaart. De Plompetoren staat nu eenzaam aan de zeedijk, van het dorp Koudekerke is niets meer over. Een nieuwe inlaag ligt achter de toren.

Oudland

De oudlandkernen Schouwen en Duiveland zijn open en grootschalig van karakter, en voornamelijk in agrarisch gebruik. Na de ramp van '53 vond een herverkaveling plaats. De 'nieuwe' verkaveling is nagenoeg overal blokvormig. Er zijn nauwelijks verkavelings- of ontsluitingsstructuren te vinden die nog voortkomen uit de historische structuren.

Schouwen

De polder Schouwen bestaat bijna geheel uit poelgebieden, die zeer laag gelegen en nat zijn. Deze zijn dan ook bijna geheel vrij van beplantingen. In het zuidoostelijke deel van de polder komen wel wegbeplantingen voor. De erven, met hun erfbeplantingen, zijn hierdoor sterk beeldbepalend. Bij de herverkaveling na de Ramp werden, ondanks hun betekenis voor het landschap, diverse dijkes afgegraven. Ook werd in 1960 een nieuwe dijk aangelegd uit oogpunt van overstromingsveiligheid. De dijk vertraagt het water in geval van overstroming, maar is wel overstroombaar. Deze Delingsdijk doorsnijdt de open polder Schouwen.

◀ *Geomorfologie*

▼ *Inpolderingsgeschiedenis*

Duiveland

De polders van Duiveland kennen meer beplantingen dan Schouwen. Er komt ook fruitteelt voor. De overige agrarische gebieden zijn behoorlijk open van karakter.

In de polders van Duiveland is door de openheid het kassengebied bij Sirjansland van relatief grote invloed op het landschapsbeeld.

Nieuwland

In tegenstelling tot wat men misschien zou verwachten, kent op Schouwen-Duiveland het oudland de grootste vergezichten. Het nieuwland bestaat namelijk grotendeels uit aanwassen. De daarbij behorende opeenvolging van - vaak kronkelige - dijkjes laat geen lange zichtlijnen vrij.

Gouwepolders

Ondanks de nivellerende invloed van de ruilverkaveling zijn er ook nog steeds verschillen in de verschijningsvorm van het landschap. In de Gouwepolders is het voormalige eiland Dreischor relatief kleinschalig. De Gouwepolders zijn open met veel kronkelige dijken. De polders zelf zijn smal en kleinschaliger, daardoor hebben de Gouwepolders een meer besloten karakter dan de overige polders op het eiland.

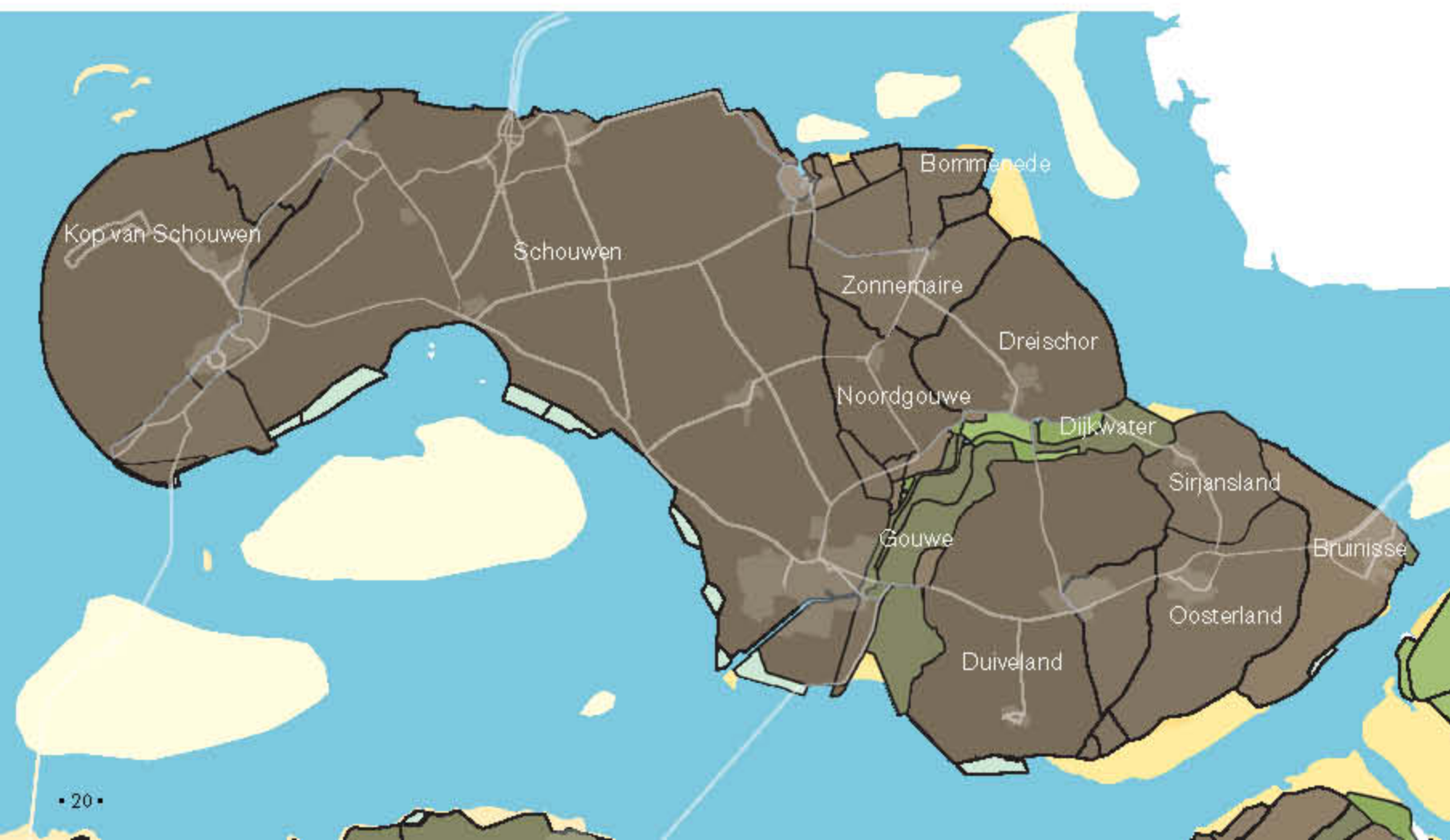
Op de rand van de Gouwepolders vinden we de 'enclave' Schuddebeurs. Op deze plek liggen al vanaf de 17e eeuw buitenplaatsen. Het is uniek op Schouwen-Duiveland door zijn beslotenheid en beplanting, bijzondere woonstreek en nog aanwezige buitenplaatsen.

Sirjansland, Oosterland, Bruinisse

Ook hier zijn beplantingen meer horizonbepalend dan in de polder Schouwen. Zowel de dorpen als sommige wegen dragen hier aan bij. De landbouw zorgt ook voor verdichting in deze nieuwland polders. Fruitteelt en glastuinbouw hebben hier hun intrede gedaan. Ook de bebossing van diverse kreken is hier mede beeldbepalend.

Kop van Schouwen

De oude duinen werden tussen 1000 en 1300 opnieuw overstoven, jonge duinen ontstonden. De jonge duinen zijn reliëfrijk en hoog. De oude duinen zijn tot ca. 8 meter hoog (oa. de Zeepeduinen). Zij bestaan uit lagere delen die meer bosachtig en besloten zijn, en open duingraslanden op de hogere delen. Tot het midden van de twintigste eeuw werd hier een wisselteelt gepleegd met o.a. rogge en grasland.

Hoofdtypen landschap ►

Bebouwing en dorpsvormen ▼

Greppels met hiernaast elzenhakhout begrepsden smalle akkertjes, de meetjes. We noemen deze akkertjes 'elzenmeetten'. Een deel van deze landbouwgebieden werd in de loop der tijd overstoven. Een tweede vorm van landbouwkundig gebruik was de begrazing van de duin zoom, de overgang van het duingebied naar de kleipolders. Door deze jarenlange begrazing is het gebied sterk verschaald. Hierdoor heeft het gebied dat we nu de 'vroongronden' noemen bijzondere natuurwaarden. Een ander gebruik van het duingebied, was de jacht. De hoge jonge duinen lijken een natuurlijk stuiflandschap, maar ook hier is door de mens een intensieve strijd tegen het water gevoerd. Bepanting met helmgras, en zelfs aanplant van dennenbos moesten het zand beter vasthouden en de duinen doen groeien. Ook werd gepoogd het strand vast te leggen, door het plaatsten van de zo typische paalhoofden. In de Verklipperduinen (het jongste deel) zijn nog actieve verstuivingslandschappen te bekijken.

Recentere vormen van gebruik van het gebied zijn de drinkwaterwinning, en sinds de goede bereikbaarheid van het gebied na de aanleg van de Deltawerken, de recreatie. Ook enige verstedelijking / bewoning heeft zich in het gebied ontwikkeld.

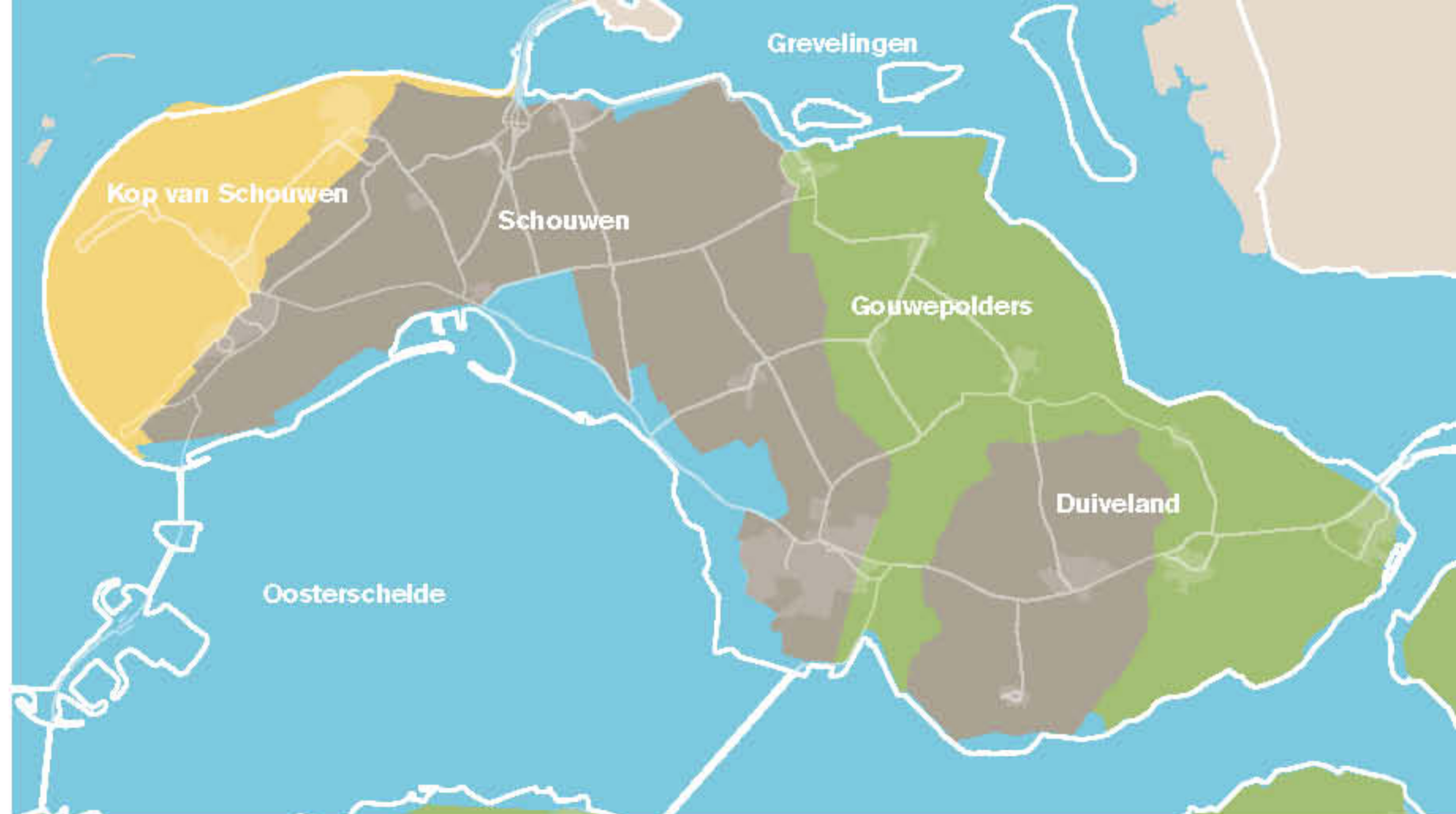
Grondgebruik

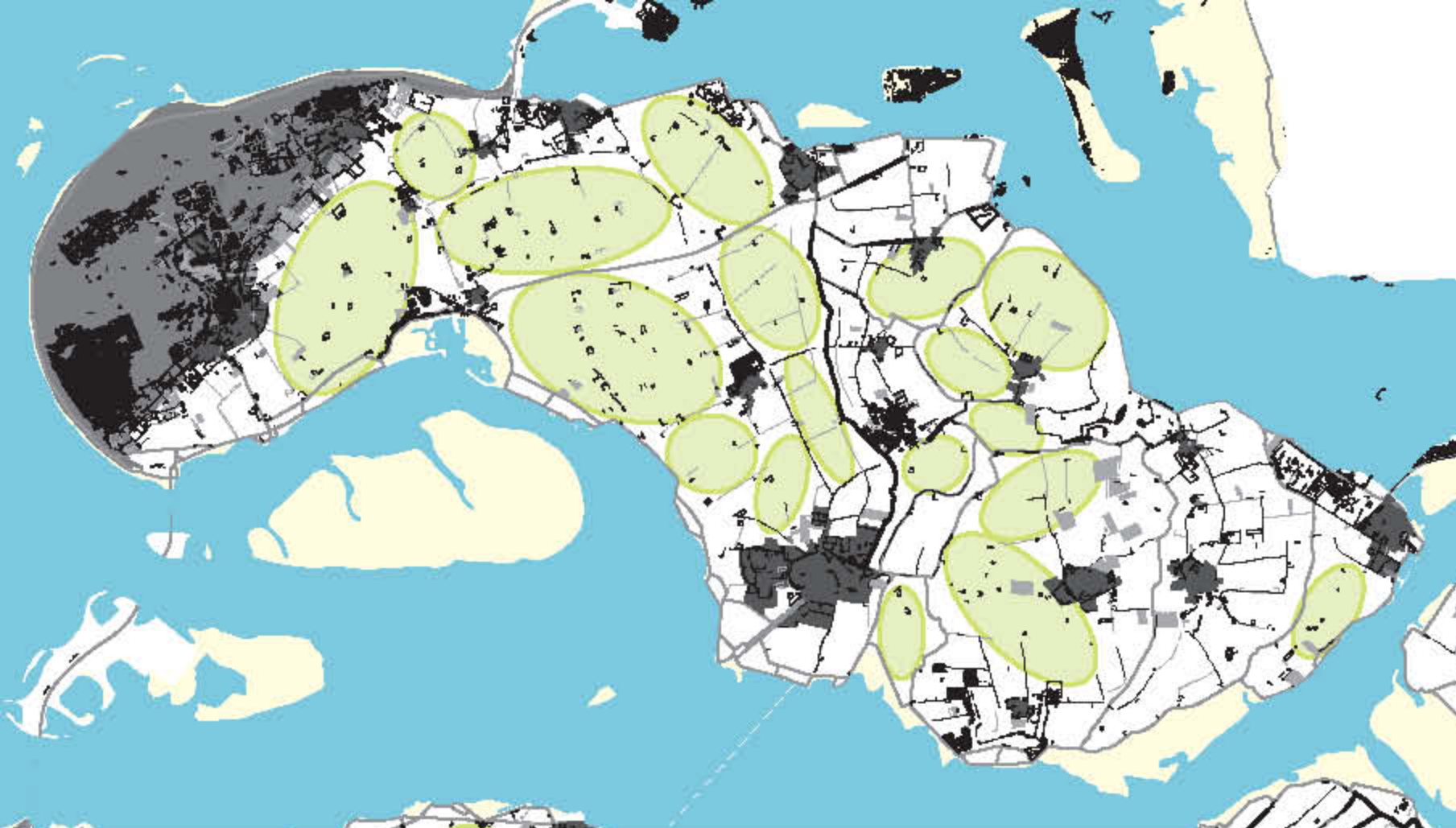
De landbouw is nog steeds de belangrijkste drager van het landschap. Een klein areaal aan glastuinbouw vinden we op het voormalige Duiveland, bij Sirjansland en Oosterland. Bijzonder is de aanwezigheid van fruitboomgaarden op Duiveland. Daarnaast is op Schouwen-Duiveland een relatief groot areaal natuur aanwezig, mede door de uitvoering van plan Tureluur. Woon- en recreatieve bebouwing hebben vooral in de binnenduintrand en aan de noordkust een flink ruimtebeslag. Aan de zuidzijde van het eiland vormt Zierikzee hierop de uitzondering.

Bewoning

Op Schouwen-Duiveland zijn sporen gevonden van bewoning uit het einde van de Nieuwe Steentijd en uit de Romeinse tijd. In 776 wordt reeds de kerk van het dorp Soaltheim genoemd, een handels- en havenplaats in de buurt van het huidige Westenschouwen. Door vorming van jonge duinen tussen 1000 en 1200 werd de plaats deels overstoven.

Aan de oostelijke rand van de duinen werd in het laatste kwart van de 9e eeuw een ringwalburg gebouwd. Dit was een verdedigingswerk van aarde en hout (wal, gracht) dat bescherming bood tegen invallen

◀ *Massa / ruimte*

▼ *Cultuurhistorische elementen*

van de Noormannen. Het binnenterrein van deze ringwalburg is nooit bebouwd geweest. In de Middeleeuwen ontstond hierbij het plaatsje Burgh.

Dreischor is een van de gaafste voorbeelden van een kerkringdorp in Zeeland. Deze dorpsvorm is typisch voor het oudland. Beschermd stads- of dorpsgezichten op Schouwen-Duiveland zijn Dreischor, Zierikzee, Noordgouwe en Brouwershaven. Zierikzee was een invloedrijke en rijke handelsstad. Uit deze rijke periode zijn veel gebouwen bewaard gebleven. Niet voor niets noemt stad zichzelf 'Monumentenstad'. Ook het middeleeuwse stratenpatroon is bewaard gebleven.

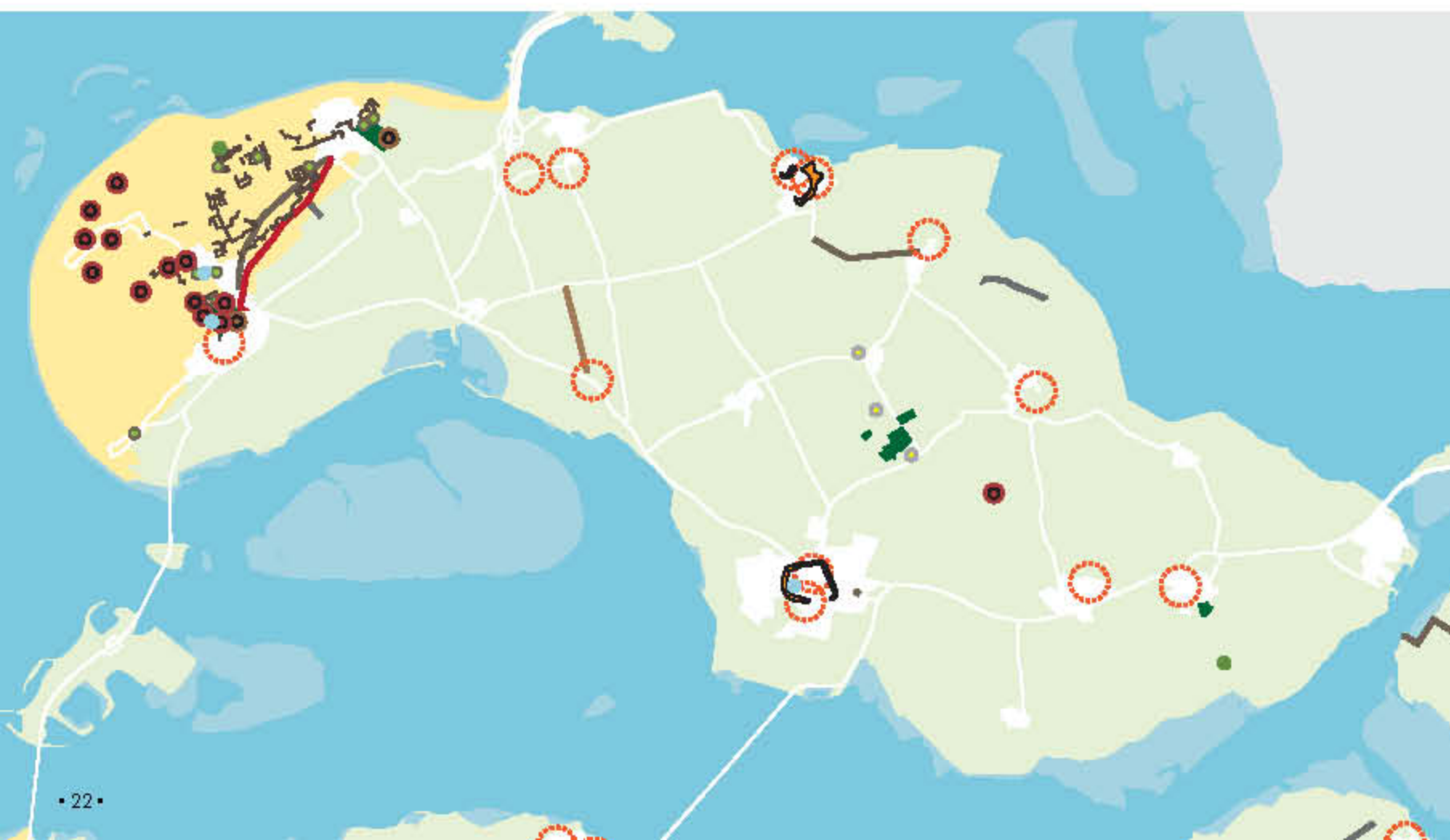
De (historische) boerderijen en erven zijn mede bepalend voor het landschap. Met name in de open gebieden vormen de boerenerven belangrijke ruimtelijke elementen. Van de voor Schouwen unieke stolpboerderijen is het laatste exemplaar in de februari-ramp van 1953 verloren gegaan. Markant gegeven is ook de ligging van de boerderijen die dateren van voor de verkaveling: deze liggen gedraaid ten opzichte van de nieuwe perceelrichting.

Een laatste kenmerkende bebouwingsvorm zijn de kleine arbeidershuisjes in het buitengebied. Soms liggen deze kaal in de polder, soms aan een dijk; de dijkhuisjes.

Ontsluiting

De hoofdwegen op Schouwen-Duiveland doorsnijden soms de elementen waaruit het landschap is opgebouwd. Deze wegen zijn dan ook niet beplant en zijn daardoor niet nadrukkelijk in het landschap aanwezig. Ze voegen zich naar de openheid van de polders. Waar de wegen op een dijk liggen zijn ze wel prominent aanwezig.

De verbindingen met de omringende eilanden worden aan de westzijde gevormd door kunstwerken uit de Deltawerken; de Brouwersdam en de Oosterscheldekering. De N57, ofwel de Dammenroute, leidt van noord naar zuid. Aan de noordoostzijde is er de Grevelingendam – ook onderdeel van de Deltawerken – met aansluitend de Philipsdam. Hierover loopt de N59. Deze loopt verder van oost naar west over het eiland, en sluit bij Serooskerke aan op de N57. Ten oosten van Zierikzee loopt de N59 over de dam die in 1610 Schouwen met Duiveland verbond. De Zeelandbrug tussen Zierikzee en Colijnsplaat (Noord-Beveland), met daarop de N256, is de kortste verbinding met Goes en de snelweg A58. De dammen en brug vormen de entrees tot Schouwen-Duiveland. De sfeer op de kunstwerken en de zichten

op het eiland hiervandaan zijn dus van grote invloed op de beleving van het landschap.

Recreatie

Het zwaartepunt van de kust gerelateerde recreatie op Schouwen-Duiveland ligt in de binnenduintrand, in en om de kernen Renesse, Burgh en Haamstede. Al in de begintijd van het kamperen en strandvakanties in Nederland begin jaren '60 zijn dit toeristische hotspots. Aan de noordkust van het eiland hebben latere recreatieve ontwikkelingen hun stempel gedrukt op de directe omgeving van dijk en water. Hier is de watersport zich sterk gaan ontwikkelen na het ontstaan van het Grevelingenmeer. Het getijloze meer met zijn grote maten is ideaal voor allerlei watersporten. Vooral tussen Scharendijke en Brouwershaven zijn vele huisjesparken ontstaan. Ook ten westen van Bruinisse is er een concentratie van verblijfsrecreatie. Op het middegebied van het eiland is relatief weinig invloed van recreatieve ontwikkelingen te vinden.

Een belangrijke aanvulling op de aantrekkelijkheid van het eiland voor recreanten zijn de historische steden Zierikzee en Brouwershaven.

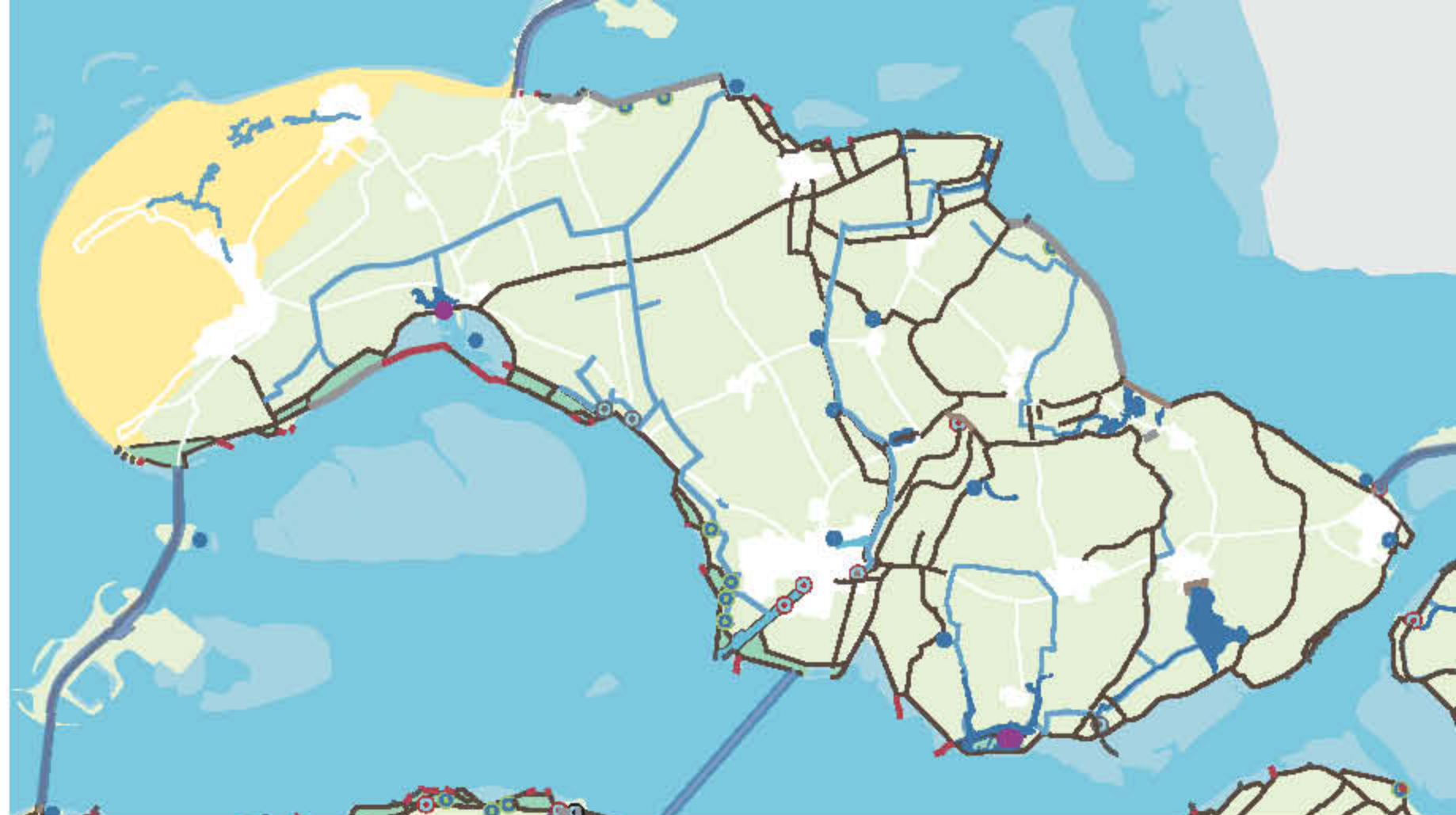
Ontwatering

De hoofdontwatering van de Polder Schouwen ligt los van de wegen en is nauwelijks beleefbaar in het landschap. De duinbeken zijn bijzonder omdat zij echt zoet water voeren, in dit sterk door zoute kwel beïnvloede watersysteem. Veel van de andere afvoerende watergangen sluiten aan op de krekken en kreekrestanten, en zijn dus nog op de voormalige kreeklopen terug te voeren.

Het enige echt oude zeekleigebied van Zeeland is in de polder van Schouwen gelegen ter hoogte van De Prunje. De zware, ongerijpte klei en slechte ontwatering bemoeilijkten het gebruik voor de landbouw sterk. Mede hierdoor is het gebied langs de zuidkust van Schouwen ingericht als natuurgebied, in het kader van plan Tureluur.

Oorlog en defensie

De oudste resten van verdedigingswerken zijn op Schouwen-Duiveland de restanten van de ringwalburg bij Burgh. De twee nog overgebleven vliedbergen bij Scharendijke en Zierikzee waren waarschijnlijk in eerste instantie terpen die tegen het water moesten beschermen, later werden het zogenaamde kasteelbergen met een verdedigingsfunctie.

Van de vele kastelen die er zijn geweest op Schouwen-Duiveland, zijn er twee bewaard gebleven: Slot Moermonden en Slot Haamstede. Ze dateren uit de dertiende en veertiende eeuw. Slot Moermond te Renesse is nu in gebruik als hotel/restaurant. De bijbehorende deels beboste gronden, gelegen op de overgang van polder naar binnenduintrand, vormen landgoed Moermond, en zijn deels bestemd als natuurgebied. Slot Haamstede is in eigendom van de Vereniging Natuurmonumenten, met de bijhorende loofbossen in 19e eeuwse onregelmatige geometrische aanleg. Dit landgoed is gelegen op de overgang van dorpskern naar duin.

De handels- en havensteden Brouwershaven en Zierikzee waren allebei uitgerust met vestingwerken ter verdediging. In Zierikzee is de omgrachting nog aanwezig, en drie van de oude stadspoorten. Vanuit diverse plekken in het landschap zijn mooie zichten op het historische Zierikzee mogelijk. In Brouwershaven vormen de restanten van wallen en omgrachting van de bastions delen van de noordelijke, oostelijke en zuidelijke begrenzing van het stadje.

De duinen van Schouwen-Duiveland maakten deel uit van de kustverdedigingslinie van de Duitsers in de Tweede Wereldoorlog: de Atlan-

tikwall. De restanten van de bunkers in de duinen spreken nog steeds tot de verbeelding.

Krekken en kreekrestanten

Het Dijkwater is een ingedamd zeearm welke pas naar aanleiding van de watersnoodramp, in 1954 geheel is ingepolderd. Het kreekrestant ligt nog in de jonge polder. Ook de Maire is een oude zeegeul, reeds ingedijkt bij de inpoldering van Oosterland in de veertiende eeuw. Ook de wat kleinere Naterskreek (bij Bommedede) is een historische kreekloop. Een echt volledig ingepolderd kreekdeel, is de Steenwaan, bij Nieuwerkerk.

De krekken bij Ouwkerk en 'De Schelphoek' bij Serooskerke zijn restanten van doorbraakkrekken van de Watersnoodramp in 1953. Het echte gat in de dijk bij Schelphoek kon men niet dichten. Daarom is de ringvormige dijk aangelegd. Ruim 200 hectare landbouwgrond ging hier verloren. Bijna alle krekken zijn beplant met bos, vaak omdat de zandige oevers geen geschikte landbouwgrond vormden. Het werden geliefde recreatiegebieden.

Beplanting

Door de invloed van het zoute water tijdens de Ramp van 1953, is bijna alle beplanting op het eiland gestorven. Bomen ouder dan 60

jaar zijn met name nog te vinden in het hoger gelegen duingebied. Ook in de hoger gelegen delen van de kernen kunnen nog oudere bomen aangetroffen worden.

Het Waterschap is op dit moment druk bezig met de uitvoering van het groenstructuurplan. Een groot deel van de hier omschreven kenmerken betreft dus werk in uitvoering.

De polder van Schouwen is een zeer open gebied met weinig beplantingen. In de herverkaveling na de Ramp zijn vooral de nieuwe erven in het agrarische landschap beplant. De erven zijn als groene eilandjes in de leegte. Aan de randen van de poelgebieden, vooral in het zuidoostelijke deel van de polder, zijn wegbeplantingen aanwezig in de vorm van singels /hagen en soms laanbeplantingen. Het natte en zilte poelgebied De Prunje daarentegen, is geheel vrij van opgaande beplanting.

Een belangrijk opgaand element is de Schouwsedijk. Deze dijk markeert de voormalige grens van het eiland Schouwen. De Schouwse dijk is vrij recent opnieuw beplant, deze beplanting zal de landschapelijke betekenis krijgen die passend is bij het cultuurhistorische belang van de dijk.

In het gebied van de Gouwepolders ontstaat vooral beslotenheid door de relatief hoge dijken, die niet allemaal beplant zijn. Het eiland van Dreischor werd tegen het water beschermd door de Dreischorse dijk. Deze is niet beplant en daardoor niet sterk beeldbepalend.

Ook op Duiveland zijn de dijken niet beplant. Soms is er wel wegbeplanting aanwezig, soms niet. Hierdoor is de leesbaarheid van het landschap niet groot en ontstaat een vrij rommelig beeld. Het nog in uitvoeringsfase verkerende Groenstructuurplan van het Waterschap voorziet echter wel in het beplanten van de dijken. Dit zal de leesbaarheid van het landschap ten goede komen.

Bos komt niet veel voor op Schouwen-Duiveland, alleen de duinen en duinzoom kennen grootschalige beplantingen. Hier is zelfs het grootste bos van Zeeland te vinden, de boswachterij Westenschouwen. Daarnaast is het reeds genoemde Schuddebeurs een 'bos'. Enkele andere grotere aanplanten zijn te vinden bij de verschillende kreekrestanten. Op de kaart lijkt er meer bos voor te komen langs de noordkust, dit zijn echter de beplantingen van de hier gelegen recreatieparken.

Natuur

Op Schouwen-Duiveland is veel natuur van waarde op (inter)nationaal niveau te vinden. Aan de zuidzijde van het eiland is het plan Tureluur tot ontwikkeling gebracht. Dit plan richt zich op de verbetering van de relatie tussen binnendijkse- en buitendijkse natuur aan de randen van de Oosterschelde. De aanleg hiervan is nodig ter compensatie van het verlies aan slikken en schorren in de Oosterschelde door de zandhonger. De Prunje is het grootste aaneengesloten gebied van plan Tureluur waar landbouwgrond is omgezet naar natte natuur met een brak karakter. Van zeer hoge natuurwaarde zijn de aan de Oosterscheldkust grenzende inlagen en karrevelden. Hier vindt men kenmerkende zilte dan wel zoete, natte vegetaties. Beide vormen ideale foerageergebieden voor allerlei weide- en kustvogels.

De Kop van Schouwen is een natuurgebied met een heel ander karakter. De uitgestrekte vlakke duingraslanden en het op zeer korte afstand van elkaar voorkomen van oude en jonge duinen maken het een waardevol duingebied. De voor Schouwen zo typische elzenmeeten zijn hier nog te vinden. Sommige elzenmeeten zijn omheind door een houtwal. Ook in de rest van de binnenduintrand komen nog veel houtwallen voor. Ook deze zijn van grote natuur- en cultuurhistorische waarde.

De reeds genoemde vroongronden zijn voornamelijk bestemd tot natuurreservaat. Een bijzonder stukje natuur in de Kop van Schouwen zijn de inlagen van de Zoeten en de Zouten Haard, gelegen achter de smalle duin rij ten noorden van Renesse.

Landgoederen

In het eerder genoemde dorp Schuddebeurs liggen nog enkele historische buitenplaatsen. Er lagen onder andere de buitens Welgelegen, Bleyckzicht, Mon Plaisir, Weelzicht en Heesterlust.

Relicten

Een typerende historische teelt voor Schouwen-Duiveland is de meekrapteelt. Uit de wortels van deze plant werd een rode kleurstof gewonnen. Voor de verwerking van de wortels tot deze kleurstof waren meestoven nodig, droogschuren die vaak door een coöperatie van boeren werden gebouwd. Er zijn nu nog twee van deze meestoven te vinden, bij Capelle en Noordgouwe.

Een cultuurhistorisch waterstaatswerk dat op Schouwen-Duiveland nog op meerdere plekken aanwezig is, zijn de Muralt muurtjes bovenop de primaire waterkering. Deze zijn aangelegd als dijkverhoging in de jaren '10 en '20 van de twintigste eeuw, zodat de dijken niet verbreed hoefden te worden.

Op Schouwen-Duiveland zijn nog twee vliedbergen over; één ten zuiden van Scharendijke en één ten noorden van Zierikzee.

Enkele welen zijn te vinden op Schouwen-Duiveland, voornamelijk langs de dijken van de Gouwepolders. Ook op Duiveland zijn er nog enkele te vinden. De meeste welen liggen onbeplant in de openheid van de polders. Sommige zijn erg slecht herkenbaar.

Essentie landschap:

- Agrarisch landschap met grote mate van openheid in alle polders, waar aanwezig overheersen vooral dijken het beeld en minder de beplantingen;
- Leesbare inpolderingsgeschiedenis halfopen en smalle Gouwepolders;
- Karakteristiek duingebied Kop van Schouwen;
- Zilte zuidkust aan Oosterschelde, met inlagen en karrevelden;
- Rustige noordkust gerelateerd aan sfeer Grevelingen;
- Verblijfsrecreatie is zichtbaar in het noordwestelijke deel aanwezig.

Breuklijnen:

Op Schouwen-Duiveland heeft vooral de Ramp van 1953 een enorme invloed gehad op het landschap. Nagenoeg alle beplantingen en oorspronkelijke verkavelingen zijn verdwenen. Een abrupte schaalvergroting volgde door de herverkaveling. Op de Ramp volgde ook de aanleg van de Deltawerken; Brouwersdam, Grevelingendam en Oosterscheldekering. Ook de Delingsdijk werd aangelegd, deze is prominent aanwezig in de polder Schouwen. Deze delen van het landschap maken de gevolgen van de Ramp nog steeds zichtbaar.

Daarnaast is de opkomst van de recreatie van grote invloed geweest. In eerste instantie voornamelijk in de vorm van kampeervoorzieningen in de binnenduinrand, tegenwoordig zijn vele huisjesparken aanwezig van Burgh tot Brouwershaven, in de binnenduinrand en aan de Grevelingen.

Ook op Schouwen-Duiveland heeft de Tweede Wereldoorlog haar sporen nagelaten; de Atlantikwall moest ook hier de kustlijn beschermen. De restanten hiervan zijn niet prominent in het landschap aanwezig, wel zijn er nog bunkers zichtbaar.

▲ Landschapsstructuurkaart

Landschapsontwikkelingsplan Provincie Zeeland - Waarderingstabel Schouwen-Duiveland						
onderdeel landschap	bepaalt DNA Zeeland	bepaalt DNA Schouwen- Duiveland	gaafheid, leesbaar- heid	van belang op niveau	planologisch instrument	koers gewenst beschermings- niveau
Ontstaan						
KUST						
Deltawateren (Oosterschelde, Grevelingen en Noordzee)	++	++	++	P	V	B
<i>Zuidkust (langs Oosterschelde)</i>						
Deltadijk	++	++	++	P	V	BR
Inlagen, karrevelden en open zilte weidegebieden	++	++	++	P	V	B
Schorren en slikken	++	++	++	P	V	B
Doorbraakkreken 1953, caissons en bossages	++	++	+	REG	ST	BO
<i>Noordkust (aan ingedamde Grevelingen)</i>						
Zeedijk	++	++	++	P	V	BR
Karrevelden	++	++	++	P	V	B
Buitendijkse gronden	++	++	++	P	V	B
Recreatieve complexen	+	+	+	REG	ST	BO
<i>Oostkust (aan Zijpe)</i>						
Deltadijken	++	++	++	P	V	BR
Inlagen en schorren	++	++	++	P	V	B
KOP VAN SCHOUWEN						
<i>Duinsysteem</i>						
Jonge en oude duinen	++	++	++	P	V	B
Vroongronden met structuur verkaveling, beplanting (open / besloten), duinbeken, reliëf	++	++	++	P	V	B
Inlagen (de Zoeten en Zouten Haerd)	++	++	++	P	V	B
Dynamisch strand- en duingebied (Verklikker en Meeuweduinen)	++	++	++	P	V	B
Recreatieve complexen	+	+	+	REG	ST	BO
<i>Duinzoom</i>						
Overgang naar polder met structuur verkaveling en beplanting	++	++	++	REG	ST	BO
Recreatieve complexen	+	+	+	REG	ST	BO
OUDLAND POLDER SCHOUWEN						
Bijzondere open poelgebieden tussen Burgh-Haamstede en Oosterschelde	++	++	++	P	V	BR
<i>Overige poelgebieden</i>						
Openheid	++	++	++	REG	ST	BR
Structuur van beplanting en (gekrompen) dorpen	+	+	+	REG	ST	BO
<i>Kreekrukken</i>						
Patroon en reliëf kreekrukken	+	-	-	REG	ST	BO
Delingsdijk	+	+	+	REG	ST	BR
Schouwse dijk	++	++	++	P	V	B
(VOORMALIGE) GEULENSTELSELS GOUWEPOLDERS EN DREISCHOR						
Kreek en kreekrestanten	+	++	+	P	V	BR
Structuur van dijken, reliëf en dijkbeplanting, en openheid	+	+	+	REG	ST	BO
OUDLAND POLDER DUIVELAND						
Structuur wegen en dijken	+/-	+/-	--	REG	ST	BO
Ringdijk' Duiveland	++	++	++	P	V	B
NIEUWLAND POLDERS OOSTERLAND EN BRUINISSE						
structuur van dijken, erven, dijkbeplantingen	+	+	+	REG	ST	BO
Kreek en kreekrestanten	++	++	+	P	V	BR
DELTAWERKEN EN DAMMEN						
Brouwersdam	+	++	+/-	P	V	BR
Oosterscheldekering	++	++	++	P	V	BR
Zeelandbrug	++	++	++	P	V	BR
Grevelingendam	+	++	++	P	V	BR
Bewoning						
Kerkringdorpen	++	++	++ /+	REG	ST	BO
Dijk- en wegdorpen	+/-	+	+/-	REG	ST	BO
Voorstraatdorp	++	+	-	REG	ST	BO
Gekrompen dorpen	+	+	varieert	REG	ST	BO
Arbeidersgehuchtjes	+/-	+/-	varieert	G	-	BO
Ontwatering						
Duinbeken Kop van schouwen	+	++	+	P	V	B
Oorlog en defensie						
Atlantikwal	+/-	+	--	P	V	BO
Beplanting						
Wegbeplantingen oudlandpolders	++	++	+	REG	ST	BO
Wegbeplantingen nieuwlандpolders	+	+	+/-	REG	ST	BO
Dijkbeplantingen	+	+	varieert	REG	ST	BO
Erfbeplantingen	+	++	varieert	G	-	BO
Houtwallen en elzenmeten in de Kop van Schouwen	++	++	+	P	V	B
Bos Schuddebeurs	-	++	++	REG	ST	BO

Landschapsontwikkelingsplan Provincie Zeeland - Waarderingstabel Schouwen-Duiveland						
onderdeel landschap	bepaalt DNA Zeeland	bepaalt DNA Schouwen- Duiveland	gaafheid, leesbaar- heid	van belang op niveau	planologisch instrument	koers gewenst beschermings- niveau
Natuur						
Open zilte weidegebieden aansluitend op Oosterschelde	++	++	+	P	V	B
Landgoederen						
Bos- en buitenplaatsen enclave (Schuddebeurs)	+/-	++	+	REG	ST	BO
Overige landschapselementen en cultuurhistorische relictēn						
Coupures	++	++	varieert	REG	ST	B
Havenkanaal Zierikzee	+	+	++	REG	ST	BO
Historische boerderijen en erven	++	+	varieert	REG	ST	BO
Historische gemalen	+/-	+/-	varieert	REG	ST	BO
Historische haventjes	++	++	varieert	REG	ST	BO
Historische sluisjes	+/-	+/-	varieert	REG	ST	B
Historische watergangen	+/-	+/-	-	REG	ST	BO
Kastelen Moermond en Haamstede	++	++	++	P	V	B
Molenbiotopen	+	+	varieert	P	V	BO
Muraltmuurtjes	++	++	+/-	REG	ST	B
Nollen en kribben	+/-	+/-	+/-	REG	ST	B
Paalhoofden	++	++	+	P	V	B
Vliedbergen	++	++	+	P	V	B
Welen	++	++	+	P	V	B

Inlaag / karreveld, met links ver op de achtergrond de Plompetoren

Het karakter van de oevers aan de noordzijde van het eiland wordt bepaald door het rustige karakter van het Grevelingenmeer, de watersportvoorzieningen, en verblijfsrecreatieve voorzieningen.

Het karakter van de oevers aan de zuidzijde van het eiland wordt bepaald door de natuurlijke uitstraling van de Oosterschelde met getij en vaak ruwer water, en natuur aan beide zijden van de dijk.

De entrees tot het eiland zijn sterk bepalend voor de beleving van bezoekers. Zicht op de entree via de Oosterscheldekering vanaf de Zeelandbrug.

De openheid van de Schouwse polders ten noorden van de Delingsdijk.

Natuurgebied De Prunje is gelegen in de zeer open Schouwse polder, de inrichting met natte, zilte natuur houdt deze openheid in stand.

De door de dijken kleinschaligere wereld van de Gouwepolders, hier bij de kruising van de Kakkersweelweg met de Gouwse dijk

en bij de dorpsrand van Dreischot

Ook meer kleinschaligheid aan de zuidwestzijde van Schouwen. In de verte is de duinzoom bij Burgh te zien.

De polders bij Nieuwerkerk en Oosterland: rationeel en open van karakter, maar kleiner van maat en schaal dan de Schouwse polders.

De Duinzoom bij Renesse is relatief vroeg ontdekt door toeristen. Recreatiecomplexen drukken hun stempel op het landschap.

agrarisch beeld Schouwen

Plompetoren

Kakkersweel

Slot Moermond

Schouwse dijk

beplante polderweg

weg door de beplantingen bij het Dijkwater

Slik aan de Grevelingendijk

dijk met Muralmuurtje bij Dreischor

het gehucht Dijkhuisjes

Inlaag

de Delingsdijk

haven aan het Grevelingen

besloten duingebied Kop van Schouwen

bebouwing kan van verre zichtbaar zijn in dit open landschap

zicht op beschermd stadsgezicht Brouwershaven

de dijken in het Duivelandse deel zijn vaak onbeplant

het Havenkanaal van Zierikzee verbindt de haven met de Oosterschelde, Links molen Den Haas

elzenmeent

erf als een eilandje in de leegte van de Schouwsepolder

de Blooisedijk is een van de dwarse dijken uit de inpoldering van de Gouwegeul

strandactiviteiten bij de Brouwersdam

Algemene beschrijving

Op Tholen zijn alle Zeeuwse landschapskarakteristieken terug te vinden. Eigenlijk is het landschap van Tholen hierdoor te beschouwen als een staalkaart van het Zeeuwse landschap. Op Tholen komt dan ook zowel oudland als nieuwland voor. Er zijn kleinschalige gebieden, die veel weg hebben van de Zak van Zuid-Beveland, maar er zijn ook grootschalige weidse polderlandschappen. Op Tholen zijn net als op de Bevelanden en Zeeuws-Vlaanderen kreekrestanten in de polderstructuren aanwezig.

Sint Philipsland is het kleinste Zeeuwse eiland. Het gebied heeft voornamelijk een grootschalig en rationeel karakter. De belangrijkste grondgebruiksvorm is akkerbouw. Tezamen met de Noorddijk deelt het natuurgebied van de Bruintjeskreek het eiland ruimtelijk in tweeën. De hoge zeedijken zijn vanwege de geringe omvang van het eiland vrijwel overal in beeld.

Ontstaan

In de 13e eeuw bestond Tholen nog uit vijf losse eilanden. Deze 'vijf eilandengroep' van Scherpenisse, Poortvliet, Malland, Schakerloo en het Oudeland van Sint Maartensdijk waren voor 1200 bedijkt. In de 13e en 14e eeuw werden de polders aangrenzend aan deze oude eilandkernen ingedijkt. De kreek en kreekrestanten de Pluimpot, de Breden Vliet, de Winkelzeesche watergang, de Hikse kreek en het Stinkgat werden tussen 1500 en 1600 geheel of gedeeltelijk bedijkt. Sint Philipsland is in twee fasen ingepolderd. De oude zeearm de Eendracht vormt nog steeds de grens met het Brabantse vasteland. Nu is zij echter onderdeel van de Schelde-Rijnverbinding voor de scheepvaart, en heeft het karakter van een kanaal.

Het gebied rond het dorp Sint Philipsland dateert uit de 17e en 18e eeuw, terwijl het gebied rond Anna Jacobapolder van 19e eeuwse oorsprong is. Het karakter van de polders is echter niet wezenlijk verschillend. Alle polders kenmerken zich door een rechthoekige wegen- en verkavelingsstructuur. Sint Philipsland behoort in zijn geheel tot het nieuwland. In 1884 werd Sint Philipsland verbonden met het vasteland door de aanleg van de Slaakdam. De Krabbenkreekdam verbond in 1973 de twee eilanden Sint Philipsland en Tholen met elkaar.

Het oudland op Tholen is, net als andere oudlandgebieden, een in-versielandschap met kreekkruggen en poelen. De jongere polders bestaan uit kalkrijkere klei. Doordat de sedimentatie in het nieuwland langer is doorgegaan heeft dit tot een aanzienlijk hogere ligging van het land geleid. De hoogteverschillen zijn op Tholen plaatselijk spectaculairder dan in andere Zeeuwse gebieden. Het patroon van de dijken is zowel op Tholen als op Sint Philipsland vrijwel intact.

Wel heeft zich op Tholen een ruimtelijke vervlakking tussen het oudland en het nieuwland voltrokken. De oorspronkelijk goed zichtbare verschillen tussen de landschappelijke eenheden zijn door diverse processen in de loop der tijd uitgevlakt. Voor Tholen is hierbij met name de herverkaveling na de Ramp van 1953 van belang. Verkavelingen zijn meer op elkaar gaan lijken en ook de verschillen in openheid tussen de gebiedsdelen zijn minder geworden. Zo is bijvoorbeeld het Poelgebied de Weihoek ten noorden van Poortvliet vrijwel niet meer als zodanig herkenbaar. Dit oorspronkelijke open graslandgebied is beter ontwaterd en hierdoor geschikt gemaakt voor akkerbouw. Tevens is midden door het poelgebied een weg aangelegd die beplant is met hoog opgaande bomen.

Tot enkele decennia geleden was met name in de noordoostkant van het eiland, vanwege de vele monumentale dijkbeplantingen - waaronder veel iepenbeplantingen - sprake van een besloten en intiem landschapsbeeld à la de Zak van Zuid-Beveland. In de jaren tachtig van de vorige eeuw zijn veel van deze beplantingen mede door de iepenziekte verdwenen. Niet al deze beplantingen zijn herplant. Het landschap is hierdoor in dit deel van het eiland opener geworden.

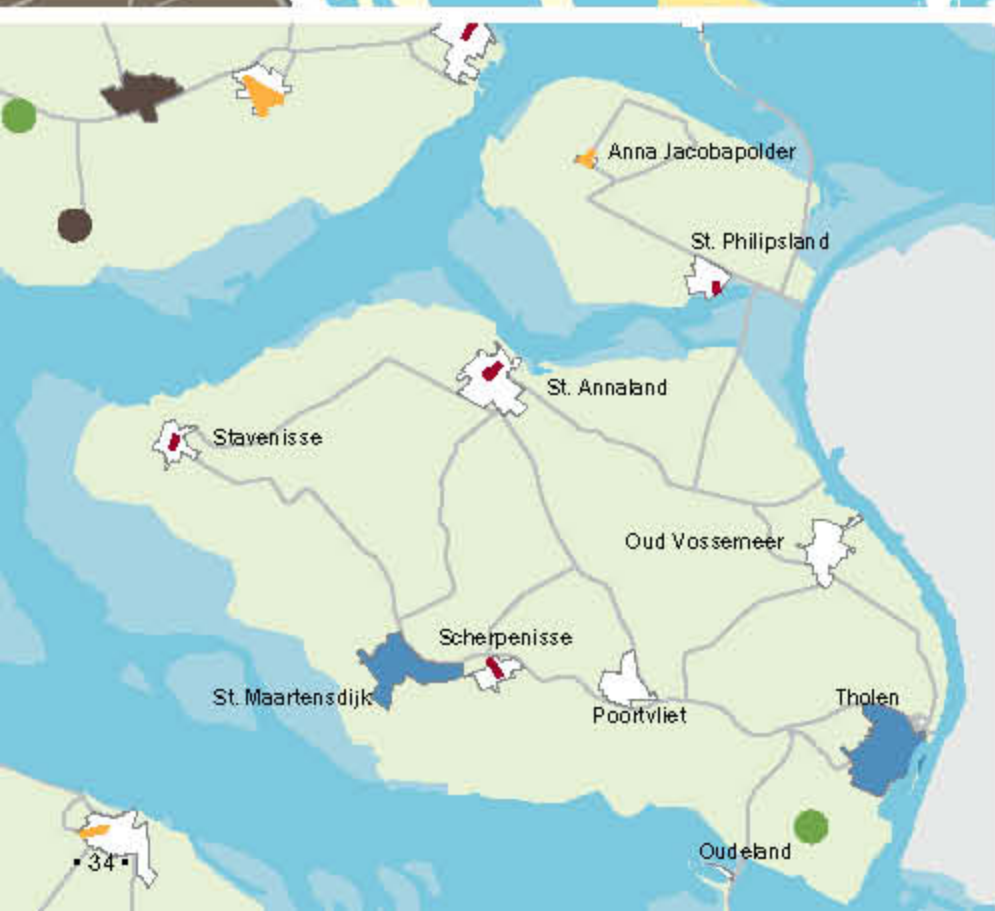
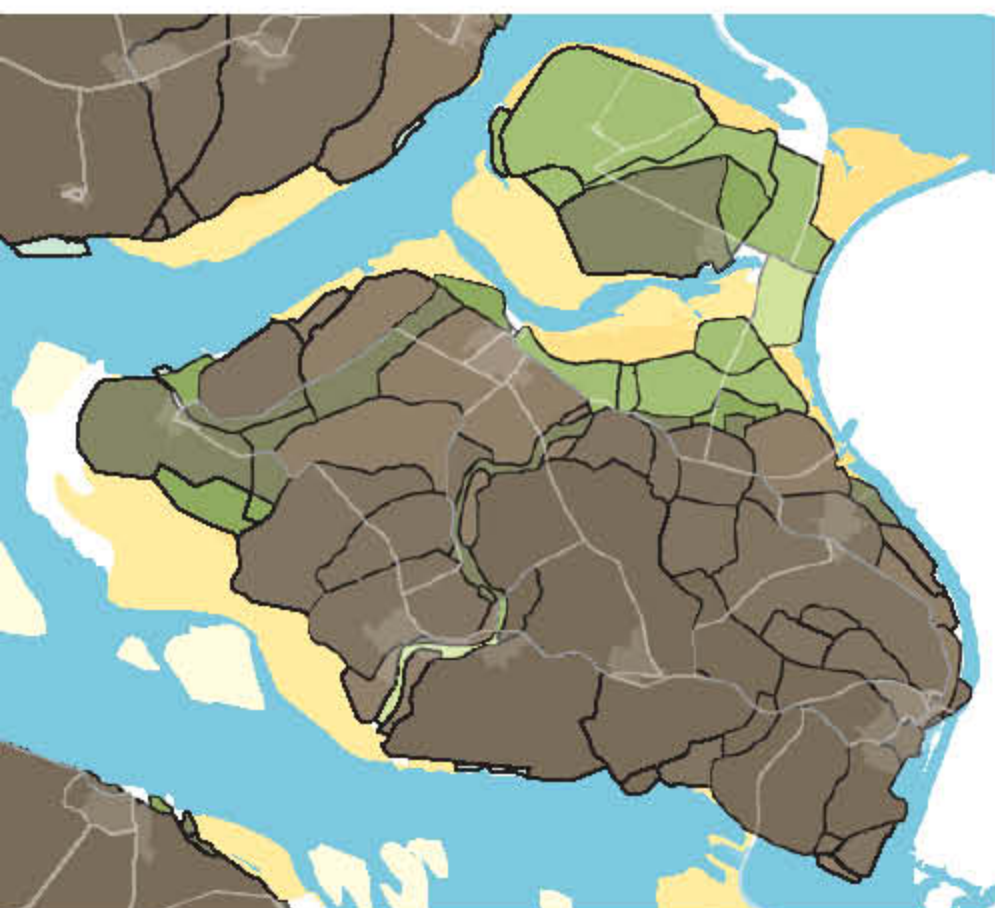
Grondgebruik

Het grondgebruik wordt gedomineerd door het akkerbouwgebruik. Specifiek voor Tholen is de zaadteelt van eenjarige bloemen. Dit aspect geeft het landschap letterlijk kleur. Ook de teelt van bruine bonen, welke na de oogst worden gedroogd op ruiters komt op Tholen (net als op Walcheren) nog steeds voor. Op beperkte schaal is sprake van de introductie van zilte teelten.

▼ *Inpolderingsgeschiedenis*

▼ *Bebouwing en dorpsvormen*

Bewoning

De stad Tholen is een vestingstadje, in de Tachtigjarige Oorlog maakte het deel uit van de Linie van de Eendracht die Zeeland moest verdedigen tegen aanvallen vanuit het oosten. Poortvliet is het enige kerkingdorp van de gemeente Tholen. De rest van de kernen bestaat uit voorstraatdorpen en weg-/ dijkdorpen. Het Oudeland, ten zuiden van Tholen Stad is een gereduceerd dorp.

Ontsluiting

De hoofdontsluiting voor het verkeer loopt via een provinciale weg die een ringweg rond het eiland vormt. Deze wegen volgen soms het historische dijkpatroon, soms doorsnijden ze de polderstructuur. Gedeeltelijk wordt hierbij de oorspronkelijke polderverkeveling gevolgd, soms is er echter ook sprake van nieuwere doorsnijdingen van deze structuur. Daar waar de hoofdwegen de dijken volgen is in de meeste gevallen opgaande beplanting aanwezig.

Op Sint Philipsland is sinds de realisatie van de Philipsdam sprake van een doodlopende hoofdverkeersontsluiting. De voormalige rijksweg die het eiland doorsnijdt eindigt bij de plek waar eens de veerboot naar Zijpe vertrok. Met name in de Oude Polder van Sint Philipsland is sprake van een echte doorsnijding van de polderstructuur, diagonaal op de hoofdrichting van de verkeveling. Door de aanleg van de Deltawerken werd Tholen beter bereikbaar vanuit andere delen van Zeeland. Zo heeft de Oesterdam (1986/1989) voor Tholen een snellere verbinding met het zuidwesten van Zeeland opgeleverd, en de Philipsdam met het noordwesten.

Recreatie

Het Thoolse landschap wordt in tegenstelling tot veel andere Zeeuwse eilanden slechts in beperkte mate gedomineerd door verblijfsrecreatie. De meeste verblijfsrecreatieterreinen zijn aan de oostkant van de Pluimpot aanwezig. Het gaat hierbij om terreinen die vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw tot ontwikkeling zijn gekomen. Het verblijfsrecreatie product is gedateerd, hetgeen ook consequenties heeft voor het landschapsbeeld.

Ontwatering

De ontwatering van zowel Tholen als Sint Philipsland vindt grotendeels plaats via de nog aanwezige (ingepolderde) krekken en kreekrestanten.

Krekken en Kreekrestanten

De Pluimpot is een voormalige kreek die nog zeer duidelijk herkenbaar is aan de polderstructuren op het eiland Tholen. Deels bestaat de waterloop zelf ook nog. De Bruintjeskreek vormt een element van vergelijkbare impact op Sint Philipsland. Op de beide eilanden zijn zeer duidelijk de kronkelige kreeklopen te herkennen die in de rationale nieuwlandpolders zijn ingedijkt.

Beplanting

In het voorgaande is de beplantingsopbouw van Tholen al aan de orde geweest. In zijn algemeenheid is Tholen de laatste decennia opener geworden, omdat er beplantingen zijn verdwenen die niet zijn herplant. De beplantingsopbouw draagt niet of weinig bij aan de ondersteuning van de landschappelijke structuur. Zo onderscheiden oudlandgebieden zich nauwelijks van nieuwlandgebieden. Ook de aanpak van de wegbeplantingen is niet vanuit een consequente landschappelijke leidraad opgepakt. De tand des tijds in combinatie met de ziektegevoeligheid van de beplantingen maakt dat er sprake is van een vrij verbrokkeld beplantingsbeeld.

Aanknopingspunten voor verbetering zijn het duidelijker omschrijven van de gewenste beplantingsbeelden in het (voormalig) oudland, evenals voor het nieuwland. Een en ander geldt zowel voor de dijk- als voor de wegbeplantingen. Bijzondere aanknopingspunten liggen er ook voor de accentuering van voormalige geulenstelsels met beplantingen.

De erfbeplantingen dateren in hun algemeenheid van na de Ramp. Ook hier is de tand des tijds zichtbaar, ook weer in combinatie met ziektegevoeligheid van diverse boomsoorten (iep, kastanje, es). Er is weinig verschil in verschijningsvorm tussen de erfbeplantingen van het nieuwland en het oudland.

Natuur

Aan de Thoolse zuidkust is (net als op Schouwen-Duiveland) het plan Tureluur tot ontwikkeling gebracht. Dit plan richt zich op de verbetering van de relatie tussen binnendijks-buitendijks van de randen van de Oosterschelde. Het binnendijkse nieuwe natuurgebied met een brak karakter compenseert het verlies aan slikken en schorren in de Oosterschelde. Vanwege de omvang van het plan Tureluur is er sprake van een substantiële functieverandering van landbouw naar natuur in dit deel van het Thoolse landschap. Tussen Tholen en Sint Philipsland ligt de Krabbenkreek, met bijbehorend schorrengebied. Op Tholen zijn slechts enkele inlagen en karrevelden.

De noordkant van Sint Philipsland kenmerkt zich door uitgebreide buitendijkse schorgebieden in het Oosterscheldegebied (de Rumoirt-schorren). In het schor bij het Zijpe aan de westkant van het eiland is een fraaie hollestelle aanwezig. Aan de oostzijde zijn de Slikken van de Heen gelegen. Door de aanleg van de Deltawerken is dit schorrengebied langzaam in een zoetwatergebied veranderd, met een afwisseling van bosschages en meer open delen.

Nieuwe landgoederen

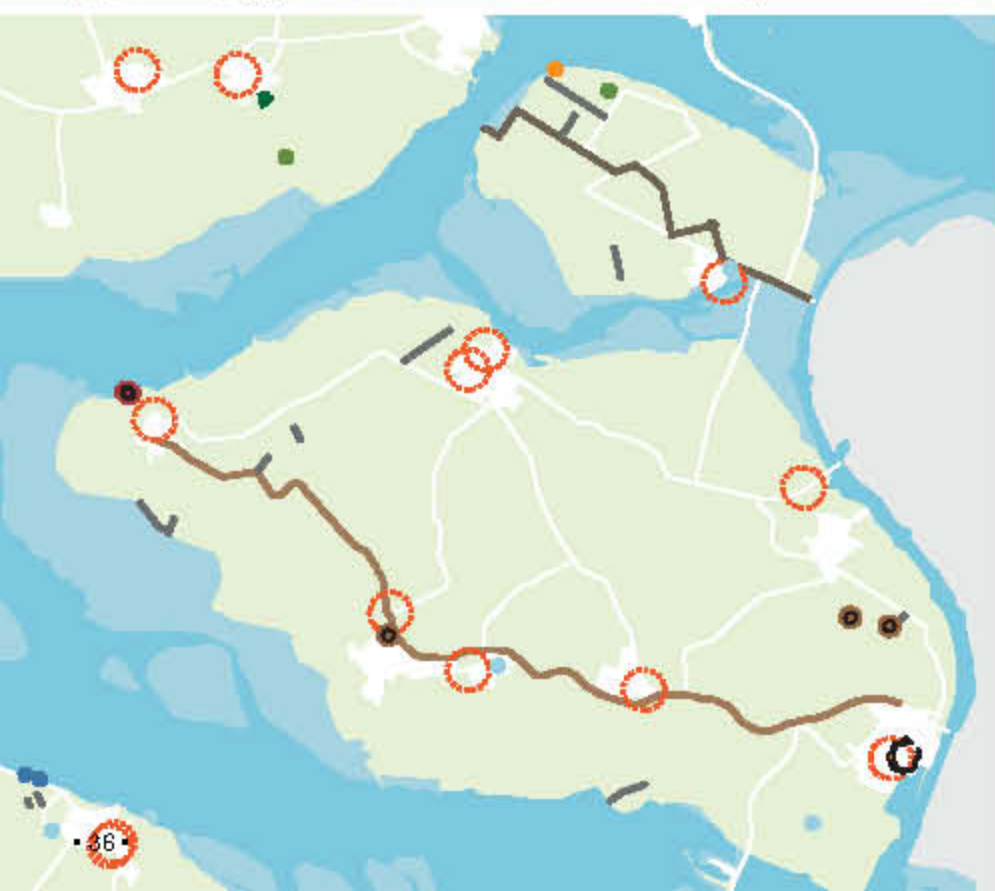
Aan de westkant van de Pluimpot is direct grenzend aan het natuurgebied in de Muijepolder een landgoedontwikkeling tot stand gebracht. De gehele polder heeft hierbij een functieverandering ondergaan. Naast de reeds aanwezige camping bestaat de gehele polder, die zich tussen het dorp Sint Maartensdijk en de Oosterschelde bevindt, thans uit landgoederen.

Opkomst grootschalige bedrijfsterreinen en glastuinbouw

Vanwege de gunstige ligging van Tholen ten opzichte van West Brabant en de regio Rijnmond heeft Tholen zich de laatste decennia kunnen verheugen over een groot aantal bedrijfsvestigingen. Met name ten noorden van Tholen en ten oosten van Sint Maartensdijk zijn omvangrijke bedrijfsterreinen tot ontwikkeling gekomen. Deze terreinen hebben een uitstraling op het omliggende landschap. Ten zuidoosten van Sint Annaland bevindt zich een concentratiegebied voor glastuinbouw. Met de ontwikkeling van dit gebied heeft een aanzienlijke landschappelijke transformatie plaatsgevonden. De landschappelijke inpassing van de kassen heeft aanvankelijk niet of nauwelijks plaatsgevonden. Bij de meer recente invullingen zijn beplantingsplannen

▲ *Massa / ruimte*

uitgevoerd. Van een integraal landschapsontwerp voor het kassengebied is echter geen sprake.

Relicten

In het schor bij het Zijpe aan de westkant van het eiland is een fraaie hollestelle aanwezig. Een hollestelle is een kunstmatige drinkput voor het vee, die gelegen is binnen een ringwal. De meeste hollestellen werden buitendijks aangelegd, hoewel ze door inpoldering inmiddels ook binnendijks kunnen liggen.

Essentie van het Thoolse landschap

- Sterk herkenbaar dijkenpatroon (eveneens op Sint Philipsland)
- Markante hoogteverschillen tussen oudland en nieuwanland
- Zilte rand aan de zuidkant (Oosterschelde gerelateerd)

Breuklijnen in de recente landschapsgeschiedenis

De belangrijkste breuklijn in de recente landschapsgeschiedenis van Tholen is veroorzaakt door de Ramp van 1953. De na de ramp uitgevoerde herverkavelingen hebben grote delen van het eiland onherkenbaar veranderd. Karakteristieke oudlandgebieden zijn omgevormd naar een op de Noordoostpolder gelijkend landschapsbeeld. Oudland en nieuwanland zijn hierdoor sterk op elkaar gaan lijken.

De kap in de jaren tachtig heeft eveneens geleid tot een nivellering van het landschapsbeeld. Besloten gebieden zijn opener geworden. Landschappelijke contrasten zijn afgezwakt. Het meer open karakter van (delen van) het Thoolse landschap kan eveneens gezien worden als een trendbreuk.

De opkomst van de verblijfsrecreatie in de tweede helft van de vorige eeuw heeft is op Tholen relatief beperkt gebleven. Wel is vaak sprake van een gedateerd product met plaatselijk een negatieve uitstraling op het landschapsbeeld. Met de introductie van grootschalige bedrijventerreinen op de overgang tussen stad/dorp en het landelijk gebied heeft het landschap (eveneens plaatselijk) een meer industrieel karakter gekregen. Ook de introductie van landgoederen en glastuinbouw hebben het landschap op specifieke plaatsen sterk veranderd. Bij de landgoederen is hierbij sprake van een sterk groene ontwikkeling met een relatief beperkte rode component.

markante hoge dijk rond oudlandgebied van Poortvliet en Malland

specifiek voor Tholen is de zaadteelt van eenjarige bloemen

binnendijkse zilte natuur ten zuiden van Poortvliet

nieuw landgoed de Pluimpot

monumentale boerderij Reijgerburgh

dijk met muralmuurtje en lindebepanting nabij Scherpenisse

inlaag op Tholen

kreekrestant als hoofdwatgang in de polder

glastuinbouw omgeving Sint Annaland

dijk met bepanting op grens oudland (links) en nieuwland (rechts)

zaadteelt eenjarige bloemen

polderlandschap rond Oud Vossemeer

grootschalige akkerbouw in nieuwlandpolder

Ook op Tholen is de beleving van het water een essentieel onderdeel van de identiteit. De zeedijken zijn vrijwel overal in beeld, zoals hier bij de Pluimpot

water recreatie nabij sint Annaland

fraai beplante Havendijk nabij Sint Annaland

gemaal bij Poortvliet

bruine bonen op ruiters, een uitzonderlijk beeld

Landschapsontwikkelingsplan Provincie Zeeland - Waarderingstabel Tholen en Sint Philipsland						
onderdeel landschap	bepaalt DNA Zeeland	bepaalt DNA Tholen	gaafheid, leesbaar- heid	van belang op niveau	planologisch instrument	koers gewenst beschermings- niveau
Ontstaan						
KUST THOLEN						
Deltawateren (Oosterschelde en Krammer-Volkerak)	++	++	++	P	V	B
<i>Noordkust</i>						
Deltadijken	++	++	++	P	V	B
Binnendijkse zilte natuurgebieden	++	++	++	P	V	B
Schorren en slikken (Krabbenkreek)	++	++	++	P	V	B
<i>West- en zuidkust</i>						
Deltadijken	++	++	++	P	V	B
Binnendijkse zilte natuurgebieden	++	++	++	P	V	B
Schorren en slikken	++	++	++	P	V	B
<i>Oostrand</i>						
Schelde-Rijnverbinding	+/-	+	+	REG	ST	BR
Buitendijkse gronden (Schorren van de Eendracht + Rammegors)	+/-	+	+	REG	ST	BR
KUST SINT PHILIPSLAND						
<i>Noord- en Westkust</i>						
Deltadijken	++	++	++	P	V	B
Slikken en schorren (Rumoirtschorren)	++	++	++	P	V	B
<i>Zuidkust</i>						
Deltadijken	++	++	++	P	V	B
Slikken en schorren (Krabbenkreek)	++	++	++	P	V	B
<i>Oostrand</i>						
Schelde-Rijnverbinding	+/-	+	+	REG	ST	BR
Buitendijkse gronden (Slikken van de Heen)	+/-	+	+	REG	ST	BR
OUDLAND						
<i>Bijzondere open poelgebieden</i> (Scherpenissepolder, Poortvliet- en Mallandpolder Zuid, Schakerloopolder West)						
Structuur verkaveling en wegen	+/-	+	--	REG	ST	BR
Openheid	++	++	++	P	V	BR
<i>Overige poelgebieden</i>						
Structuur verkaveling en wegen	+/-	+	--	REG	ST	BR
Openheid	+/-	+	+	REG	ST	BR
<i>Kreekruggen</i>						
Patroon van reliëf, grondgebruik, erven, ruimtelijke verdichting	+	+	+/-	REG	ST	BR
(VOORMALIGE) GEULENSTELSELS						
Structuur van dijken en dijkbeplantingen, reliëf	++	++	+	P	V	BO
Kreek en kreekrestanten (o.a. de Bruintjeskreek en de Pluimpot)	++	++	++	P	V	BR
NIEUWLAND						
Structuur van dijken en dijkbeplantingen, erven, reliëf	++	++	++	REG	ST	BO
Kreek en kreekrestanten	++	++	+	P	V	BO
DELTAWERKEN EN DAMMEN						
Oesterdam	+	++	++	P	V	BR
Philipsdam	+	++	++	P	V	BR
Slaakdam	+	++	-	REG	ST	BR
Krabbenkreekdam	+	++	++	REG	ST	BR
Bewoning						
Kerkringdorp (Poortvliet)	++	+	++	REG	ST	BO
Voorstraatdorp	++	++	+	REG	ST	BO
Weg- of dijkdorpen	+/-	+	-	REG	ST	BO
Gekrompen dorpen	+/-	+	+/-	REG	ST	BO
Arbeidersgehuchtjes	+/-	+/-	varieert	G	-	BO
Beplanting						
Erfbeplantingen	+	+	varieert	G	-	BO
Dijkbeplantingen geulensfels	+	++	varieert	REG	ST	BO
Dijkbeplantingen nieuwan	++	++	varieert	REG	ST	BO
Wegbeplantingen nieuwan	+/-	+	+/-	REG	ST	BO
Wegbeplantingen ouan	-	-	--	REG	ST	BO
Landgoederen						
Pluimpot	+	+	++	G	-	BO
Overige landschapselementen en cultuurhistorische relict						
Coupures	++	++	varieert	REG	ST	B
Historische boerderijen en erven	++	++	varieert	REG	ST	BO
Historische gemalen	+/-	+/-	++	REG	ST	BO
Historische haventjes	++	++	varieert	REG	ST	BO
Historische sluisjes	+/-	+/-	varieert	REG	ST	B
Hollestelle (Anna Jacobapolder)	++	++	++	P	V	B
Molenbiotopen	+	+	varieert	P	V	BO
Nollen en kribben	+/-	+/-	+/-	REG	ST	B
Verdedigingswerken WO II	+/-	-	varieert	REG	ST	BO
Vliedberg	++	+	+/-	P	V	B
Welen	++	++	varieert	P	V	B

Algemene beschrijving

Walcheren stond in de zeventiende eeuw bekend als 'De tuyn van Zeeland'. Ook nu nog heeft het voormalige eiland een bijzondere waarde op het gebied van landschap. Die waarde bestaat ten eerste uit de leesbaarheid van het inversielandschap, de kreekruigen en de poelen. Een deel van de Walcherse poelen is van behoorlijk formaat. Hierdoor zijn vergezichten geen uitzondering, en is het vanaf grote delen van het eiland mogelijk de duinen te zien. Ook de Lange Jan, de kerktoeren van de Middelburgse abdij, is vanaf vele plekken op het eiland zichtbaar. Op Walcheren vinden we zowel akkerbouw als weidegronden. De verkaveling is in de ruilverkavelingen natuurlijk grootschaliger en rechtlijner geworden, maar vergeleken met andere delen van Zeeland kent het Walcheren een kleinschalige en grillige verkaveling.

Ontstaan

Walcheren is bijna volledig oudland, het is een van de grootste en oudste polders van het deltagebied. Het tweede bepalende landschapstype is de duinen. Het middengebied van Walcheren bestaat uit de voor oudland typerende afwisseling van poelen en kreekruigen. Het restant van de voormalige strandwal, die zeer bepalend is geweest voor de vorming van het eiland, is niet herkenbaar in het landschap. De eerste ringdijk rond Walcheren is aangelegd in de twaalfde eeuw. Hierbij werd onder andere gebruik gemaakt van deze strandwal. Op de overgang van de duinen naar het inversielandschap van het oudland, vinden we de vroongronden. Dit zijn door zand overstoven kleigronden. Naast de vroongronden zijn er de kleiplaatgronden. Deze zijn hoger gelegen dan de poelen. Wel worden ze nog doorsneden door kreekruigen.

Het nieuwland beslaat maar een klein deel van de oppervlakte van het eiland. Bij Vrouwenpolder zijn het schilvormige polders, typisch voor de aandijkingen. Bij Nieuw- en St. Joosland en ten oosten van Arnemuiden zijn het de meer blokvorming rationele nieuwlandpolders, die horen bij de ingedijkte opwas. De omringende polders zijn weer schilvormige aandijkingen. Deze ontstaansgeschiedenis is hier goed leesbaar maar wordt vaak vergeten omdat het zo karakteristieke oudland van Walcheren het overtroeft. Bij Nieuw- en Sint Joosland is een weel te vinden, getuige van een historische dijkdoorbraak.

Door de aanleg van de dam in het Sloe (1871) verloor Walcheren haar eilandstatus. Pas in 1948 werd de Quarlespolder ingedijkt en werden Zuid-Beveland en Walcheren daadwerkelijk over land met elkaar verbonden. Walcheren heeft zowel aan de noordwest- als aan de zuidwestzijde land prijs gegeven aan de zee. Bij Westkapelle is dit beleefbaar op de zeedijk. De duinen lagen hier in 1450 circa 250 meter verder zeewaarts. De maat, schaal en materialisering van de huidige dijk, gecombineerd met de scheepvaartroute die er vlak voor langs loopt, versterken het gevoel dat hier nog steeds tegen de afslag van het land gevochten wordt. Je staat hier ook op de meest westelijke punt van Nederland.

In het vervolg van de Westkapelse zeedijk in zuidelijke richting vinden we de zeer typische duinenrij van slechts één duin breed. Het strand wordt hier afgeslagen door zee, er loopt een diepe geul vlak voor de kust. De voor Walcheren zeer typische rijen paalhoofden hebben tot doel het zand vast te houden zodat strand en duinen gefixeerd worden. Het hoogste duin van Zeeland - 46 meter - vinden we ook aan deze zuidelijke kust, bij Valkenisse. Het noordelijke strand bij Vrouwenpolder is juist een aangroeiakust. Hier is de duinenrij breed.

Het zuidoostelijke deel van de kust wordt gedomineerd door het havenlandschap van zowel de stad Vlissingen, als van het Sloegebied. Hier tussenin liggen de enige schorren van het eiland, aan de voet van de dijk bij Fort Rammekens.

Grondgebruik

Walcheren kent ten opzichte van de rest van Zeeland een relatief groot oppervlak verstedelijkt gebied. Het grootste deel van het eiland is echter in gebruik als landbouwgrond.

Vroeger waren de poelgebieden door de slechte afwatering slechts te gebruiken als weidegronden. Opslag van meidoorns gaf nog enige beschutting in de verdere openheid. Op de hogere en drogere kreekruigen lagen de dorpen en de boerderijen. Deze meer zandige delen waren in gebruik als bouwland.

Nu is een groot deel van het eiland in gebruik als akkerbouwgebied. Een typisch Walcherse teelt is die van bruine bonen, welke na de oogst worden gedroogd op ruiters (gebeurt daarnaast ook op Tholen). Dit levert een karakteristiek landelijk beeld op.

▼ **Geomorfologie**▼ **Hoofdtypen landschap**

Bewoning

Bewoning vond op Walcheren in ieder geval vanaf de IJzertijd plaats. Ook uit de Romeinse tijd zijn vele bewoningssporen gevonden. Bijzonder in dit kader zijn de voor de kust van Domburg gevonden resten van een Nehalennia tempel.

De handel en zeevaart hebben op Walcheren tot perioden van grote rijkdom en macht geleid; op dit ene eiland bevinden zich wel zes steden. Naast religieus en politiek centrum Middelburg en haven- en arbeidersstad Vlissingen, zijn er het pittoreske handelsstadje Veere, de badplaats Domburg, en de vissersplaatsen Arnemuiden en Westkapelle. De laatste drie waren smalsteden. Ze hadden wel stadsrechten maar geen zitting in de Staten van Zeeland. Hierdoor waren ze praktisch gezien gelijk aan het platteland.

De zeventiende-eeuwse rijkdom had zijn neerslag op het landschap. Door de welgestelde heren werden buitenplaatsen en landgoederen aangelegd. Op de kaart van de gebroeders Hattinga uit ca. 1750 zijn meer dan 110 van deze lustoorden te vinden. Hierdoor was het, dat Walcheren de bijnaam 'Tuyn van Zeeland' kreeg. In de 18e en 19e eeuw trad verval op, en werden de meeste landgoederen en buitenplaatsen weer afgebroken. Op vele plekken zijn wel nog restanten van deze vergane glorie te vinden. In de manteling van Walcheren, het gebied in de noordelijke binnenduinrand, is nog een complex van landgoederen bewaard gebleven. Dit gebied is uniek voor Zeeland.

Verreweg de meeste dorpen op Walcheren zijn kerkringdorpen, al hebben sommige een onvolledige kerkring. Nieuw- en Sint Joosland is een voorstraatdorp. Vlissingen en Middelburg vormen samen de grootste bewoningconcentratie van Zeeland. Middelburg is naast hoofdstad en bestuurlijk centrum ook de stad met de meeste inwoners.

Op Walcheren komen relatief veel gereduceerde dorpen voor. Van deze voormalige dorpjes is nu bijna niets tot geheel niets meer over. Soms herinnert slechts een naam aan de voormalige kern, in andere gevallen is er nog een kerkje of gehuchtje overgebleven.

De (historische) boerderijen zijn, in samenhang met de erven en erfbeplantingen, mede bepalend voor het landschap. Uniek voor Walcheren is het gebruik van de kleur geel voor de gepotdekselde schuurwanden.

Ontsluiting

Een weg met historische achtergrond is de Veerseweg (ca. 1670). Dit was een op barokke wijze getrokken rechte lijn tussen de steden Veere en Middelburg.

Enkele grote ingenieurswerken doorsnijden het landschap op ingrijpende wijze. Het kanaal door Walcheren is in 1873 gereed gekomen en is een 14 kilometer lange vaarverbinding tussen Vlissingen en Veere. De spoorlijn en de snelweg A58 komen Walcheren binnen op de Sloedam, die de eilandstatus van Walcheren in 1871 ophief. In het zuidoostelijke deel van het eiland zijn deze infrastructuurlijnen prominent aanwezig. De bedrijvigheid van het Sloegebied is vanaf grotere afstand zichtbaar, en is op dit deel van het eiland dan ook horizonbepalend.

De aanleg van de Deltawerken hield mede in dat het Veerse Gat werd afgedamd. De Veerse Gatdam verbindt Walcheren met Noord-Beveland. De wegenstructuur was op de rest van het eiland nog volledig geënt op de oorspronkelijke wegen op de kreekrug. Hiervandaan liepen - vaak doodlopende - weggetjes de poelen in. Deze worden de wegelingen genoemd. Tegenwoordig zijn er nog maar enkele.

De belangrijkste noord-zuid verbinding is de N57 die de A58 verbindt met de Veerse Gatdam. Tot 2010 liep deze nog steeds dwars door 4 kernen, en werd in Middelburg onderbroken door het spoor en de brug. De nieuwe N57 is in 2011 gereed gekomen. Hij leidt middels een aquaduct onder het kanaal door Walcheren door, en dwars door het poelgebied van het Schellach.

Recreatie

Op Walcheren begon de recreatieve ontwikkeling al aan het eind van de negentiende eeuw. De badplaatscultuur in Vlissingen en Domburg was een chique aangelegenheid. Het oude Badpaviljoen in Domburg werd reeds in 1837 aangelegd, het oude Badhotel in 1866. In eerste instantie was het vooral de Zeeuwse elite die in Domburg kwam baden, kuren en flaneren. Pas na de aanleg van de spoorlijn (1871) werd de Walcherse kust ook bereikbaar voor badgasten van verder weg. In Vlissingen werd in 1872 een badhuis gebouwd. Toen begon ook hier de badplaatscultuur. De sinds 1881 aanwezige stoomtram tussen Middelburg en Vlissingen, werd in 1910 geëlektrificeerd en het eindpunt werd verlegd naar dit badhuis. In 1906 werd een nieuwe stoomtramlijn aangelegd, van Middelburg naar Domburg. Deze werd in 1937 weer opgeheven. De elektrische tram bleef tot 1944 in ge-

bruik. Ook vele kunstenaars werden in deze tijd aangetrokken door de Walcherse schoonheid. Het Zeeuwse licht speelt een bijzondere rol bij de aantrekkingskracht op schilders. Vooral Domburg is de woon- en werkplek geweest van enkele bekende Nederlandse schilders; Jan Toorop en Piet Mondriaan zijn de bekendste.

De afdamming van het Veerse Meer in het kader van de Deltawerken, leverde een nieuw soort recreatieve trekker op. Het rustige zoetwatermeer was zeer geschikt voor de watersport. De afdamming viel ook samen met de toenemende mogelijkheden tot vrijetijdsbesteding voor de gemiddelde Nederlander.

Ook nu nog speelt het toerisme een grote rol op Walcheren. Naast het feit dat het een economische drager is, is ook de invloed op het landschap groot. Het lijkt er op dat Walcheren de grootste dichtheid aan minicampings heeft van Nederland. De rand van campings en huisjesterreinen direct achter de duinen is langs de zuidwestkust bijna sluitend.

Ontwatering

Pas in 1930 werd het eerste gemaal op Walcheren gebouwd; het Boreel (Middelburg). Daarvoor vond de afwatering plaats via spuisluizen, bij laag water. In de winter was de slechte waterafvoer vaak een probleem, en waren delen van de wegen onbegaanbaar door de natigheid. De poelen waren en blijven gevoelig voor zoute kwel, daarom werden drinkputten voor het vee gemaakt. In deze drinkputten was het mogelijk zoet water op te vangen en vast te houden. Ze lagen op kleine kreekkruggen in de poel, of de overgangen van de kreekkrug naar de poel.

De sprinkan, ofwel hoofdwatgangen, liggen nu nog ongeveer op dezelfde plek als voor 1900. Veel van deze watgangen zijn zelfs al herkenbaar op veel oudere kaarten (vanaf ca. 1750). Het hoofdwatgangssysteem borduurt voort op deze oude lijnen en heeft mede hierdoor nog steeds een vrij grillig verloop. In het kader van vergroting van de waterberging zijn bij recente projecten diverse watgangen voorzien van brede (ook wel natuurlijke) oevers en ontsloten met wandelpaden.

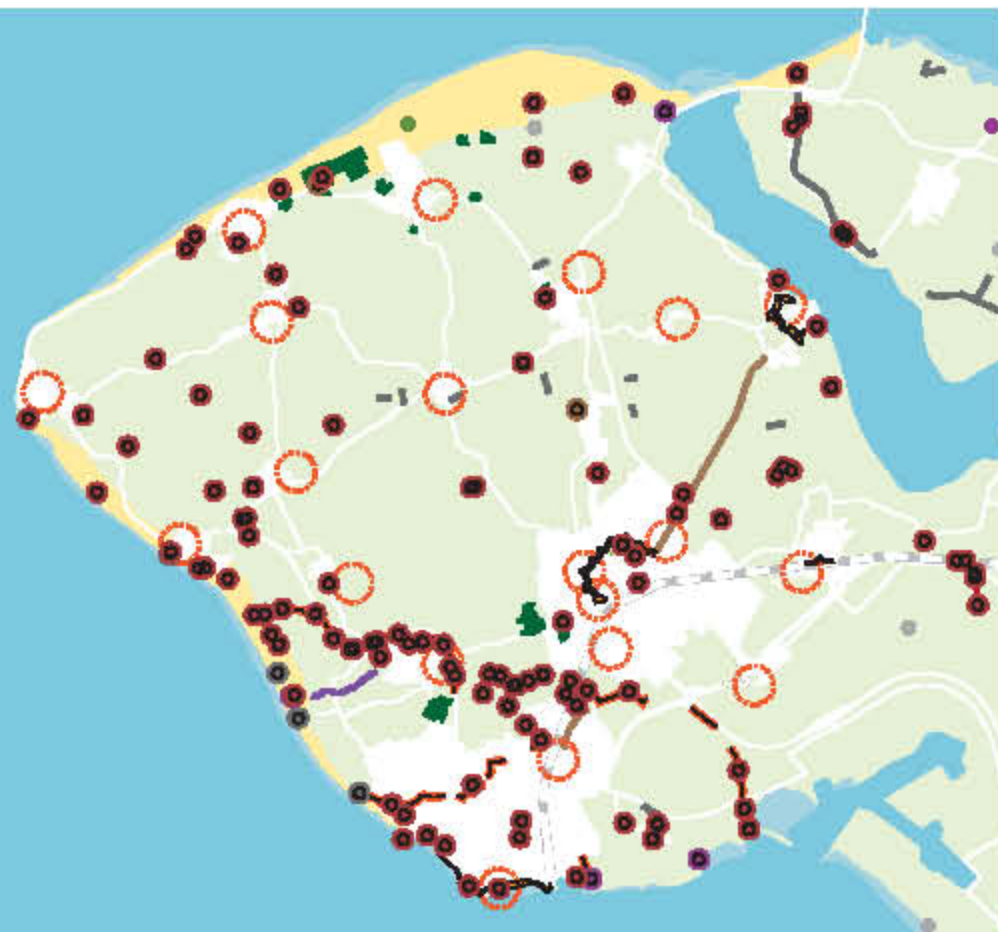
Het netwerk van kleinere sloten en waterlopen dat uitmondt op de hoofdwatgangen is zowel na de oorlog als tijdens de laatste ruilverkaveling aanzienlijk aangepast.

Oorlog en defensie

Op Walcheren zijn restanten van verdedigingswerken uit vele periodes te vinden. Het middeleeuwse kasteel Westhove, de drie ringwalburgen van Domburg, Oost-Souburg en Middelburg, 21 vliedbergen, de verscheidene verdedigingswerken van de steden, de forten Den Haak en Rammekens uit de 16e eeuw en de 19e eeuwse forten Zoutman en De Ruijter. Tot 1816 was Vlissingen een belangrijke marinebasis. Ook in de twintigste eeuw zijn op Walcheren veel defensieve

bouwwerken gemaakt. Rond Vlissingen is in het begin van de 20e eeuw een ring van forten aangelegd. In de Tweede Wereldoorlog zijn de Atlantikwall en het Landfront aangelegd. De Atlantikwall is een verdedigingslinie van de Duitsers langs de gehele westkust van Europa. Het Landfront is de hiermee samenhangende verdedigingslinie aan de landzijde van belangrijke objecten. In dit geval de havenstad Vlissingen en de van daaruit mogelijke controle op de Westerschelde. Het Landfront is uniek wegens zijn gaafheid en zeldzaamheid.

Door het strategische en goed verdedigbare karakter van Walcheren, werden in 1944 de dijken gebombardeerd door de geallieerden. Dit heeft een enorme impact op het landschap gehad. Grote delen van het eiland stond bijna een jaar onder water, en de beplanting stierf door het zoute water. Pas in 1946 waren alle gaten gedicht. De kracht van de zee heeft geulen achter de dijken uitgesleten, die nu weer binnendijs liggen en (doorbraak)kreeken worden genoemd. Alle vier de kreekcomplexen en hun oevers (Veerse-, Westkapelse- en Rammekenskreek en kreek in het Nollebos bij Vlissingen) zijn omgevormd tot recreatie- of natuurgebied.

In de periode van herstel was een commissie belast met de wederopbouw van het eiland. Constateringen met betrekking op de stand van de landbouw van vóór de oorlog werden in de plannen betrokken. Een ruilverkaveling was nodig. Bij het nadenken over de plannen hiervoor kreeg ook de landschappelijke component aandacht, een novum in deze tijd. De in 1945 opgerichte Snelcommissie Walcheren maakte een plan waarin de geomorfologie van kreekrug en poel bepalend werd voor de inrichting van het eiland. De doorgaande wegen en dorpen op de kreekrug werden aangezet met beplanting, de poelgebieden open gehouden. De vele doodlopende landelijke wegen werden doorgetrokken of opgeheven, watergangen werden rechtgetrokken, nieuw gegraven, gedempt. Ook voor het recreatieve landschap was veel aandacht. Ruiterpaden, bosaanplant, huisjesterreinen, aan alles was gedacht.

Beplanting

Vóór de oorlog kenden de kreekruggen houtwallen of heggen als perceelgrenzen, omdat de sloten hier niet altijd watervoerend waren en dus het vee niet tegen hielden. Ook in de poelen kwamen waar het niet al te zilt of nat was, heggen voor. Opslag van meidoorn vond plaats waar het vee het niet kon opeten. Aangevuld door aanplant van de mens ontstond een zeer kleinschalig landschap. Naast de kerende werking dienden de heggen namelijk ook als windsingel en leverden ze gerief- en brandhout. De huidige schaalvergroting laat geen ruimte voor dit soort beplantingen. Op Walcheren is nog een klein heggen-reservaat bij Arnemuiden / Kleverskerke, aan de Blikkendijk.

Door de inundatie veranderde het beeld drastisch. Door de bijna een jaar durende invloed van het zoute water, stierven bijna alle planten. Alleen in de echt hoger gelegen gebieden konden bomen overleven. De centra van de steden en dorpen en de duinen en binnenduintrand, zijn de plekken waar nog bomen van ouder dan 60 jaar voorkomen.

De nieuwe beplantingen vormden dan ook een belangrijk onderdeel van het ontwerp van de Snelcommissie. De wegbeplantingen zijn beeldbepalend geworden voor het eiland. Op basis van de wegen-hierarchie zijn verschillende beplantingsprofielen ontworpen, met een afwisseling van enkele en dubbele lanen, Zeeuwse hagen met en zonder boomvormers.

De kreekruggen en hierop gelegen hoofdwegen zijn zwaar aangezet met beplanting. In de poelen is juist geen opgaande beplanting aangebracht. Op de kleiplaatgronden zijn meer wegbeplantingen, ze hebben daardoor een meer fijnmazige structuur en meer besloten karakter. De secundaire wegen hebben vaak een singelbeplanting (Zeeuwse haag), waaruit door de wijze van onderhoud de zo typische Walcherse heggentunnels zijn ontstaan.

Op de voormalige slikken en schorren van het Veerse Gat is in de jaren zestig, naar ontwerp van Staatsbosbeheer (landschapsarchitect Nico de Jonge) een uitgebreid landschapsplan uitgevoerd. Het gebied wordt hierdoor geschikt gemaakt voor water- en oeverrecreatie. Het landschapsbeeld wijzigt ingrijpend. Van een geheel open gebied verandert de voormalige zeearm in een met robuuste bossen aangekleed landschap. Mede door de opzet van de bosaanleg heeft het gebied een grootse schaal weten te behouden.

Op het nieuwland zijn de dijken veelal beplant, soms met knotwilgen. Ook (fruit)boomgaarden komen hier voor.

De Manteling is een zeer bijzonder beplantingscomplex; een van de weinige eikenbossen zo dicht bij de zee. De grillige vormen, ontstaan door de zoute zeewind, creëren een bijzondere steer. De restanten van de landgoederen maken het geheel nog eens extra bijzonder. De lanen, waterpartijen, stinzenplanten, damherten, landhuizen zorgen dat er om elke hoek iets nieuws te zien is.

Zowel op het oud- als nieuwland zijn de erfbeplantingen van belang voor het landschapsbeeld. Zij zijn vooral ook bepalend voor de maat en schaal van de meer open gebieden, en bepalen de dichtheid van randen van de poelen.

Natuur

De Manteling is een bijzonder natuurgebied doordat al sinds de 17e eeuw enerzijds menselijke groenaanleg en –onderhoud en anderzijds natuurlijke processen vanuit duinen en zee op elkaar in werken. De Manteling loopt aan de oostzijde over in het voormalige waterwingebied Oranjezon. Het is nu nog slechts als noodwatervoorziening in gebruik, maar de kanalen en pompstations voor de watertoevoer zijn nog aanwezig en worden functioneel gehouden. Bij het stoppen van de waterwinning werd een deel van de kanalen gedempt. Hierdoor kunnen weer vochtige duinvalleien ontstaan met de bijbehorende kenmerkende flora.

In het vroegebied bij Westkapelle is in de afgelopen jaren nieuwe natuur aangelegd. De overgang van kust- naar polderlandschap en van droog naar nat, levert een ideale foerageerplaats voor kust- en trekvogels. Daarnaast zijn ook in het kader van de Ruilverkaveling Walcheren diverse bossen en andere natuurgebieden aangelegd. Het Veerse Meer had sinds de afdamming beduidend minder natuurwaarde dan voorheen, door het zoete en getij loze karakter. De waterkwaliteitsproblemen waren ook negatief voor de recreatie. In 2004 is daarom begonnen met het inlaten van zout water, waardoor de waterkwaliteit aanzienlijk is verbeterd.

In de poelgebieden is op de lage en zilte plekken ook natte natuur aangelegd. De Zandvoortse Weihoek is hier een voorbeeld van. Een deel van de grotere watergangen krijgt of heeft reeds natuurvriendelijke (brede en) flauwe oevers. Vaak wordt dit gecombineerd met een laarzenpad of wandelpad. Zo ontstaat een ecologisch-recreatief netwerk dat het agrarisch gebied interessanter en gevarieerder maakt. Het reeds genoemde Heggenreservaat bij Kleverskerke is voornamelijk interessant vanwege het historische landschapsbeeld dat bewaard is gebleven. Het weidenatuurgebied Oude Veerse weg, gelegen naast het Kanaal door Walcheren, is met name van belang voor weidevogels.

Landgoederen

Op Walcheren zijn zowel in de Manteling als ook op de rest van het eiland nog vele restanten van landgoederen en buitenplaatsen te vinden. Ze waren in de zeventiende eeuw geconcentreerd op de kreekkruggen rond Middelburg en Vlissingen, langs de doorgaande weg van Middelburg naar Oostkapelle en in de binnenduintrand aan de noordzijde. Omdat deze periode van landgoederen voor Walche-

ren zo specifiek is, is de kaart van Hattinga uit ca. 1750 voor dit deel van Zeeland hierbij afgedrukt.

De restanten van de landgoederen kunnen op allerlei manieren aanwezig zijn. Soms is het een bouwkundig element, een poort of een (bij)gebouw, beplantingselement, verkavelingspatroon of een weg. Ook in het reliëf kunnen overblijfselen van een voormalig buitenplaats terug te vinden zijn, denk aan een voormalige vijver of 'grand canal'. Nieuwe buitenplaatsen zijn langzaam op weg weer een substantieel onderdeel te worden van het landschap van Walcheren. Op diverse locaties op de kreekkrug en in de binnenduintrand zijn ze reeds aangelegd of wordt er aan gewerkt. Hierdoor kan een beeld ontstaan dat teruggrijpt op Walcheren als 'De tuyn van Zeeland'.

Essentie landschap:

- Leesbaar inversielandschap met openheid in de poelen en verichting op de kreekkrug
- Uniek: de Manteling en restanten van landgoederen
- Uniek: het Landfront
- Uniek: zuidstrand met enkele duinrij en de Westkapelse Zeedijk

Breuklijnen:

- Einde eilandstatus 1871
- De oorlog met inundatie en hierop volgende ruilverkaveling
- Opkomst recreatie in jaren '60
- Aanleg deltawerken in jaren '60
- Verplaatsing N57 2010/2011

▼ Kaart van Hattinga, ca 1750

▼ Plan beplantingen snelcommissie

de boulevard van Vlissingen

de typische duinenrij aan de Walcherse zuidkust

het brede duingebied aan de noordzijde van het eiland, bij Oostkapelle

de Westkapelse Zeedijk

Vliedberg bij Gapinge

typisch beeld van het Walcherse agrarisch gebied

antitankgracht bij Klem Valkenisse

het Vroonlandschap met drinkput

restanten van fort Den Haak bij Vrouwenpolder

de ringwalburg van Seuburg

restanten van landgoed Molenbaai

nieuwe natuur in het vronn bij Westkappelle

microrelief zichtbaar in akkerbouwperceel

boerdeijpolder Walcheren

weel bij Nieuw- en Sint Joosland

Walcherse 'heggentunnel'

vestingwerken Veere

Bij de aanleg van een natuurlijke oever wordt een stukje aardkundig ertgoed zichtbaar. Op de achtergrond de openheid van het poelgebied.

Noodwoning

molen bij Aagtekerke

Typisch Walcherse boerderij met zwart gepotdekselde schuur en woonhuis in verlengde ervan

Veerse kreek en Veerse bos

Waarderingstabel landschaps-DNA Walcheren						
	bepalend voor DNA Zeeland	bepalend voor DNA Walcheren	gaafheid, leesbaar- heid	van belang op niveau	planologisch instrument	gewenst beschermings- niveau
onderdeel landschaps-DNA						
Ontstaan						
KUST						
Deltawateren (Ooster- en Westerschelde, Veerse Meer en Noordzee)	++	++	++	P	V	B
Noordkust						
Dynamisch strand- en duingebied	++	++	++	P	V	BR
Bosgordel en (restanten) buitenplaatsen de Manteling	+	++	++	P	V	B
Vroongronden tussen Westkapelle en Domburg	+	+	+/-	P	V	B
Zuidwestkust						
Enkele, steile rij duinen zuidwestkust	++	++	++	P	V	B
Dijken Westkapelle en Zoutelande	++	++	++	P	V	BR
Vroongronden tussen Westkapelle en Zoutelande	+	+	+/-	P	V	B
Bebossingen binnenduinrand met recreatieve complexen	+	+/-	-	REG	ST	V
Zuidkust						
Schorren en slikken bij Rammekens	+	++	++	P	V	B
Dijken Vlissingen	++	++	++	P	V	BR
Veerse Meer						
Veerse Meerkust met afwisseling recreatieve complexen, recreatienatuur, bossen en open natuurgebieden	++	++	++	REG	ST	BR
OUDLAND						
Eerste ringdijk van het oudland van Walcheren	++	++	+/-	REG	ST	BR
Kleiplategronden; patroon van kreekruggen, reliëf, ruimtelijke verdichting	++	++	+	REG	ST	BR
Kleiplategronden; structuur van wegen, waterlopen en wegbeplanting	++	++	++	REG	ST	BO
Kreekruggen; patroon van reliëf, grondgebruik, erven, ruimtelijke verdichting	++	++	++	REG	ST	BR
Bijzondere open poelgebieden; openheid, structuur van verkaveling, beplanting, (micro)relief, wegen	++	++	++	P	V	BR
Overige poelgebieden; structuur van verkaveling, beplanting, (micro)relief, wegen	++	++	++	REG	ST	BR
NIEUWLAND						
Oude polders rond Vrouwenpolder (incl. vroongronden); structuur van (voormalige) dijken, wegbeplantingen, erven	+	+	+	REG	ST	BO
Polders rond Nieuw- en St. Joosland; structuur van dijken, dijkbeplantingen, erven	+	+/-	+	REG	ST	BO
SLOEGEBIED						
Geïndustrialiseerd landschap	+	+	++	nvt		V
DELTAWERKEN EN ANDERE GROTE INGENIEURSWERKEN						
Sloedam	+	+	-	REG	ST	BR
Deltadam Veerse Gatdam	++	++	+/-	P	V	BR
Kanaal door Walcheren	+/-	++	++	REG	ST	BO
Bewoning						
Kerkingdorpen	++	++	++	REG	ST	BO
Gekrompen dorpen	+	++	varieert	REG	ST	BO
Voorstraatsdorpen	++	+/-	+	REG	ST	BO
Weg- of dijkdorpen	+/-	+	+	REG	ST	BO
Arbeidersgehuchtjes	+/-	+/-	varieert	G	-	BO
Historische ontsluiting						
Wegelingen	++	++	-	REG	ST	BO
Veerseweg	+	+	+	G	-	BO
Ontwatering						
Watergangen	+	++	+	REG	ST	BO
Oorlog en defensie						
Landfront Vlissingen	+	++	+/-	P	V	BO
Atlantikwal	+/-	+	-	P	V	BO
Vestingwerken Veere	+	+	++	P	V	B
Fort Den Haak	+	+	+/-	P	V	B
Fort Rammekens	+	+	+/-	P	V	BO
restanten Forten Zoutman en De Ruijter	+	+	+/-	P	V	BO
doorbraakreken WO II en beplantingen	+	++	++	P	V	B
Beplanting						
Wegbeplantingen oudland	++	++	++	REG	ST	BO
Wegbeplantingen nieuwlampolders	+	+/-	-	REG	ST	BO
Wegbeplantingen kleiplategronden	++	++	++	REG	ST	BO
Dijkbeplantingen nieuwtland	+	+	+	REG	ST	BO
Erfbeplantingen	++	++	varieert	G	-	BO

Waarderingstabel landschaps-DNA Walcheren						
	bepalend voor DNA Zeeland	bepalend voor DNA Walcheren	gaafheid, leesbaar- heid	van belang op niveau	planologisch instrument	gewenst beschermings- niveau
onderdeel landschaps-DNA						
Natuur met landschappelijke impact						
Heggenlandschap bij Kleverskerke	+	+	++	P	V	B
Poelreservaat Zandvoortseweg	+	++	++	P	V	B
Natuurgebied Oude Veerseweg	+	+	+	P	V	B
Westkappelse Vroon	+	+	+	P	V	B
Landgoederen						
Buitenplaats of restanten ervan (buiten de Manteling)	+	++	+/-	REG	ST	BO
Overige landschapselementen en cultuurhistorische relictten						
Coupures	++	++	varieert	REG	ST	B
Havenkanaal Middelburg	+	++	--	REG	ST	BO
Havenkanaal Veere	+	++	+	REG	ST	BO
Historische boerderijen en erven	++	++	varieert	REG	ST	BO
Historische haventjes	++	++	varieert	REG	ST	BO
Historische sluisjes	+/-	+/-	varieert	REG	ST	B
Inlagen	++	+/-	+	P	V	B
Molenbiotopen	+	+	varieert	P	V	BO
Muraltmuurtjes	+	+	+	REG	ST	B
Nollen en kribben	+/-	+/-	+/-	REG	ST	B
Paalhoofden	++	++	+	P	V	B
Sluizencomplex Veere	+	+	+	REG	ST	BO
Vliedbergen	++	++	++	P	V	B
Weel (bij Nieuw- en St. Joosland)	++	+	+	P	V	B
Zeeuwse hagen	++	++	++	G	-	BO

5

DE BEVELANDEN

Algemene beschrijving

Binnen de Bevelanden (Noord- en Zuid-Beveland) is een grote verscheidenheid aan polderlandschappen aanwezig. Verscheidenheid in ouderdom, in openheid en in maat en schaal. Met deze grote verscheidenheid onderscheiden de Bevelanden zich van de andere Zeeuwse eilanden. Oosterschelde en Westerschelde hebben er in de loop van de eeuwen voor gezorgd dat de Bevelanden zijn ontstaan, zijn gegroeid maar ook weer gekrompen. Alle poldertypen uit de Zeeuwse delta komen er voor. Met de Yerseke en Kapelse Moer en het heggengenschap bij Nisse bezit Zuid-Beveland de enige nog bestaande relictten van het oorspronkelijke Middeleeuwse landschap van het oudland. De Zak van Zuid-Beveland ontleent haar status als Nationaal Landschap vooral aan het goed bewaard gebleven uitgebreide stelsel van dijken dat vorm geeft aan een groot aantal kleinschalige polders. Omvang van dit dijkstelsel en de kleine schaal van het landschap die hiervan het gevolg is, zijn uniek in Nederland. Aan de andere kant van dit spectrum hebben de Bevelanden ook grootse open gebieden, zoals de Oud-Noord-Bevelandpolder en Soelekerkepolder op Noord-Beveland of de Wilhelminapolder ten noorden van Goes.

Door de aanleg van de spoorlijn en de autosnelweg is Zuid-Beveland samen met Walcheren langer dan de andere Zeeuwse Eilanden verbonden met "het vasteland". De impact van deze infrastructuur op het landschap is zeker in het smalle oostelijk deel van Zuid-Beveland, waar ook een hoogspanningsleiding dominant aanwezig is, groter dan in andere delen van Zeeland.

Ontstaan

De Bevelanden zijn ontstaan uit een reeks van oude eilandkernen die rond het jaar 1000 reeds aanwezig was. Hierbij gaat het onder andere om de eilanden van Borssele, Ellewoutsdijk, Hoedekenskerke, Baarland, Oud-Sabbinge/Wolphaartsdijk, en de Breede Watering Bewesten Yerseke. Dit laatste eiland was hiervan verreweg het grootste. In de elfde en twaalfde eeuw werd het oudland omdijkt. De ringdijk om de Breede Watering Bewesten Yerseke omsloot een enorm gebied. Oorspronkelijk was dit eiland veel groter dan wat er nu nog van over

Geomorfologie ▲

Hoofdtypen landschap ►

◀ *Inpolderingsgeschiedenis*

▼ *Bebouwing en dorpsvormen*

is. Tijdens de Sint Felix Vloed werd het bijna gehalveerd. Bij deze zeer ingrijpende stormvloedramp in 1530, werden het oude Noord-Beveland en de polder Oostwatering inclusief de stad Reimerswaal geheel overstroomd. De Oostwatering of het "verdrongen land van Zuid-Beveland" is nooit meer opnieuw bedijkt en ligt nu in de Oosterschelde. Noord-Beveland bestond oorspronkelijk uit één eilandkern. Na de overstroming in 1530, bleef het tot 1598 'drijvend'. Gedurende deze periode van ruim zestig jaar is uiteindelijk een dikke en vruchtbare kleilaag gevormd op het voormalige eiland. Hierdoor werd het vanaf het einde van de zestiende eeuw mogelijk om een deel van het land dat verloren was gegaan opnieuw in te polderen. In 1598 werd de Oud-Noord-Bevelandpolder herdijkt. Dit gebeurde naar de inzichten van de Renaissance, met een rechthoeken opgebouwde polderstructuur. Ook de latere inpolderingen op Noord-Beveland kenmerken zich door een rationeel karakter. Dit verklaart waarom op Noord-Beveland geen kenmerken van het oudland zijn terug te vinden.

Aan de noordkant van Noord-Beveland hebben zich door de schurende werking van de stroomgeul van de Oosterschelde veel dijkvalen voorgedaan. Keer op keer was men gedwongen nieuwe dijken aan te leggen. De grond voor deze dijken werd ter plekke gewonnen. Hiervoor werd land opgeofferd. De inlaagpolders aan de noordkant van het eiland zijn het resultaat van dit proces. Opvallend en landschappelijk bijzonder is het grillige verloop van dit dijkpatroon. Als reeks vormen de inlaagpolders een uniek landschap met hoge aan de Oosterschelde gerelateerde natuurwaarden.

Ook de eilanden op het Zuid-Bevelandse hebben in de zestiende eeuw van de stormvloeden te lijden. Een deel van het oorspronkelijke landschap van het oudland is echter tot op de dag van vandaag bewaard gebleven. Hierbij gaat het om de Yerseke en Kapelse Moer en het gebied rond Nisse. Beide prachtige landschappen zijn van Middeleeuwse oorsprong, maar onderling zeer verschillend. De Yerseke en Kapelse Moer is een open weide landschap, met een zeer kleinschalig verkavelingspatroon. Dit patroon volgt de loop van de kreekjes uit de voormalige kwelder nauwkeurig. Door het afgraven van veen ten behoeve van zoutwinning en brandstof (moermering), is een zeer onregelmatig micoreliëf aanwezig. Rond Nisse is eenzelfde kleinschaligheid te vinden. Hier zijn echter de kavelgrenzen allemaal beplant met meidoornheggen, wat een intiemer en besloten landschapsbeeld oplevert.

Cultuurhistorische elementen ►

Water en cultuurhistorische waterstaat ▼

Tussen de voornoemde eilanden loopt een stelsel van grote en kleine geulen en krekken. Vanuit de eilandkernen worden deze geulen tussen 1300 en 1900 stukje bij beetje ingepolderd. Door dit geleidelijke proces van inpolderingen zijn de eilandkernen aaneengegroeid. De nieuwe polders liggen als schillen om de oude kernen heen.

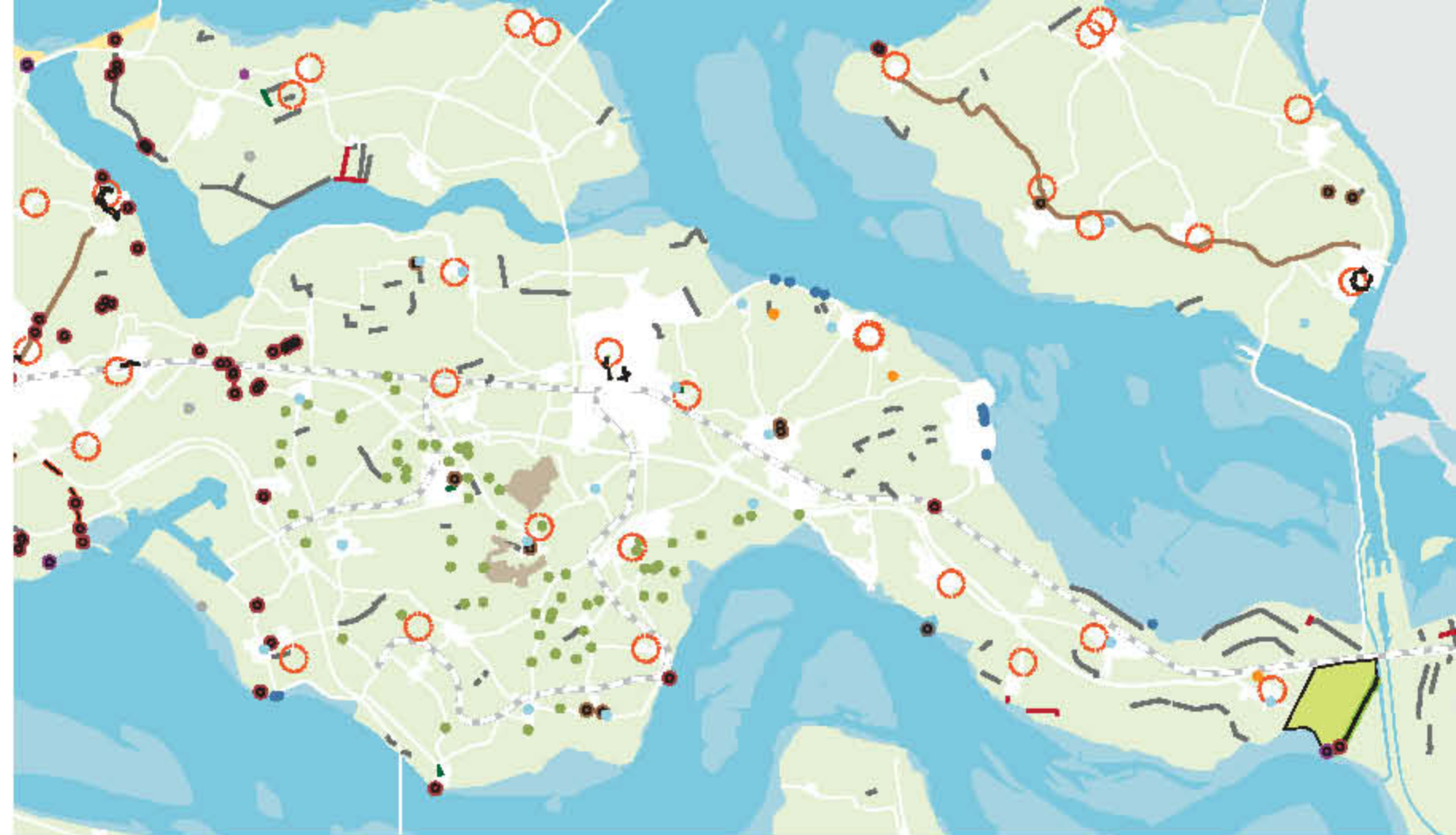
De geulen zijn dus geleidelijk steeds smaller geworden. Uiteindelijk zijn veel geulen ook ingepolderd.

Hierop bestaan echter uitzonderingen, er zijn zowel grotere als kleinere kreekrestanten in de polders opgenomen. Voorbeelden van grote kreekrestanten zijn het Zwaakse Weel ten westen van 's-Gravenpolder en het Wester- en Ooster Schenge tussen de polders rond Wolphaartsdijk en het gebied ten westen van Goes.

Opvallend is dat de jongste inpolderingen zichtbaar hoger liggen dan de oudere. Dit komt omdat de zee op de jongste polders langer slib heeft afgezet. Het proces van inpolderen loopt in Zuid- en Noord-Beveland door tot het midden van de 20e eeuw. De meest recente inpoldering betreft de Quarlespolder in 1948, waardoor Zuid-Beveland aan Walcheren vastgroeit.

Als gevolg van de Ramp van 1953 zijn veel oorspronkelijke landschappen op de Bevelanden getroffen. De na de ramp uitgevoerde herverkavelingen hebben het landschap blijvend veranderd. Met name de herkenbaarheid van enkele oudlandgebieden (ruilverkavelingen bij en rond Hoedekenskerke, Baarland, Kloetinge, 's-Heer Hendrikskinderem, 's-Heer-Arendskerke, Wolphaartsdijk, Oud-Sabbinge en Ellewoutsdijk) is grotendeels verdwenen. Vooral bij Ellewoutsdijk lijkt het landschap van de Noordoostpolder model gestaan te hebben voor de herverkaveling.

In de jaren zeventig van de vorige eeuw is in het gebied tussen Goes en Heinkenszand als vervolg op de herverkavelingen na de Ramp een grootschalige traditionele ruilverkaveling uitgevoerd; 'De Poel - Heinkenszand'. Ook tussen Kloetinge en Kattendijke vond een ruilverkaveling plaats. Deze ruilverkavelingen maakten korte metten met de oudlandstructuur van het gebied. Op grote schaal is het kleinschalige heggenlandschap opgeruimd, het kavelpatroon aanzienlijk vergroot en zijn er wegelingetjes opgeruimd. Daarnaast is de ontwatering van het gebied aanzienlijk verbeterd waardoor het geschikt gemaakt is voor de akkerbouw. Ook hier heeft het landschap thans meer weg van de Flevopolder, de oudlandstructuur is grotendeels verdwenen. Alleen

het heggen- en ganzenreservaat zijn uitgespaarde relictten die nog aan het vroegere landschap herinneren.

Door de realisatie van de Deltawerken worden Noord- en Zuid-Beveland met een dam verbonden. Noord-Beveland verliest haar eilandstatus. Het Veerse Gat verandert van een zeearm met getij in een meer met een aanvankelijk brakke waterkwaliteit. Als gevolg van de aanleg van het doorlaatmiddel bij het Katse Veer is het Veerse Meer thans weer zout met een gering getij. De waterkwaliteit is hierdoor sterk verbeterd.

De elkaar opvolgende dijkverzwaringen hebben altijd een grote impact gehad op de randen van de eilanden. Vanwege de Deltawerken hoefden sinds de jaren '70 / '80 veel voormalige zeedijken in Zeeland niet meer te worden verhoogd. Dit geldt echter in mindere mate voor de Oosterschelde en uiteraard in het geheel niet voor de Westerscheldedijken. De dijken langs de Westerschelde liggen hierdoor gemiddeld ongeveer 4 meter hoger dan elders. De Westerscheldedijk vormt dan ook een landschappelijk element van formaat, waarbij de strijd tegen het water voelbaar is.

Grondgebruik

Van ouds kenmerkt het oudland zich door een gemengd grondgebruik. Op de kreekruigen bepaalt de akkerbouw het beeld. Daarnaast is rond Kapelle op de brede kreekrug met zijn lichtere grond veel fruitteelt aanwezig. De Goese Poel kende eens een vrijwel volledig weidegebruik, maar is thans door de verbeterde ontwatering als akkerbouwgebied in gebruik. Het grondgebruik is thans dus veel minder gekoppeld aan het oorspronkelijke landschapstype. Landschappen zijn meer op elkaar gaan lijken.

De fruitteelt is nog steeds grotendeels op de kreekruigen gepositioneerd. Er zijn op plekken ook andere teelten tussen gekomen waardoor dit patroon iets minder herkenbaar is. Om de fruitbomen te beschermen tegen zeewind worden singels rond de boomgaarden geplant van els en populier. Tussen Kruiningen en Rilland zijn de boomgaarden en singels prominent in het landschap aanwezig. In de Nieuwlandpolders vindt voornamelijk akkerbouw plaats. Bijzonder voor Zuid-Beveland is de teelt van zwarte bessen. Deze teelt komt voornamelijk in de Nieuwlandpolders voor.

In de polders rond Rilland en in de Willem Annapolder zijn glastuinbouw concentraties aanwezig. De landschappelijke impact van deze kassencomplexen is groot. Daarnaast vormen de kassen nachtelijke lichtbakens.

Markant in schaalopzicht en openheid van het landschap is het agrarisch gebied direct ten noorden van Goes. Hier is het grootste landbouwbedrijf van Nederland gevestigd. De Koninklijke Maatschap Wilheminaapolder bewerkt 1700 hectare grond en dat levert voor Zeeland unieke perceel groottes op.

Een belangrijk element in het landschap van Zuid-Beveland is het havencomplex van het Sloegebied. Het Sloe is naast een industrie-landschap met een eigen schaal en maat de motor van andere landschappelijke ontwikkelingen, waarvan de aanleg van infrastructuur de belangrijkste is. Naast wegen en spoorwegen zijn ook de leiding tracés van en naar het Sloe beeldvormend in het landschap van Zuid-Beveland.

Bewoning

Op Zuid-Beveland komen alle in Zeeland bekende dorpstypen voor. Op Zuid-Beveland zijn vele prachtige kerkringdorpen. Op Noord-Beveland voert het voorstraatdorp de boventoon, waaronder gave voorbeelden als Colijnsplaat en Wissenkerke.

Vele oude dorpskernen zijn nog gaaf aanwezig en ook de beplantingen vallen op door de aanwezigheid van volwassen bomen. Van typisch Zeeuwse dorps-elementen als de vaete, vliedbergen en kasteelterreinen zijn nog gave voorbeelden aanwezig. Een unieke vorm van planmatige polder- en dorpsaanleg is Borssele in de polder Borssele. Dorp en polder zijn in een zuivere renaissancestijl ontworpen. De markante gedraaide ligging en het grote dorpsplein dat is aangelegd conform de verhoudingen van de “gulden snede” maken het dorp uniek in zijn soort in Nederland. Ook Rilland heeft een rechtlijnige dorpsstructuur die aansluit op het ontwerp van de grootschalige nieuwländpolder. Beide dorpen kunnen geschaard worden onder een subcategorie van de wegdorpen, ‘het kruiswegdorp’.

Zoals op Walcheren komen ook op Zuid-Beveland gereduceerde dorpen voor, onder andere Wissekerke (bij 's-Heer Arendskerke), Eversdijk, Baarsdorp en Vlakte.

Het agrarisch gebruik heeft het gebied tal van monumentale boerderijen opgeleverd. Met name in de Zak van Zuid-Beveland, maar ook verspreid in de rest van het gebied zijn nog authentieke boerderijen aanwezig. In de meeste gevallen gaat het om woonhuizen die los staan van de naastgelegen monumentale zwart gepotdekselde schuur. Ook de bijbehorende erfbeplanting zijn dikwijls monumentaal van karakter. Hoogstamfruitgaarden, boomweiden en kleine bosjes omgeven hierbij het complex van gebouwen. Veel van dit soort boerderijen heeft overigens geen agrarische functie meer, maar een woonfunctie.

Ontsluiting

In de oudlandgebieden liepen de verbindingswegen over de zandige kreekruigen. De wegen of wegingen naar de laaggelegen poelgebieden dienden uitsluitend voor landbouwkundig gebruik en liepen meest dood. In de Zak van Zuid-Beveland lopen de doorgaande verbindingen meest over de (soms onverharde) dijken. In de wat grootschaligere polders werden ook wegen in de polder gelegd, meest in rationele orthogonale structuur.

De Postweg is de eerste weg op het eiland met een bovenlokaal belang. Hier reed de postkoets van het veer bij Yerseke naar Goes en verder richting het veer naar Walcheren. Het doortrekken van de spoorlijn Roosendaal – Bergen op Zoom tot aan Goes, in 1868, maakte een eind aan de eilandstatus van Zuid-Beveland. De Stoomtram Goes-Borsele is een overblijfsel van de tramlijnen die in de jaren '20 vanuit Goes werden aangelegd door de Spoorweg Maatschappij Zuid-Beveland. Nu is een deel van deze lijn in gebruik als toeristische treindienst van Goes naar Baarland.

Pas in de loop van de 20e eeuw werd een rijksweg naar Brabant aangelegd; in 1970 is de snelweg A58 gereed. De rijksweg en de spoorweg zijn belangrijk voor de beleving van Zeeland in het algemeen: veel bezoekers en bewoners komen via deze lijnen Zeeland binnen.

De markante landschappelijke overgang van de beboste Brabantse wal naar het lager gelegen, weidse Zeeuwse polderland maakt op de auto- en treinreiziger ook nu nog indruk.

Omdat het smalle deel van Zuid-Beveland, tussen Kruiningen en Woensdrecht nog geen 3 km breed is hebben spoorweg, rijksweg en de eveneens prominent aanwezige hoogspanningsleidingen een grote invloed op het landschap. Dit wordt nog eens versterkt door de doorsnijdingen van het Schelde-Rijnkanaal en het kanaal door Zuid-Beveland. De bundeling van infrastructuur wordt bij de kanaalkruising

Massa / ruimte ▶

als het ware extra benadrukt. Na Kruiningen waaiëren de lijnen uit, om vervolgens bij de Sloedam weer bij elkaar te komen. De twee kanalen door Zuid-Beveland en de Schelde zijn druk bevaren verkeersaders van en naar de Antwerpse haven. Hoewel de barrière werking in de vorm van bruggen en de bijbehorende wachttijden in de afgelopen decennia is verdwenen vormt de scheepvaart een wezenlijk onderdeel van het landschapsbeleving.

Op Noord-Beveland speelt de infrastructuur eveneens een belangrijke rol bij de "Eilandbeleving". Veerse Dam en Oosterscheldekering

(N57), Zandkreekdijk en Zeelandbrug (N256) vormen markante toegangen tot het eiland. De Oost-westweg vormt de centrale ontsluitingsweg over het eiland. Vanwege de centrale ligging gaat van de weg ook een barrière werking uit, met name voor het recreatieve fietsverkeer. Door de aanleg van een fietstunnel ten westen van Kortgene wordt deze barrière binnenkort sterk verminderd.

Recreatie

Het Veerse meer is het gebied waar de meeste verblijfsrecreatieve voorzieningen van de Bevelanden zich concentreren. Daarnaast heeft

aan de Noordzeekust van Noord-Beveland een grote verblijfsrecreatieve ontwikkeling plaatsgevonden. Aan de beide Zuid-Bevelandse kusten is dit niet gebeurd.

De stad Goes is een trekpleister voor winkelend publiek en dagjesmensen, en de Zak van Zuid-Beveland staat bekend als een zeer geschikt gebied voor fietsers en wandelaars. Veel impact op het landschap heeft de recreatie dus niet op het zuidelijke deel van de Bevelanden.

Landgoederen

Bij Ellewoutsdijk en bij Heinkenszand zijn enige historische buitens te vinden. Op Noord-Beveland is van de oude buitenplaats Sorgwijck nog een populierenbos terug te vinden. Tevens is een nieuwe landgoederenzone in Kamperland in ontwikkeling. Deze strekt zich uit van de dorpskern tot aan de Banjaard.

Kreekrestanten

De aanwezigheid van kreekresten (groot en klein) dragen bij aan de landschappelijke identiteit van Zuid-Beveland. Hetzelfde geldt voor de welen die aan het dijkstelsel zijn gekoppeld. Welen markeren de voormalige dijkdoorbraken. De ronde vorm van het water en de dijk die om het water heen buigt herinneren hieraan. In het bijzonder voor de kleinschalige nieuwanpolders zijn dergelijke kleine landschapselementen, samen met de erfbeplantingen, medebepalend voor de landschappelijke identiteit.

Voorbeelden van grote kreekrestanten zijn het Zwaakse Weel ten westen van 's-Gravenpolder en het Wester- en Ooster Schenge tussen de polders rond Wolphaartsdijk en het gebied ten westen van Goes.

Beplanting

Een groot deel van het dijkpatroon, met name in de Zak van Zuid-Beveland, is beplant met opgaande bomen. De dijkbeplantingen in de Zak hebben mede bijgedragen aan de status van Nationaal Landschap. Voor de Tweede Wereldoorlog waren de houtopbrengsten interessant, waardoor er monumentale beplantingen soms tot wel zes rijen bomen op een dijk werden geplant.

In de oorlog zijn veel dijken kaalgekapt voor het hout. Na de oorlog heeft op grote schaal herplant plaatsgevonden met populieren en iepen. Door de iepenziekte zijn in de tweede helft van de vorige eeuw veel bomen verdwenen. Daarnaast waren veel van de net na de oorlog geplante populierenbeplantingen (gelijktijdig) kaprijp. Door de uitvoering van een kap- en beplantingsplan zijn veel dijken in de Zak van Zuid-Beveland thans voorzien van nieuwe beplantingen. Hierbij is er gestreefd naar een meer gevarieerde soortensamenstelling van de beplantingen. Over het algemeen zijn de nieuwe beplantingen opgebouwd uit minder rijen bomen dan voorheen. De beplantingen hebben hierdoor aan monumentaliteit ingeboet.

Karakteristiek voor de dijken van Zuid-Beveland zijn verder de grenslinden: bomen die ter markering van de eigendomsgrenzen werden geplant.

In de gemeente Goes zijn veel dijken niet beplant, meerdere dijkchamen zijn deels of geheel verdwenen. Het Poelbos is een recentere aanplant in voormalig open poelgebied. Bij de ruilverkaveling van 1967 is het aangelegd als 'dorpsbos' voor voornamelijk recreatieve doeleinden.

Op Noord-Beveland zijn veel dijken in het gebied tussen de dorpen Kamperland, Wissenkerke, Geersdijk en Kortgene beplant met opgaande bomen. Dit gedeelte is hierdoor minder open dan de overige randen van het eiland.

De zandige samenstelling van een deel van dijken heeft, in combinatie met een zonnige ligging geleid tot unieke en waardevolle dijkvegetaties (bloemdijken). Sommige bloemdijken hebben geen verdere (boom)beplanting.

De al eerder genoemde erfbeplantingen zijn vooral in de Zak van Zuid-Beveland van grote invloed op het landschapsbeeld, en er zijn vele prachtige voorbeelden te vinden.

Op Noord-Beveland zijn de erfbeplantingen in de grootschalige nieuwanpolders van groot landschappelijk belang. Bijvoorbeeld in de Oud-Noordbeveland polder liggen de erven als eilanden in de open ruimte.

Wegbeplantingen zijn op de Bevelanden veel minder van invloed op het landschapsbeeld dan de dijkbeplantingen. Maar op enkele plekken is de wegbeplanting in het oog springend en ondersteunend aan de landschapsstructuur. Zo is er bijvoorbeeld in de Borsselepolder voor gekozen om het renaissance wegenpatroon te accentueren met opgaande laanbeplanting. Daarnaast draagt de wegbeplanting op Zuid-Beveland bij aan het onderscheid tussen oudland en nieuwan. Want de onregelmatige bomenrijen en singels die we op het (voormalige) oudland vinden, komen in het nieuwan niet voor.

Natuur

Op de voormalige slikken en schorren van het Veerse Gat is in de jaren zestig, naar ontwerp van Staatsbosbeheer (landschapsarchitect Nico de Jonge) een uitgebreid landschapsplan uitgevoerd. Het gebied werd geschikt gemaakt voor water- en oeverrecreatie. Het landschapsbeeld wijzigde ingrijpend. Van een geheel open gebied veranderde de voormalige zeearm in een met robuuste bossen aangekleed landschap. Mede door de opzet van de bosaanleg heeft het gebied een grootse schaal weten te behouden. Naast de aanleg van bosgebieden ontstaan langs het meer diverse campings, jachthavens en bungalowparken, die met name bij Kamperland en Kortgene aan de Noord-Bevelandse kant een aaneengesloten lint vormen.

Relicten

Bij Rilland, Yerseke en Kattendijke zijn nog fraaie hollestelles aanwezig.

Essentie van het landschap van Zuid-Beveland:

- Veelkleurig polderlandschap met grote interne contrasten in maat, schaal en openheid;
- Gave kusten van Ooster- en Westerschelde
- Herbergt de meest gave restanten van de oorspronkelijke landschapseenheden uit de delta;
- Infrastructuur en industrie plaatselijk dominant aanwezig.

Essentie van het landschap van Noord-Beveland:

- Grootchalig agrarisch cultuurlandschap met een rationeel karakter;
- Openheid kenmerkt het eiland, maar niet overal in gelijke mate, zo is het gebied tussen de dorpen Kortgene, Geersdijk en Wissenkerke minder open dan de overige delen van het eiland;
- Aan de noordrand een voor Zeeland uniek lint van (restanten van) inlaagpolders met grote natuurwaarde.
- De zuidkant wordt bepaald door de buitendijkse ontwikkelingen in het Veers Meer. Hier is het sprake van een bosrijk karakter een concentratie en ruimtelijke verdichting met bos en recreatieterreinen.

Breuklijnen in de geschiedenis

- Noord- en Zuid-Beveland hebben met name in het verleden te maken gehad met ingrijpende gebeurtenissen in het landschap. De Sint Felix Vloed van 1530 is wellicht de meest ingrijpende, waarbij het “verdrongen land van Zuid-Beveland” ontstond.
- De Tweede Wereldoorlog heeft relatief weinig gevolgen voor het landschap gehad. Waar op Walcheren of Schouwen geen boom ouder is dan 60 jaar, komen op Zuid-Beveland nog oudere monumentale bomen voor. De tijdelijke gevolgen voor de dijkbeplantingen waren echter aanzienlijk. Bovendien hebben de dijkbeplantingen aan monumentaliteit ingeboet door de aanplant van minder bomenrijen.
- De Ramp van 1953 heeft met name haar sporen nagelaten in het landschap rond Hoedekenskerke, Baarland en Ellewoutsdijk.
- De volgende grote veranderingen zijn de aanleg van het Slogebied en de snelweg (jaren ‘70)
- De ruilverkaveling de Poel-Heinkenszand vormde in landschappelijk opzicht een enorme breuklijn.

Dijkbeplantingen zijn beeldbepalend

Monumentale boerderij

Hoogspanningsmasten zijn duidelijk zichtbaar in het landschap

Yerseke

Slingerende dijkes creëren een kleinschalig landschapsbeeld

heggenlandschap bij Nisse

's Heer Abtskerke

Weel op Zuid-Beveland

weel nabij Heinkenszand

zwarte bessenteelt op Zuid-Beveland

Sluizen bij Hansweert, Kanaal door Zuid-Beveland

Fruitteelt

Oosterscheldekeiing achter een inlaag, Noord-Beveland

teelt van zeekraal op Zuid-Beveland

bloemdijken op Zuid-Beveland

de ontsluitingen lopen vaak over dijken

schorrenlandschap aan de Westerschelde

windmolens op Noord-Beveland

meerrijige monumentale dijkbeplanting in Zuid-Beveland

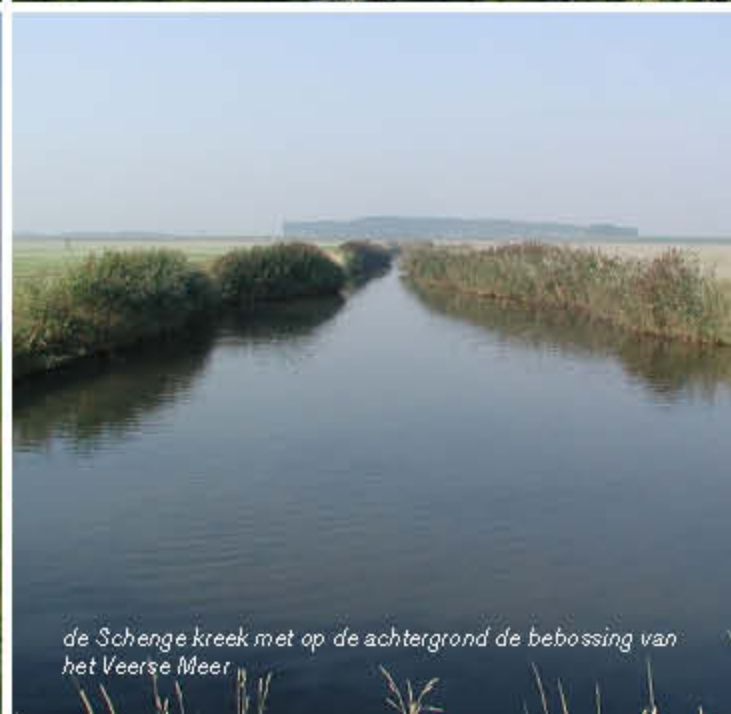
dijkbeplantingen zijn zeer beeld bepalend in de Zak

de oesterputten in Yerseke

jachthaven aan het Goese Sas

de Schenge kreek met op de achtergrond de bebossing van het Veerse Meer

de Deesche kreek nabij Kattendijke

Landschapsontwikkelingsplan Provincie Zeeland - Waarderingstabel Zuid- en Noord-Beveland						
	bepaalt DNA Zeeland	bepaalt DNA Bevelanden	gaafheid leesbaar heid	van belang op niveau	planologisch instrument	koers gewenst beschermings niveau
onderdeel landschap						
Ontstaan						
KUST						
Deltawateren (Ooster- en Westerschelde, Veerse Meer)	++	++	++	P	V	B
Oosterscheldekust Zuid-Beveland met deltadijk, inlagen, schorren en slikken	++	++	++	P	V	B
Oosterscheldekust Noord-Beveland structuur met deltadijk, inlagen, schorren en slikken	++	++	++	P	V	B
Westerscheldekust met Deltadijk, inlagen, schorren en slikken	++	++	++	P	V	B
Veerse Meerkust met afwisseling recreatieve complexen, recreatienatuur, bossen en open natuurgebieden	++	++	++	REG	ST	BR
OUDLAND						
Eerste ringdijk van het oudland van Zuid-Beveland	++	++	+	REG	ST	BR
Kreekruggen; patroon van kreekruggen, relief, grondgebruik, erven, ruimtelijke verdichting	++	+	+/-	REG	ST	BR
Bijzondere open poelgebieden; openheid, structuur van verkaveling, beplanting, (micro)relief, wegen (Yerseke en Kapelse Moeren, Ganzenreservaat Sinoutskerke)	++	++	++	P	V	BR
Verkavelde poelgebieden met bijzondere openheid	++	++	++	P	V	BR
Heggenreservaat (Nisse - 's Heer Abtskerke)	++	++	++	P	V	B
(VOORMALIGE) GEULENSTELSELS						
Structuur van dijken en dijkbeplantingen, relief	++	++	++	REG	ST	BO
Kreekrestanten en welen	++	++	++	P	V	B
NIEUWLANDPOLDERS						
Noord-Beveland; structuur van dijken, dijkbeplantingen, erven en wegen	++	++	++	REG	ST	BO
Zuid-Beveland; structuur van dijken, dijkbeplantingen, erven en wegen	++	++	++	REG	ST	BO
Staart van Beveland; structuur van dijken, dijkbeplantingen en wegen	+	+/-	+	REG	ST	BO
Renaissancepolder Oud-Bevelandpolder	+	++	++	REG	ST	BR
Renaissancepolder Borsselepolder	+	++	++	REG	ST	BR
Kreekrestanten en welen	++	++	varieert	P	V	B
SLOEGEBIED						
Geïndustrialiseerd landschap	+	+	+	REG	ST	V
DELTAWERKEN EN ANDERE GROTE INGENIEURSWERKEN						
Sloedam	+	++	-	REG	ST	BO
Oesterdam	++	++	++	P	V	BR
Zeelandbrug	++	++	++	P	V	B
Zandkreekdam	++	++	++	P	V	BR
Veerse Dam	++	++	+	P	V	BR
Kanaal door Zuid-Beveland	+/-	+	++	REG	ST	BR
Schelde-Rijnkanaal	+/-	+	++	REG	ST	BR
Oosterscheldkering	++	++	++	P	V	BR
Hoogspanningsleidingen	-	+	++	G	-	V
Bewoning						
Renaissance dorp Borssele in Renaissance Borsselepolder	++	++	++	REG	ST	BO
Voorstraatdorpen Noord-Beveland	++	++	++	REG	ST	BO
Kerkringdorpen	++	++	+	REG	ST	BO
Gekrompen dorpen	+	+	varieert	REG	ST	BO
Weg- of dijkdorpen	+/-	+/-	varieert	REG	ST	BO
Arbeidersgehuchtjes	+/-	+/-	varieert	G	-	BO
Historische ontsluiting						
Wegelingen	++	++	varieert	REG	ST	BO
Onverharde (dijk)wegen	+	+	++	REG	ST	B
Infrastructuur spoor en snelwegen	-	+	+	REG	ST	BO
Stroomtrein Goes-Borsele	+/-	+	+	REG	ST	BO
Voormalige Sloelijn	+/-	+	varieert	REG	ST	BO
Ontwatering						
Stelsel van watergangen	+	+/-	-	REG	ST	BO
Beplanting						
Wegbeplantingen oudland	++	+	+/-	REG	ST	BO
Wegbeplantingen nieuwpolders	+	+	-	REG	ST	BO
Dijkbeplantingen Zak van Zuid-Beveland	++	++	++	REG	ST	BO
Dijkbeplantingen overig Nieuwland	++	+	+/-	REG	ST	BO
Erfbeplantingen Zak van Zuid-Beveland	+	++	++	G	-	BO
Erfbeplantingen overige Bevelanden	+	++	+	G	-	BO
Grenslinden	++	++	++	REG	ST	B
Natuur met landschappelijke impact						
Weiderreservaat de Poel	++	++	++	P	V	B
Heggenreservaat Nisse	++	++	++	P	V	B
Yerseke en Kapelse Moer	++	++	++	P	V	B
Bloemdijken	++	++	++	REG	ST	BO

Landschapsontwikkelingsplan Provincie Zeeland - Waarderingstabel Zuid- en Noord-Beveland						
	bepaalt DNA Zeeland	bepaalt DNA Bevelanden	gaafheid leesbaar heid	van belang op niveau	planologisch instrument	koers gewenst beschermings niveau
onderdeel landschap						
Overige landschapselementen en cultuurhistorische relict						
Coupures	++	++	varieert	REG	ST	B
Fort Ellewoutsdijk	+	++	++	P	V	BO
Havenkanaal Goes	+	+	+	REG	ST	BO
Historische boerderijen en erven	++	++	varieert	REG	ST	BO
Historische haventjes	++	++	varieert	REG	ST	BO
Historische sluisjes	+/-	+/-	varieert	REG	ST	B
Hollestelle (Rilland, Yerseke en Kattendijke)	++	++	++	P	V	B
Landgoederen / buitenplaatsen	+/-	+/-	varieert	REG	ST	BO
Molenbiotopen	+	+/-	varieert	P	V	BO
Muraltmuurtjes	++	++	varieert	REG	ST	B
Nollen en kribben	+/-	+/-	+/-	REG	ST	B
Oesterputten	++	++	++	P	V	B
Verdedigingswerken WO II	+/-	+/-	varieert	REG	ST	BO
Vliedbergen	++	++	+	R	V	B
Welen	++	++	++	P	V	B
Zeeuwse hagen (en windsingels om fruitboomgaarden)	++	++	++	G	-	BO
Vaetes	++	++	++	G	-	BO

Linredijk met meernijge boombeplanting

Kleine Boemdijk en kreek bij Sint Kruis

Het Groote Gat nabij Oostburg

kreek

Middendijk nabij Breskens

Omdat Zeeuws-Vlaanderen in haar ontstaansgeschiedenis als één landschappelijke eenheid te beschouwen is, wordt deze eerst gezamenlijk voor zowel oost- als west Zeeuws-Vlaanderen behandeld. Daarna worden voor de beide deelgebieden de meer specifieke kenmerken apart behandeld, met het bijbehorende kaart- en beeldmateriaal.

Algemene beschrijving

Het landschap van Zeeuws-Vlaanderen straalt een landelijke rust uit, die slechts op enkele plaatsen onderbroken wordt door andere functies. De geïndustrialiseerde Kanaalzone in het midden van het gebied is hiervan meest voelbare onderbreking. In het westelijk kustgebied is de recreatie een dominante functie in het landschap.

Het landschap wordt over het algemeen gekenmerkt door een robuuste schaal, het is een overwegend een agrarisch open polderlandschap. Zeeuws-Vlaanderen omvat maar liefst 315 polders. De verschillen in maat en schaal tussen de polders zijn in zijn algemeenheid minder groot dan bijvoorbeeld op de Bevelanden. Toch kent ook Zeeuws-Vlaanderen minder open landschappen. Naast het dekzandlandschap tegen de Belgische grens gaat het hierbij ook om gebieden als het Groot- en Klein Eiland (even ten noordwesten van Hulst). Zoals in vele andere Zeeuwse polders zijn diverse kreekrestanten in de inpolderingen opgenomen. Hierbij gaat het soms om kleine kreekjes, als de Molenkreek ten westen van Schoondijke, maar ook om forse waterelementen als het Groote Gat bij Oostburg of de Vogel bij Hengstdijk en niet in de laatste plaats de Braakmankreek die de grens vormt tussen West en Oost Zeeuws-Vlaanderen.

De oorspronkelijke dijkstructuur is voor een belangrijk deel in takt. Plaatselijk (meer dan in andere Zeeuwse gebieden) zijn er echter ook dijken afgegraven of in akkerbouwgebruik genomen, waardoor deze gedeeltelijk zijn weg geploegd.

Zeeuws Vlaanderen heeft in het verleden roerige tijden gekend. Dit is zowel gerelateerd aan de zee als aan de vele oorlogen die er zijn uitgevochten. Het land is hier niet alleen op de zee gewonnen en door de zee teruggenomen, ook door militaire inundaties zijn grote delen van het gebied (tijdelijk) verdwenen. Dit militaire verleden is ook nu nog goed waarneembaar in het landschap. Er bestaat een uitgebreid stelsel van linies en forten uit de Spaanse Tijd (gebundeld onder de

verzamelnaam Staats-Spaanse Linies). Hoewel de zee plaatselijk wel enige invloed op het Vlaamse dekzandlandschap heeft kunnen laten gelden is het dekzand dat in het zuiden tot net over de Nederlandse grens reikt niet door de zee gevormd. Binnen Zeeland is dit dekzand een unicum.

Ontstaan

Zeeuws-Vlaanderen maakt nu deel uit van het Europese vasteland, maar dat is niet altijd zo geweest.

Vóór de elfde eeuw, toen er van inpolderingen in Zeeuws-Vlaanderen nog geen sprake was, lag de noordelijke oeverlijn van Vlaanderen in wat we nu Belgisch Vlaanderen noemen. Voor deze kustlijn bevond zich een reeks van eilanden. Hierbij gaat het onder meer om het Eiland van Cadzand, het Eiland van Groede, het Eiland van Biervliet en eilanden in de buurt van het huidige Terneuzen en Axel. De eerste dijk van het vasteland was de Graafjansdijk. Hij liep van Duinkerke tot Axel langs de Noordzee- en Westerschelde kust. Deze vormt de lijn tot waar het zeewater vrij spel had in de Middeleeuwen.

Vanuit zowel het vaste land als vanaf deze eilanden heeft zich het inpolderingsproces voltrokken. Het initiatief voor deze inpolderingen kwam vooral van de Vlaamse kloosters. De abdijen van St. Bavo en St. Pieters uit Gent en de abdijen van Ter Duinen bij Veurne en Ter Doest bij Lissewege speelden hierbij een hoofdrol.

Sommige delen werden echter ook vanuit de noordelijke Nederlanden geïnitieerd. Zo zijn Terneuzen, Zaamslag en Axel vanuit een eilandsituatie door mensen 'van de overkant' (Walcheren) bevolkt. Dit deel van de streek heeft daardoor een sterk calvinistisch karakter in tegenstelling tot de delen met echt Vlaamse wortels. Bij Zaamslagveer begon het eigenlijke vasteland aan de oostzijde, het land van Hulst.

Veel van de oude eilandkernen zijn door gebrek aan onderhoud, de vele overstromingen en stormvloed verloren gegaan. Hierna werden ze bedekt met een laag vruchtbare zeeklei en pas eeuwen later weer door de zee teruggewonnen. Slechts rond Hontenisse, Hengstdijk en Oostburg treft men nog enkele restanten van de oude eilandkernen aan.

Tussen 1500 en 1600 maakte een aantal catastrofale stormen en vloed abrupt een einde aan de landaanwinning. Tijdens de Allerheiligenvloed (1570) verdwenen grote delen, zoals het land van Saef-tinghe, in de golven. Daarnaast werden tijdens de 80-jarige oorlog

dan weer door Prins Maurits, dan weer door de Spanjaarden grote delen van Zeeuws Vlaanderen onder water gezet. In die periode zijn verschillende oost-west lopende verdedigingslinies met forten en schansen aangelegd. Het water vormt hierin een belangrijk element. De belangrijkste linies waren het Zwin en de Passageule. Restanten van deze linies zijn nog duidelijk in het landschap terug te vinden.

Na de diverse tegenslagen ging men rond 1700 weer aan het werk om het verloren gegane land opnieuw in te polderen. De wijze van inpoldering was echter anders dan voorheen. Er werd op een grotere schaal gewerkt, met meer mensen en materieel, hetgeen leidde tot grootschalige rationele inpolderingen. Hierbij werd bij de verkavelingen niet meer uitgegaan van de kreken maar werd een plan ontworpen met rechthoekige wegen en kavels. Zowel de hoger gelegen schorren als de lager gelegen slikken werden, compleet met de daarin liggende kreken, ingepolderd. In de grotere nieuwland polders is dan ook sprake van een rechthoekige verkaveling, waar de krekensstelsels als slingerende elementen dwars doorheen lopen. Dit levert een fraai landschappelijk contrast op tussen enerzijds de kaarsrechte wegen en het slingerende krekenspatroon. Ontwerpen van dorpen komen gelijktijdig met het polderontwerp tot stand (Schoondijke, Zaamslag, Hoofdplaat).

Voorbeelden van grootschalige nieuwlandpolders zijn de Generale Prins Willempolder bij Schoondijke (1652), de Zaamslagpolder (1650), en de Kieldrecht polder tussen Clinge en Nieuw Namen. In de afgelopen twee eeuwen zijn de laatste getijdegeulen afgesloten en ingepolderd. De laatste inpoldering dateert uit 1952, toen werd de Braakman ingedijkt.

De Generale Prins Willempolder is met 1975 hectare de grootste polder van Zeeuws-Vlaanderen. Door de grote afstand tussen de dijken kennen deze polders een grote mate van openheid. De intensieve akkerbouw benadrukt het strakke verkavelingspatroon. De polders worden omzoomd door met bomen beplante dijken.

Op- en aanwassen

De op- en aanwassen zijn zowel tegen het dekzandgebied als tegen voormalige eilandkernen tot stand gekomen. Indien de opslibbing voldoende hoogte had bereikt werd er tot actieve inpoldering van de opwas overgegaan. Dit gebeurde door de aanleg van een ringdijk vanuit de eilandkern of vanuit het dekzand. Tot aan 1600 was de stand van

de techniek zodanig dat in kleine eenheden werd ingepolderd. Dit leidde tot relatief kleine poldereenheden, met dijken op een geringe onderlinge afstand. Een voorbeeld hiervan zijn de polders ten noorden van Sint Margriete. In combinatie met beplante dijken levert dit een relatief besloten en kleinschalig landschapsbeeld op.

De polders rond Biervliet nemen een speciale positie in. Na vele overstromingen en rampen was Biervliet in het midden van de 16e eeuw het enige overgebleven eiland. Na 1700 is de rond het eiland gelegen geul is stapsgewijs ingedamd. De Wilhelminapolder en de Zacharias-polder liggen als een schil rond de oude eilandkern. Het duurde tot aan het einde van de 18e eeuw voordat al het land herwonnen was en Biervliet weer met de rest van West Zeeuws Vlaanderen verbonden was.

Grondgebruik

Het grootste deel van Zeeuws-Vlaanderen bestaat uit agrarisch gebied. In het oostelijke deel komt sporadisch fruitteelt voor. Rond het kanaal Terneuzen-gent is er sprake van geïndustrialiseerd landschap met een concentratie aan infrastructurele lijnen. Ook de grootste bebouwingsconcentraties bevinden zich in deze regio.

Agrarische bebouwing

Ten opzichte van de dekzandgebieden en de oudlandpolders was het schaalniveau van de bedrijven, van de op- en aanwassen altijd al groot. Dit resulteert in grote boerderijen en monumentale schuren. In het buitengebied zijn de boerderijen van groot belang voor de landschapsbeleving. In gebieden met een grote mate van openheid liggen de boerderijen als ware het eilanden in de open ruimten.

In Zeeuws-Vlaanderen komen nog relatief veel monumentale boerderijen met bijbehorende schuren voor. Het Zeeuws-Vlaamse woonhuis vertoont veel gelijkenis met de boerderijen op Walcheren. De schuren hebben daarentegen vaak een Vlaamse stijl, waarbij onder andere vaak wolfseinden voorkomen. De boerderijen zijn traditioneel - net als in de Zak van Zuid-Beveland - omgeven door uitgebreide erfbeplantingen, met hoogstamboomgaarden, boomweiden en singels en bosjes. Er zijn echter nog maar weinig echt traditionele erfbeplantingen over. Opvallend zijn de "Walcherse" invloeden op de agrarische architectuur rond Zaamslag. Na de inpoldering heeft hier daadwerkelijk

immigratie van Walcherse boeren plaatsgehad, die de eigen bouwstijl hebben meegevoerd.

Kenmerkend voor de polders van Zeeuws-Vlaanderen zijn de arbeidersgehuchten op de dijken. Boerengat, Sasput, Tragel, Turkeye en Nummer Eén bestaan uit kleine huisjes die vaak tegen het dijktaalud zijn gebouwd. Dit levert fraaie contrasten op tussen de vaak intieme wereldjes in het gehucht en de achterliggende open polders.

Vanwege de Deltawerken hoeven veel voormalige zeedijken niet meer te worden verhoogd. Dit geldt echter niet voor de Westerscheldedijken. De dijken langs de Westerschelde zijn hierdoor veel hoger dan de overige Zeeuwse dijken. De Westerscheldedijk vormt dan ook een landschappelijk element van formaat, waar de strijd tegen het water voelbaar is.

Bewoning

Zeeuws-Vlaanderen kent een verscheidenheid aan stads- en dorpssteden. Terneuzen is in feite de enige grote stad, met een stadsuitleg uit de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw die vooral aan de groei van de industrie (DOW) gerelateerd is. Hulst en Sluis vormen pittoreske vestingsteden, die van grote betekenis zijn voor het (koop)toerisme. Ook Aardenburg, Oostburg, Biervliet, IJzendijke, Sas van Gent, Philippine, Terneuzen en Axel horen tot de vestingsteden. Kenmerkend voor deze laatste groep vestingsteden is dat de herkenbaarheid van de vesting in meer of mindere mate is aangetast.

Er is ten opzichte van de andere Zeeuwse gebieden sprake van een relatief groot aandeel straat- en dijkdorpen in Zeeuws-Vlaanderen. Voorbeelden van op het zand gelegen straatdorpen zijn Clinge, Heikant, Nieuw Namen, Zuiddorpe en Eede. Een voorbeeld van een ringdorp is Cadzand (verder ook Groede, Sint Kruis). Haar structuur hangt samen met de oorspronkelijke oudlandstructuur van het eiland van Cadzand. Veel dorpen zijn gelijktijdig en in samenhang met de polderstructuur ontworpen. Hierbij gaat het onder andere om Schoondijke, Hoofdplaat en Zaamslag. Voorbeelden van dijkdorpen zijn Westdorpe en Hoek.

Ontsluiting

De hoofdontsluiting van Zeeuws-Vlaanderen is door de realisatie van de Westerscheldetunnel aanzienlijk veranderd. West en Oost-

Zeeuws-Vlaanderen waren aanvankelijk via de veren bij respectievelijk Breskens en Perkpolder goed bereikbaar. Thans verloopt de hoofdontsluiting via de Westerscheldetunnel, waardoor de uithoeken van het gebied gezien vanuit noord Zeeland meer afgelegen gebieden zijn geworden. De nabijheid van België was al groot en door deze ontwikkeling is dat contact alleen maar versterkt.

De oost-west lopende hoofdwegen vormen de hoofdontsluiting. De wegen volgen in de meeste gevallen de polderstructuren, vaak door de polders en in enkele gevallen over het dijkpatroon. Plaatselijk zijn de wegen ook als doorsnijdingen van de polderstructuur aangelegd.

In noord-zuid richting is de Tractaatweg de belangrijkste verbindingsweg met België. Deze weg krijgt binnenkort via de te bouwen tunnel bij Sluiskil een goede aansluiting op de Westerscheldetunnel.

Voor de scheepvaart naar de havens van Gent en Terneuzen wordt waarschijnlijk in de nabije toekomst een nieuwe zeesluis gerealiseerd. Hierover heeft echter nog geen besluitvorming plaatsgevonden. Hierdoor zouden de havens bereikbaar worden voor schepen met een veel groter tonnage. Op de noordelijke punt van het Kanaal Gent-Terneuzen impliceert dit een grote ruimtelijke ingreep.

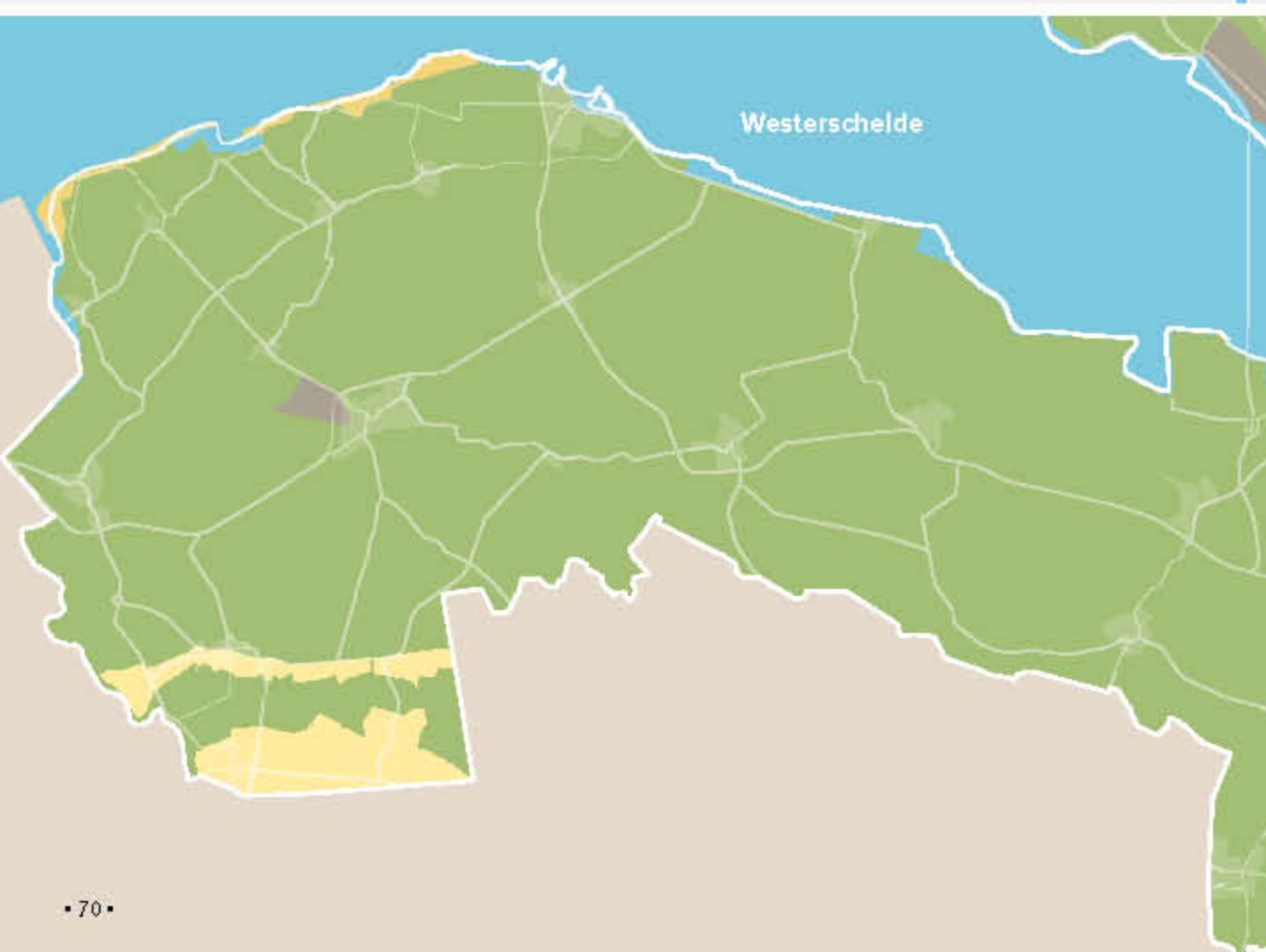
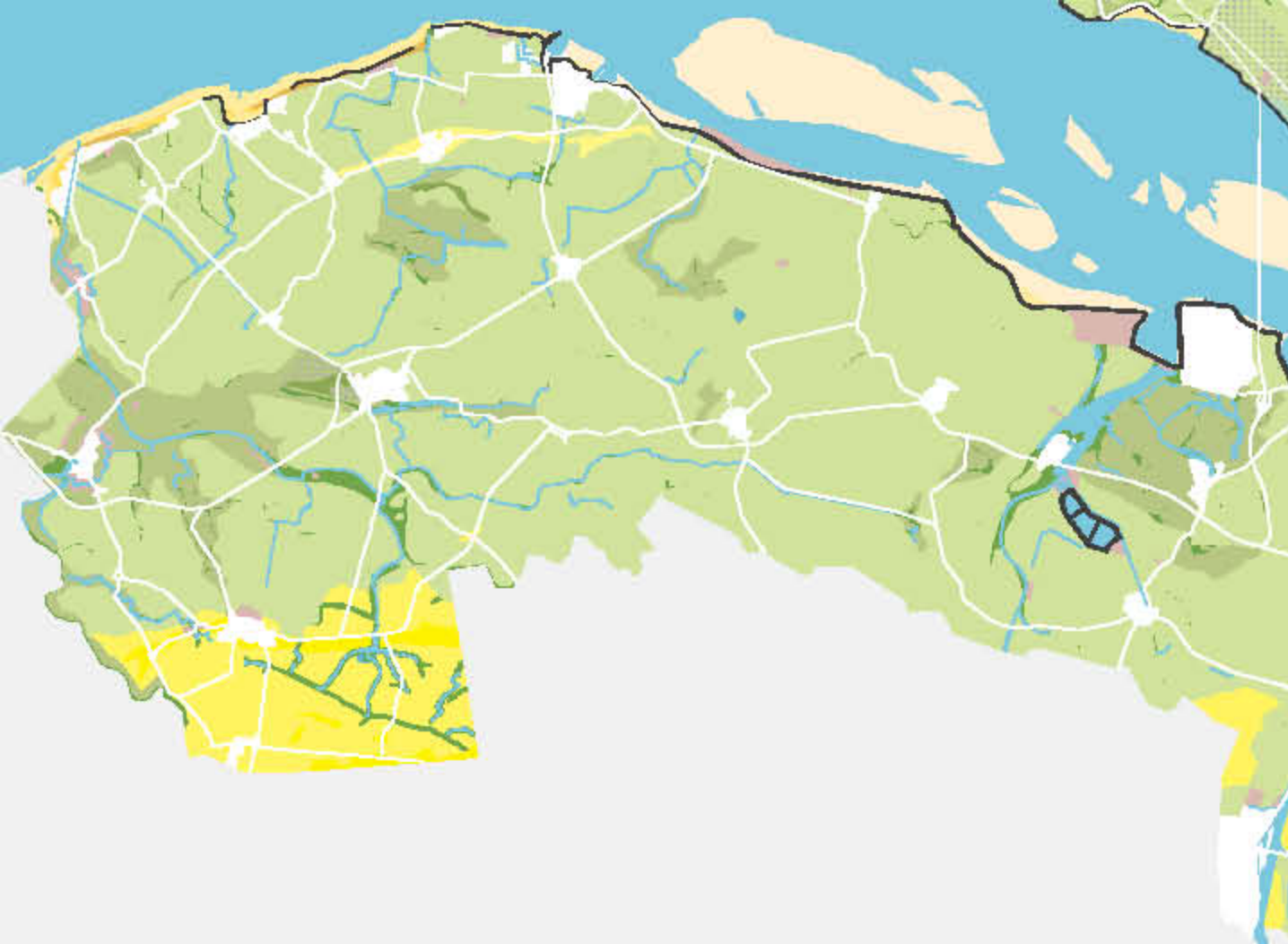
Een historische lijn in het landschap is de voormalige spoorlijn op Oost-Zeeuws Vlaanderen.

Oorlog en defensie

De Staats-Spaanse linies vormen een aansprekend cultuurhistorisch element, met een grote landschappelijke component. Over heel Zeeuws Vlaanderen zijn de overblijfselen van deze ingenieuze lijn van de verdediging met het water als bondgenoot te vinden. Liniedijken, watergangen, inundatiesluizen, forten, schansen en vestingsteden. Tijdens de tachtigjarige oorlog is de linie daadwerkelijk gebruikt en stonden grote delen van Zeeuws-Vlaanderen weer onder de invloed van het zeewater.

WEST ZEEUWS VLAANDEREN

◀ *Geomorfologie*

▼ *Hoofdtypen landschap*

Naast een sterk agrarisch karakter heeft het gebied een belangrijke toeristisch en recreatieve functie. De woelige geschiedenis van de strijd tegen het water en de vele oorlogshandelingen zijn hier goed bewaard gebleven. De opeenvolging van bedijkingen geeft het landschap een zeer gevarieerd patroon, waarin de ouderdom afleesbaar is aan de hoogte van de dijken en de omvang van de polders. Knotbomen komen in het directe kustgebied zo veel voor dat zij hier de landschappelijke karakteristiek voor een belangrijk deel bepalen.

De Noordzeekust is een belangrijk toeristisch gebied met dorpen als Cadzand-Bad en Nieuwvliet-Bad. De grens tussen Oost- en West Zeeuws-Vlaanderen wordt gevormd door de Braakman. Deze voormalige zeearm is in 1952 ingepolderd, waarna een uitgebreide bosaanleg heeft plaatsgevonden.

Oudlandrelicten

In West-Zeeuws Vlaanderen liggen alleen in de Veerhoekpolder nog enkele restanten van het oorspronkelijke oudland.

Dekzandgebied

In het westelijk deel bevindt zich het dekzand zuidelijk van de lijn Heille, Aardenburg, Sint Kruis. De Biezenpolder, onder Aardenburg heeft nog een kenmerkend slagenlandschap met een kleinschalig, langgerekt (oost-west gericht) verkavelingspatroon.

Het dekzand is de loop der eeuwen door de invloed van wind en water afgevlakt. Verschillende delen van het dekzand zijn niet gevrijwaard gebleven van overstromingen en zijn hierdoor bedekt met een laag zeelei. Plaatselijk zijn doorbraken in de vorm van slingerende krekensstelsels nog goed herkenbaar. Voorbeeld hiervan is het krekensstelsel ten zuiden van Sint Kruis. In tegenstelling tot de dekzandruggen hebben deze delen van het dekzand een sterk open karakter.

Duingebied

Het duingebied van Zeeuws-Vlaanderen onderscheidt zich van de andere duingebieden van Zeeland. Het is ontstaan door overstuiving van de oude polderdijken. Het huidige duingebied dateert uit de 17e eeuw. Op kaarten van 1585 was Cadzand nog een eiland zonder duinen.

Inpolderingsgeschiedenis ►

Bebouwing en dorpsvormen ▼

Ten opzichte van andere Nederlandse kustgebieden is het een smalle strook van strand en duinen. Het duingebied is een voortzetting van het Belgische duingebied dat met een onderbreking bij het Zwin doorloopt tot aan Breskens. Op enkele plaatsen wordt de duinenrij onderbroken door een zeedijk. De Verdrongen Zwarte polder is een waardevol buitendijks natuurgebied met een kleine slutter.

Het huidige duingebied strekt zich uit van het natuurgebied Het Zwin tot aan Breskens. De laatste decennia zijn delen van het duingebied opnieuw opgespoten. De ligging van het kustgebied en de goede toegankelijkheid en accommodatie maken het gebied geschikt voor intensieve verblijf en dagrecreatie. Het gebied achter de duinen kent intensief verblijfsrecreatief gebruik. De duinen zelf zijn over de gehele lengte ontsloten door een fietspad dat een fantastisch uitzicht biedt op de Noordzee en het achtergelegen polderland.

Eilanden van Cadzand en Groede

Langs de Noordzeekust liggen twee voormalige eilandkernen: het Eiland van Cadzand en het Oudland van Groede. Deze polders behoren tot de oudste eilandkernen van West Zeeuws-Vlaanderen.

Cadzand en Zuidzande

De landen van Cadzand zijn oorspronkelijk ontstaan uit kleine bedijkingen of omkadingen. Zij behoren tot de oudste inpolderingen van West Europa. Deze oorspronkelijke polderstructuur is in het slotenpatroon nog goed herkenbaar. Al in de Middeleeuwen bleven de gronden van het toenmalige eiland onder normale omstandigheden zowel bij eb als bij vloed droog. Tijdens de diverse transgressiefasen is het land via allereerst primitieve bekadingen tegen de zee beschermd. Uit 1112, het jaar waarin voor het eerste melding wordt gemaakt van meer grootschalige inpolderingen, dateert de Oudelandsepolder. In de Oudelandsepolder bevindt zich de kern Cadzand. Voor deze datum was reeds sprake van meer kleinschalige (primitieve) inpolderingen, die periodiek aan de zee ten prooi vielen. Na 1399 is een grote reeks van inpolderingen tot stand gekomen waarmee het Eiland van Cadzand vast aan Vlaanderen verbonden werd. De laatste van de polders kwamen pas tot stand in de negentiende eeuw. Dit viel samen met de verzanding van het Zwin, die van een breed vaarwater van lieverlede verkleinde tot een doodlopende inham.

◀ Massa / ruimte

herinneren aan dit verleden. Enerzijds is de invloed van de zee een logisch gevolg van de natuurlijke uitgangspositie van het gebied op de overgang van zee naar land. Diverse stormvloed en diverse stormvloed hebben hierbij hun sporen nagelaten. Anderzijds heeft de mens deze uitgangspositie tijdens oorlogshandelingen, met name in de 80-jarige oorlog (1568-1648), uitgebuit. Langs diverse geulen werden liniedijken en fortificaties ingericht. Meer dan eens werden vanuit deze linies achtergelegen polders bewust gehundeerd.

Naast de geulenstelsels met een duidelijk militaire achtergrond bestaan er voormalige geulenstelsels in diverse soorten en mate die aanvankelijk als restant van het inpolderingsproces zijn overgebleven, maar later alsnog zijn ingepolderd. Hierbij gaat het ondermeer om de kleinschalige geul tussen de Generale Prins Willem polder en het voormalig eiland van Groede en de polders rond het voormalig eiland van Biervliet. Een belangrijke ruimtelijk-landschappelijke structuurlijn vormt de bedijkte, min of meer ringvormige geul rond de polders aansluitend op de kern Biervliet. Dit verwijst naar de vroegere eilandpositie van Biervliet.

De Braakman is de meest recent (1952) ingepolderde voormalige zeearm.

Met uitzondering van het bos op de pleistoocene dekzandgronden komt al het overige bos in Zeeuws Vlaanderen voor in de voormalige geulenstelsels. Bij het bos in de Braakman laat zich de bosaanleg verklaren door de bodemgesteldheid, die voor landbouwkundige doeleinden minder geschikt was. Het bosgebied van de Smitsschorre is aangelegd op een slibdepot dat is ontstaan als gevolg van de verbreding van het Kanaal van Gent naar Terneuzen. Daarnaast komt ook in de Passagele ten zuiden van Oostburg een aanzienlijk bosgebied voor.

Op West Zeeuws-Vlaanderen vinden we minder welen dan in het oostelijke deel. Een waterstaatkundig overblijfsel dat ook in West Zeeuws-Vlaanderen voorkomt, is de inlaag.

Oorlog en defensie

De linie van Passagele bestaat uit een stelsel van liniedijken die gedurende 1500 tot 1700 zijn aangelegd. De polders zijn lang en smal en worden omringd door dijken. Langs de linie werden verschillende

Opvallend landschappelijk gegeven van de oude eilandkern van Cadzand is dat de sloten min of meer onafhankelijk van het dijkpatroon van de ene in de andere polder doorlopen. Hieruit kan worden afgeleid dat het slotenpatroon ouder is dan het dijkpatroon. Dit komt overeen met het gegeven dat er diverse herdijkingen hebben plaatsgevonden.

De voormalige eilandkern heeft een overwegend agrarisch gebruik. Langs de kust heeft de (verblijfs)recreatie een dominante invloed op het landschapsbeeld.

Het Oudtland van Groede en Breskens

Het land tussen Groede en Oostburg, is een deel van het oude land van Zeeuws Vlaanderen, dat in de late Middeleeuwen door de vele overstromingen en inundaties van de 80 jarige oorlog werd geteisterd. Dit bracht grote veranderingen in het landschap teweeg. Na diverse tegenslagen werd het gebied uiteindelijk vanuit het zuiden, tus-

sen 1613 en 1650, definitief ingedijkt. De Sint Bavodijk, de Ringdijk en de Krabbendijk markeren de grens van de voormalige eilandkern.

Midden door het gebied loopt een oude strandwal. Op dit hoger gelegen gebied liggen de dorpskernen Nieuwvliet, Groede, Boerenhol en Nummer Een. De strandwal deelt het Oudtland op in twee poldergebieden.

Het noordelijke kent een overwegend grootschalige verkavelingsstructuur omgeven door dijken en enkele kreekrestanten zoals de Zwartegatsche Kreek. Ook hier heeft het toenemende recreatieve gebruik een sterke invloed op het landschapsbeeld.

Het zuidelijke deel bestaat uit een grootschalige open polder met daarin de Baarzandsche en Nieuwekerksche kreek. Deze voormalige inundatiegeulen zijn thans waardevolle natuurgebieden.

(Voormalige) geulenstelsels

De invloed van de zee op de landschapsvorming is op tal van plaatsen in het gebied voelbaar. Tal van geulen in diverse verschijningsvormen

fortificaties aangelegd. Grote delen van het gebied zijn onderdeel van de Ecologische Hoofdstructuur.

Tussen Sluis en Aardenburg zijn op enkele voormalige verdedigingswerken boerderijen aanwezig. Dit is het geval op de Kruisdijkschans en de Krabbeschans. De Elderschans is omgevormd tot een van de weinige buitenplaatsen die Zeeuws-Vlaanderen rijk is.

In de Tweede Wereldoorlog werd ook de gehele Noordzeekust van Zeeuws-Vlaanderen verdedigd middels de Atlantik Wall. Enkele bunkers resten nog van deze linie. In Groede is een grote verzameling bewaard gebleven.

Essentie van het West Zeeuws-Vlaamse landschap

- Er is sprake van een onderverdeling in zand- en poldergebied;
- De kustzone heeft zich ontwikkeld tot een verblijfsrecreatief landschap, terwijl het achterland een uitgesproken agrarisch karakter heeft behouden.
- Het landschap heeft vrijwel overal een zekere monumentaliteit, grootheid er is vrijwel altijd sprake van kloeke maten, een robuust landschap. Het dijkenpatroon is de ruggengraat van het landschap;
- Een uitzondering op het vorige punt vormt het zandgebied, waar het landschap meer popperige trekken heeft en dijken ontbreken;
- Kreekrestanten zijn in diverse stadia van verlanding opgenomen in de inpolderingen en zijn in hoge mate bepalend voor de landschappelijke kwaliteit;
- De polders rond de twee historische eilandkernen kenmerken zich door een concentrische opbouw. Veel dijken zijn beplant met knotbomen, waardoor een eigen landschappelijke karakteristiek ontstaat;
- De Passageule Linie vormt een markante aaneenschakeling van (aarden) vestingen, liniedijken, waterlopen en grachten.

Breuklijnen in de geschiedenis

De grootste breuklijnen in de Zeeuws-Vlaamse landschapsgeschiedenis zijn gekoppeld aan de Tachtigjarige Oorlog. De inundaties als gevolg van oorlogshandelingen, de realisatie van de Staats-Spaanse Linies zijn hiervan sprekende voorbeelden.

De Tweede Wereldoorlog heeft relatief weinig gevolgen voor het landschap gehad. De Ramp van 1953 heeft bij Breskens en de Braakman tot dijkdoorbraken geleid, maar dit heeft geen grote landschappelijke gevolgen gehad. Wel zijn de Westerscheldedijken na de Ramp opgehoogd.

dijkbeplantingen omgeving Breskens

dijk met knotwilgen typisch voor eiland van Cadzand

vesting Retranchement

nabij Oostburg

dijk in de Paspolder

Austerlitzpolder

Austerlitzpolder

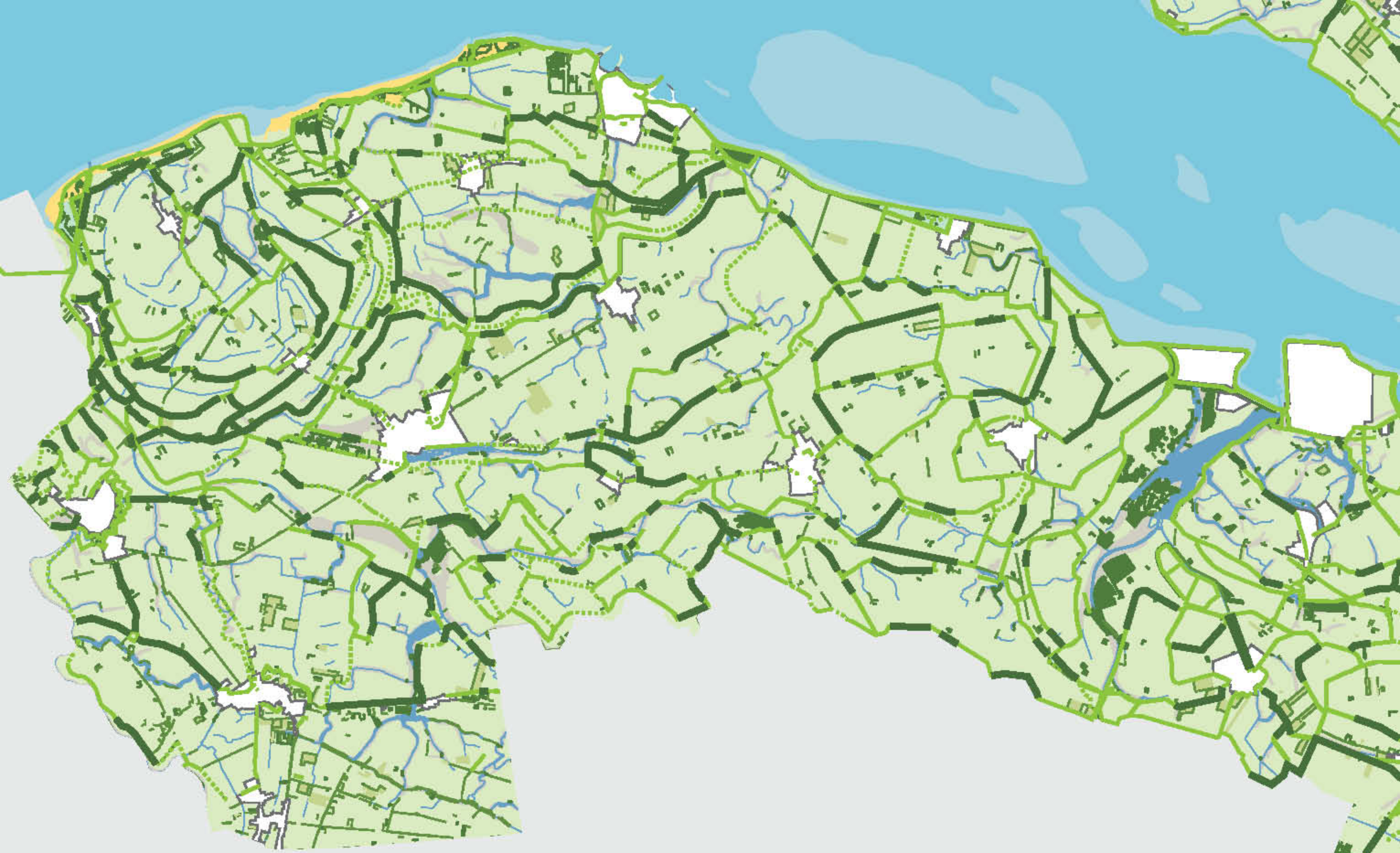
Zwarte polder

Zwarte polder

Philippinekanaal

OOST ZEEUWS VLAANDEREN

Het landschap van Oost-Zeeuws-Vlaanderen strekt zich uit vanaf de Braakman in het westen tot en met de Hedwigepolder in het uiterste oosten. Het open agrarische landschap wordt onderbroken door de industriële Kanaalzone. Oost Zeeuws-Vlaanderen is hiermee een landschap met twee gezichten: enerzijds ongerept puur agrarisch en anderzijds dynamisch industrieel en maritiem.

Het agrarische landschap wordt bepaald door het historische dijkenpatroon dat in veel gevallen is beplant met een strakke opgaande populierenbeplanting. Dit patroon wordt dooraderd met diverse kreekrestanten in verschillende soorten en maten. Net als in het westen vormt de Staats-Spaanse Linie ook in het oosten een bijzondere aaneenschakeling van liniedijken, fortificaties en waterlopen.

De machtige zeedijk langs de Westerschelde markeert de grens van het binnendijs gebied. Het landschap straalt ten oosten van Terneuzen een landelijke rust uit. Gelet op de nabijheid van het industriegebied van Antwerpen is dit bijzonder. De zuidelijke grens wordt gevormd door de dekzandruggen rond Hulst en Koewacht. De noord-oostgrens wordt gemarkeerd door het in 1530 verdronken land van Saeftinge. Dit schorregebied is een waardevol natuurgebied, waar zichtbaar is hoe het landschap van zeeland er uitzag voordat er inpolderingen waren.

Het gebied van de Kanaalzone

Dit gedeelte van Zeeuws Vlaanderen wordt gekenmerkt door verstedelijking en omvangrijke industrieën. De langs het kanaal gelegen haven- en industriegebieden zijn dominant in het landschap aanwezig. De Tractaatweg markeert de oostelijke grens van het gebied, de westelijke grens wordt gevormd door de goederenspoorlijn naar het industriegebied van DOW-Benelux.

De Kanaalzone heeft zich kunnen industrialiseren in het kielzog van de stad Gent. De geschiedenis van Sas van Gent hangt samen met de zoektocht van de stad Gent naar een verbinding met de zee. Oorspronkelijk was Gent via het Zwin met de zee verbonden. Na verandering van het Zwin had Gent een nieuwe uitweg nodig. In de 16e eeuw werd het eerste deel van de nieuwe noordelijke vaarweg gerealiseerd. Echter de Graaf Jansdijk mocht aanvankelijk niet worden doorgegraven. In 1549 gaf Karel V uiteindelijk toestemming om de Graaf Jansdijk te doorbreken met een sluis of sas. Bij het bouwen van de sluis en het graven van de Sassevaart ontstond een kleine nederzetting, die tot Sas van Gent zou uitgroeien. Vanwege alle schermutselingen die zich rond zuidelijke Nederlanden afspeelden duurde het tot de hereniging van de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden in 1815 voordat er weer gedacht kon worden aan een scheepvaartverbinding tussen Gent en de Westerschelde. In 1823 besliste Koning Willem I om de Sassevaart te verlengen naar Terneuzen. Van toen af heet de vaart het Kanaal Gent-Terneuzen.

De stedelijke groei van Terneuzen is volledig gerelateerd aan de industriële ontwikkeling van de Kanaalzone. Ook Sas van Gent heeft een industriële ontwikkeling doorgemaakt. Er zijn thans vergevorderde plannen voor een aanzienlijke uitbreiding van de haven gerelateerde industrie- en bedrijfsbestemmingen in de Kanaalzone. Dit geldt voor zowel de oost- als de westzijde van het kanaal.

Het gebied tussen de Kanaalzone en de Braakman (het westen van Oost-Zeeuws-Vlaanderen) heeft, weliswaar onder de rook van Dow-Benelux, een oorspronkelijk agrarisch karakter weten te behouden. Met name het gedeelte ten noorden van Hoek is bijzonder vanwege de kreekrestanten die in de polderstructuur zijn opgenomen. Rond Philippine is sprake van een meer kleinschalig polderlandschap met vele bloemdijsen. Ook aan de oostzijde van de Kanaalzone is er sprake van een groot landschappelijk contrast met de Kanaalzone. Hier

zijn de polders over het algemeen groot en open. De Zaamslagpolder en de Canisvlietpolders zijn hiervan markante voorbeelden.

Dekzandgebieden

De Zeeuws-Vlaamse dekzandgebieden zijn te beschouwen als de voorlopers van het uitgestrekte dekzandgebied in België.

Het dekzand strekt zich globaal uit van Zuiddorpe naar Koewacht, Heikant, Hulst en Clinge. Bij Hulst bevindt zich een uitloper van dekzand, welke ca. 3 kilometer ten noorden van de stad eindigt.

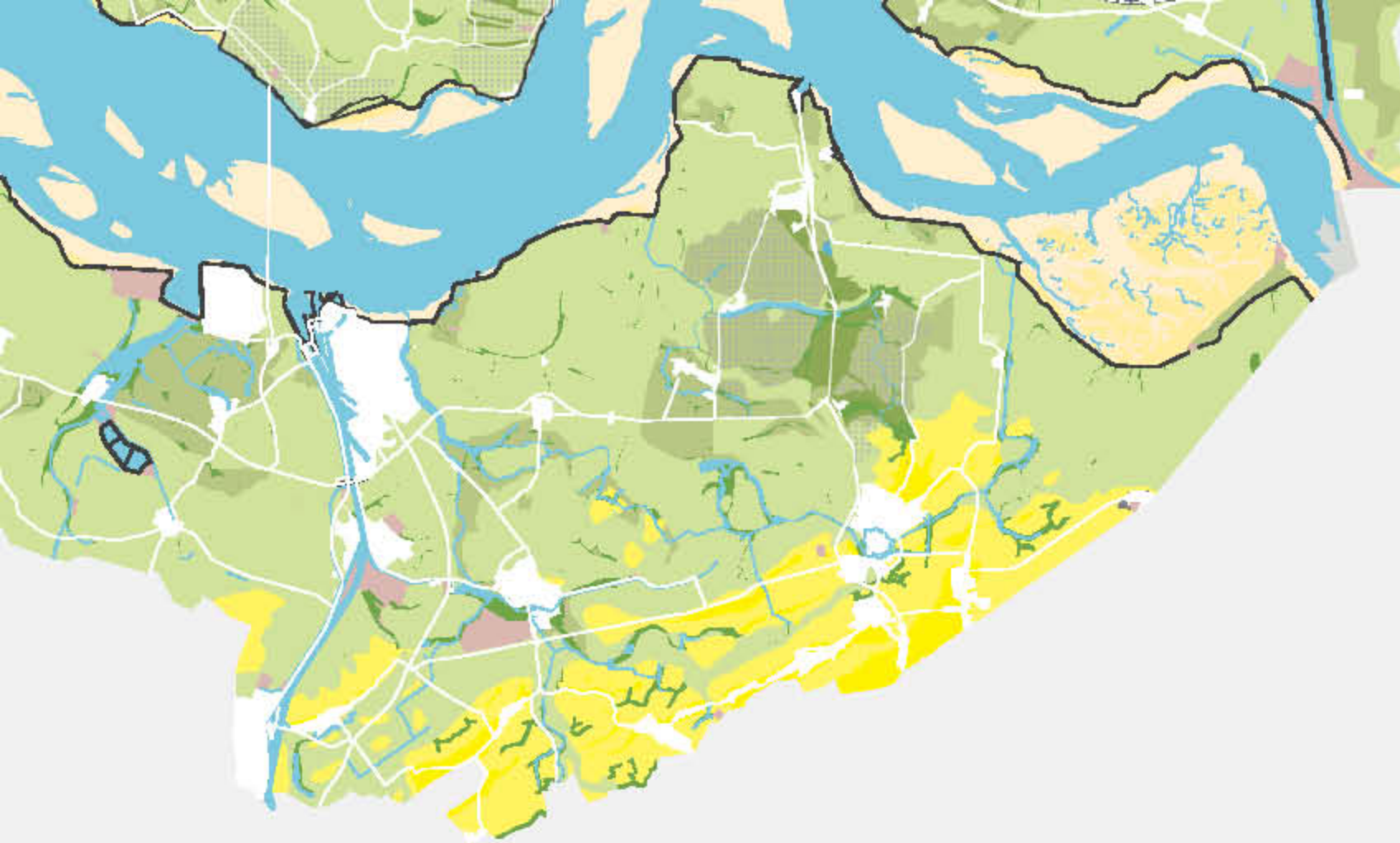
De dekzandgebieden zijn tijdens de laatste ijstijd weinig beïnvloed door de zee, grote overstromingen hebben niet plaatsgevonden. De gebieden kenmerken zich door een kleinschalige verkavelingsstructuur.

In hun algemeenheid hebben de dekzandgebieden, in vergelijking met de zeekleipolders, een dichter beplantingsbeeld en een kleinschaliger verkavelingsstructuur. Het landschap maakt hierdoor een meer besloten indruk. Het grondgebruik is agrarisch en bestaat zowel uit akkerbouw als veehouderij. Door het ontbreken van dijken is geen sprake van een specifieke polderstructuur.

De herkenbaarheid als dekzandgebied is tussen Heikant en Zuiddorpe het grootst. Hier hebben de wegen een slingerend verloop, is relatief veel bos aanwezig en bestaan de wegbeplantingen voor een groot deel uit eik.

Het dekzand is de loop der eeuwen door de invloed van wind en water afgevlakt. Verschillende delen van het dekzand zijn niet gevrijwaard gebleven van overstromingen en zijn hierdoor bedekt met een laag zeeklei. Plaatselijk zijn doorbraken in de vorm slingerende kreekstelsels nog herkenbaar. Een voorbeeld hiervan in Oost Zeeuws-Vlaanderen is de Moerspuijsche Watergang.

Een op nationaal niveau uniek landschappelijk en aardkundig element is de Meester van den Heijdegroeve te Nieuw Namen. Hier komen aardlagen uit het Pliocene en Pleistoocene aan de oppervlakte. Een mogelijk uniek aardkundig element is daarnaast een vermoed pingorestant. Een pingo is een aardkundig overblijfsel uit de ijstijd van plekken waar landijs gelegen heeft. Indien het daadwerkelijk een pingo betreft, is daarmee aangetoond dat het landijs tot op Zeeuws Vlaanderen is geweest. Hierover bestaat dus nog twijfel.

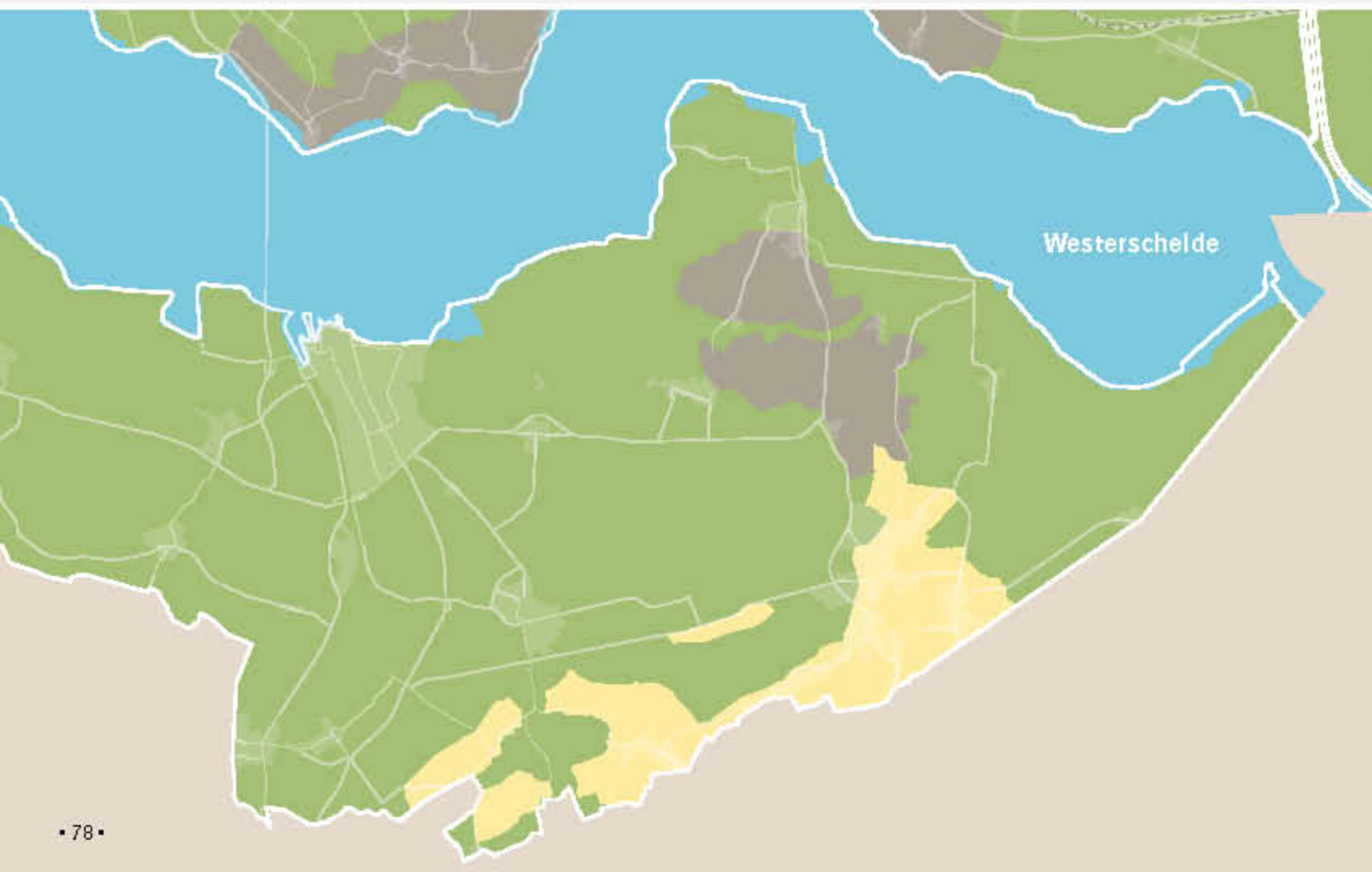
◀ *Geomorfologie*

▼ *Hoofdtypen landschap*

Oudlandrelicten

Ten noorden van Hulst – in de polders rond Hengstdijk en Ter Hole – bevindt zich een gebied dat zich uitstrekt tot tegen de Westerschelde waarin relictten van de oorspronkelijke oudlandstructuur nog herkenbaar zijn. Het gaat hier om het voor het oudland karakteristieke patroon van poelgronden en kreekkruggen. In de andere gebieden is het oudland door de vele stormvloed en in de loop der eeuwen volledig verloren gegaan. Het ontstaan van dit gebied dateert van voor de aanleg van de eerste dijken (ca. 1200).

In de 16e eeuw voltrok zich een aantal grote rampen. Natuur- en oorlogsgeweld speelden daarbij een grote rol. De stormvloed van 1530 veroorzaakte een ware catastrofe. Vrijwel alle oorspronkelijke oudlandpolders verdwenen in de golven, evenals het Land van Saetinghe, de Polder van Namen en Grauw. Met uitzondering van het Land van Saetinghe werden al deze gebieden eeuwen later weer herdijkt. Hierdoor hebben de oorspronkelijke oudlandgebieden aan herkenbaarheid ingeboet. Rond Hengstdijk en Ter Hole is het kleinschalig, kronkelend wegen- en dijkenpatroon nog herkenbaar. De beplante dijken en het slingerende kreekstelsel geven het gebied een besloten indruk. Restanten van de oorspronkelijke poelgebieden treft men slechts nog aan in het Natuurreservaat De Grote Putting.

Inpolderingsgeschiedenis ►

Bebouwing en dorpsvormen ▼

(Voormalige) geulenstelsels

De invloed van de zee op de landschapsvorming is op tal van plaatsen in het gebied voelbaar. Tal van geulen in diverse verschijningsvormen herinneren aan dit verleden. Enerzijds is de invloed van de zee een logisch gevolg van de natuurlijke uitgangspositie van het gebied op de overgang van zee naar land. Diverse stormvloed en hebben hierbij hun sporen nagelaten. Anderzijds heeft de mens deze uitgangspositie tijdens oorlogshandelingen, met name in de 80-jarige oorlog (1568-1648), uitgebuit. Langs diverse geulen werden linedijken en fortificaties ingericht. Meer dan eens werden vanuit deze linies achtergelegen polders bewust geïnundeerd.

Naast de geulenstelsels met een duidelijk militaire achtergrond bestaan er voormalige geulenstelsels in diverse soorten en mate die aanvankelijk als restant van het inpolderingsproces zijn overgebleven, maar later alsnog zijn ingepolderd. De Braakman is de meest recent ingepolderde voormalige geul (1952).

Met uitzondering van het bos op de pleistocene dekzandgronden komt al het overige bos in Zeeuws-Vlaanderen voor in de voormalige geulenstelsels. Bij het bos in de Braakman laat zich de bosaanleg verklaren door de bodemgesteldheid, die voor landbouwkundige doeleinden minder geschikt was. Hetzelfde geldt voor de voormalige geul die de stad Hulst in vroeger tijden met de zee verbond, uitmondend in het Hellegat. Het in de voormalige haventoeegang gelegen Groot Eiland is grotendeels bebost en wordt omgeven door uitgestrekte kreekrestanten.

In tegenstelling tot het havenkanaal van Hulst, is het havenkanaal van Philippine wél nog goed herkenbaar in het landschap. Dit kanaal leidde via de Braakmankreek naar de Westerschelde. Ten zuiden van dit kanaal zijn enkele spaarbekkens aangelegd voor de drinkwatervoorziening.

Ook een andere inmiddels bekende getuige van de strijd tegen het water, de weel, komt op Oost Zeeuws-Vlaanderen veelvuldig voor.

◀ Massa / ruimte

Oorlog en defensie

De linies rond Hulst dateren uit het begin van de zestiende eeuw. Nadat Prins Maurits Hulst had veroverd van de Spanjaarden werd rond Hulst een waterlinie aangelegd. De polders van Absdale, Clinge en Kieldrecht werden onder water gezet. De Absdalepolder onderging dat lot nog een keer in 1672 om de Fransen tegen te houden. In tegenstelling tot de linie van Passageule en Het Zwin zijn de schoots- en inundatievelden rond de linies van Axel en Hulst beduidend gro-

ter en breder van omvang. Hier is het contrast met de omliggende polders minder goed herkenbaar. Het gebied kent overwegend een agrarisch gebruik, zowel voor de akkerbouw als de veeteelt.

De Tweede Wereldoorlog heeft weinig verdedigingswerken achtergelaten op Oost Zeeuws-Vlaanderen. Slechts enkele mijnenuitkijkposten over de Oosterschelde, in de buurt van Terneuzen.

Relicten

Een bijzonder complex van relictten zijn de historische grenspalen, die de grens met België markeerden. Ook bijzonder voor Zeeland zijn de vele kapelletjes langs de wegen, die natuurlijk alleen te vinden zijn in de voormalige Roomse gebieden.

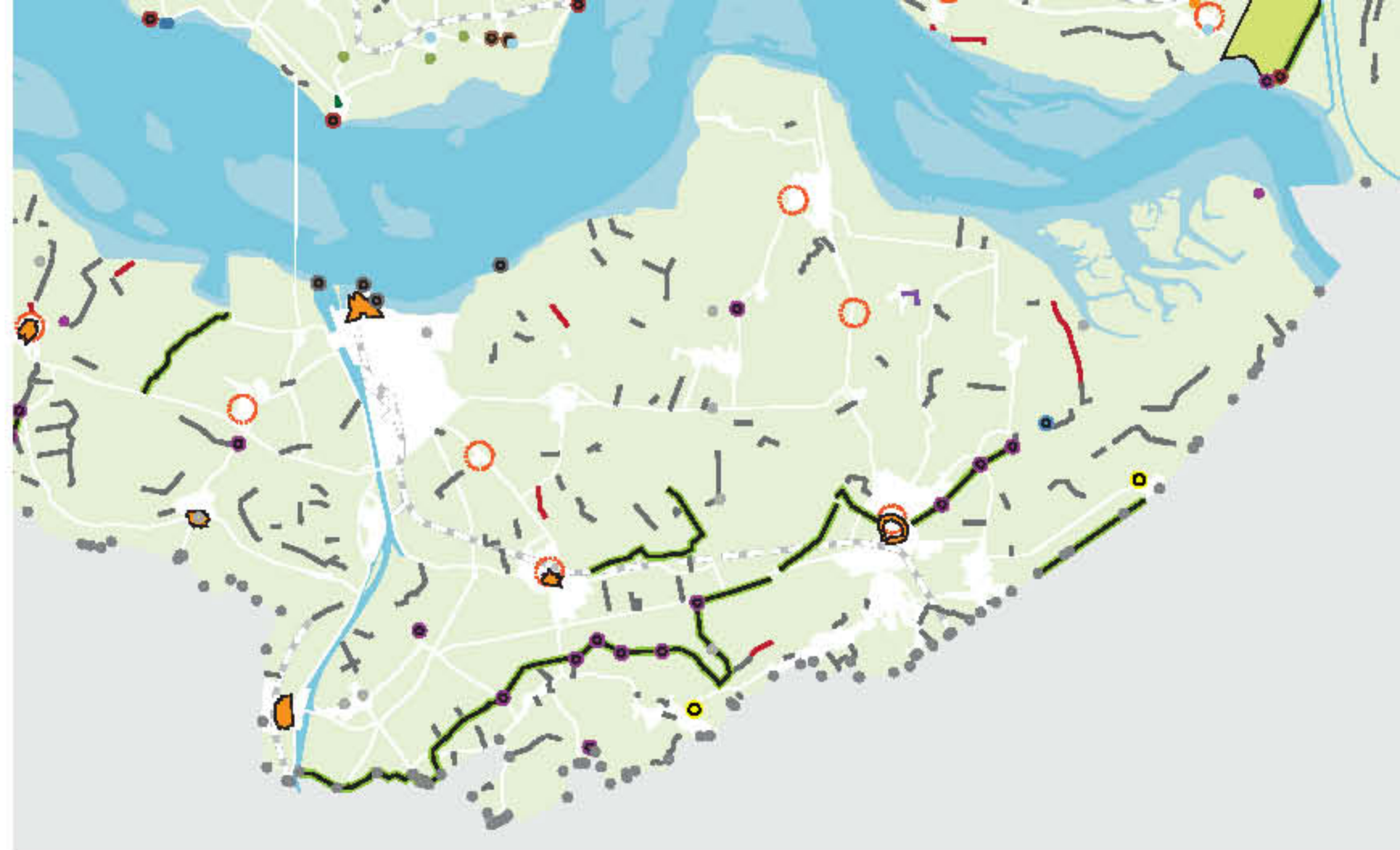
Essentie van het Oost Zeeuws-Vlaamse landschap

- Er is sprake van een onderverdeling in zand- en poldergebied;
- Het dijkpatroon, ondersteund door monumentale populierenbeplantingen vormt de ruggengraat van het landschap;
- Kreekrestanten zijn in diverse stadia van verlanding opgenomen in de inpolderingen en zijn in hoge mate bepalend voor de landschappelijke kwaliteit;
- Er is een sterk landschappelijk contrast tussen de stedelijke en industriële Kanaalzone en de overige delen van Oost Zeeuws-Vlaanderen, die een oorspronkelijk agrarisch karakter hebben behouden.
- Het landschap heeft vrijwel overal een zekere monumentaliteit, grootsheid er is vrijwel overal sprake van kloeke maten, een robuust landschap;
- Een uitzondering op het vorige punt vormt het zandgebied, waar het landschap een kleinschalig karakter heeft;
- Net als in West Zeeuws-Vlaanderen zijn voormalige fortificaties en linies uit de Spaanse tijd met name in het zuidelijk deel bepalend voor het landschapsbeeld.

Breuklijnen in de geschiedenis

De grootste breuklijnen in de Zeeuws-Vlaamse landschapsgeschiedenis zijn gekoppeld aan de Tachtigjarige Oorlog. De inundaties als gevolg van oorlogshandelingen, de realisatie van de Staats-Spaanse Linies zijn hiervan sprekende voorbeelden.

De Tweede Wereldoorlog heeft relatief weinig gevolgen voor het landschap gehad. De Ramp van 1953 heeft in de omgeving van Kloosterzande en Terneuzen polders onder water gezet, maar de stormvloed heeft geen grote landschappelijke gevolgen gehad. Wel zijn de Westerscheldedijken na de Ramp opgehoogd. Daarnaast is de opkomst van het massatoerisme te beschouwen als een breuklijn, die eveneens duidelijk zichtbaar is in het landschap.

de kerncentrale van Doel is van ver zichtbaar

restanten van de spoorlijn door Oost-Zeeuws-Vlaanderen

Lange lijnen in de polders

beslotenheid van een erf nabij Zaamslag

typisch Zeeuws-Vlaamse agrarische bebouwing in de Clarapolder

scheepvaart op Westerschelde bij Walsoorden

Hontenissestraat bij Hulst

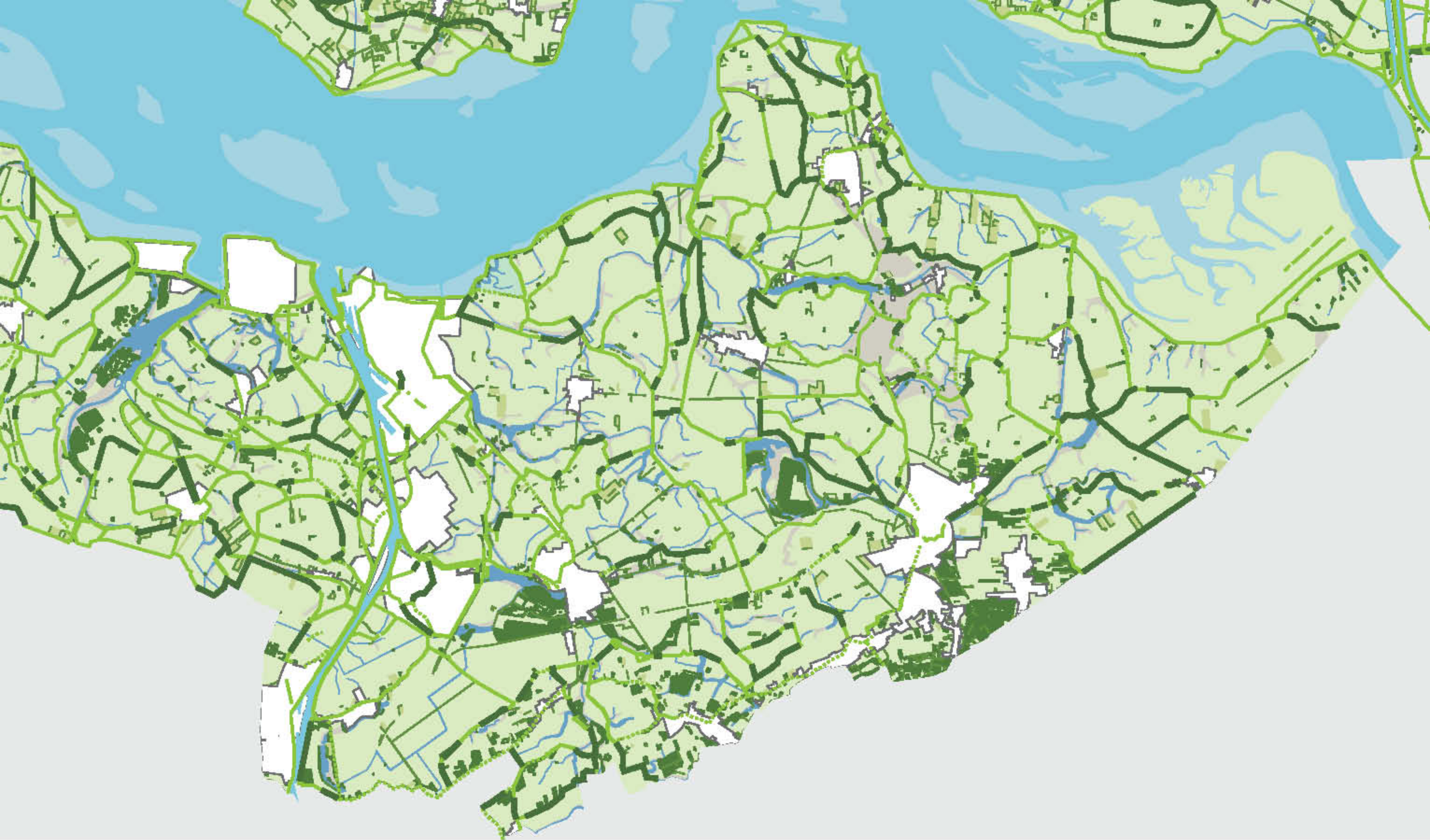
verdrongen land van Saeftinghe

oude sluis in de Vlaamsche Kreek, bij de Beerweg

Westerscheldedijk

▲ *Landschapsstructuurkaart*

Landschapsontwikkelingsplan Provincie Zeeland - Waarderingstabel Zeeuws-Vlaanderen						
	bepaalt DNA Zeeland	bepaalt DNA Zeeuws-Vlaanderen	gaafheid, leesbaar-heid	van belang op niveau	planologisch instrument	koers gewenst beschermingsniveau
onderdeel landschap						
Onstaan						
KUST						
Deltawateren (Westerschelde en Noordzee)	++	++	++	P	V	B
Noordzeekust Cadzand-Breskens						
<i>Duinen (incl. Zwin en Zwarte Polder)</i>	++	++	++	P	V	B
<i>Zeedijk</i>	++	++	+	P	V	B
<i>Zone recreatiecomplexen achter de duinenrij</i>	+	++	-	REG	ST	BO
<i>Strandwal Nieuwvliet/Groede/Breskens; schaalniveau, reliëf en ontsluitingsstructuur</i>	++	++	+	REG	ST	BO
Graaf Jansdijk ("eerste Deltadijk")	+	+	varieert	P	V	BO
Westerscheldেকust met deltadijken, schorren en slikken	++	++	++	P	V	B
Verdronken land van Saeftinghe: oerlandschap	++	++	++	P	V	B
DEKZANDGEBIED						
Structuur van verkaveling, wegen, (weg)beplanting en bos	+	++	varieert	REG	ST	BO
Groeve Nieuw-Namen	++	++	++	P	V	B
Dekzandruggetjes (o.a. Stuifduinen bij Koewacht)	-	++	++	P	V	B
OUDLANDRELICTEN						
Eilanden Oost Zeeuws-Vlaanderen						
<i>Structuur van dijken, dijkbeplanting, erven, kreekresten en wegen</i>	+	++	+	REG	ST	BR
Poelgebieden (Veerhoekpolder en de Grote Putting)						
<i>Openheid en structuur van verkaveling, wegenpatroon en microreliëf</i>	+	+	varieert	P	V	BR
(VOORMALIGE) GEULENSTELSELS						
Kreek en kreekrestanten (o.a. Braakman, Groote Gat, Otheense kreek)	++	++	++	P	V	B
Structuur van dijken, reliëf en dijkbeplanting	++	++	-	REG	ST	BO
NIEUWLAND						
Inpolderingen van op- en aanwassen: structuur van dijken, dijkbeplanting, erven, kreekresten en wegen	++	++	+	REG	ST	BO
Eilanden van Cadzand: structuur van dijken, dijkbeplanting, sloten, kreekrestanten en wegen	++	++	++	REG	ST	BO
Eiland van Groede: structuur van dijken, dijkbeplanting, sloten, kreekrestanten en wegen	++	++	+/-	REG	ST	BO
KANAALZONE						
Geïndustrialiseerd landschap	+/-	++	+	REG	ST	V
DELTAWERKEN EN ANDERE GROTE INGENIEURSWERKEN						
Westerscheldetunnel	+/-	++	+	REG	ST	V
Bewoning						
Kerkingdorpen	++	+	+	REG	ST	BO
Arbeidersgehuchten	++	++	varieert	G	-	BO
Weg- en dijkdorpen	+/-	++	varieert	REG	ST	BO
Dorpen die zijn meeontworpen met de polderstructuur (o.a. Schoondijke, Hoofdplaat)	++	++	++	REG	ST	BO
Straatdorpen	+	+	varieert	REG	ST	BO
Historische ontsluiting						
Kasseiwegen	+	+	-	REG	ST	B
Onverharde wegen	+	+	++	REG	ST	B
Voormalige spoorlijn Oost Zeeuws Vlaanderen	+/-	+	-	REG	ST	BO
Oorlog en defensie						
Staats Spaanse Linies (incl. schootsvelden)	++	++	+	P	V	BO
Atlantikwall	+/-	+	-	P	V	BO
Beplanting						
Stelsel van dijkbeplantingen	++	++	+	REG	ST	BO
Stelsel van wegbeplantingen	+	+	+	REG	ST	BO
Erfbeplantingen	++	+	varieert	G	-	BO
Bossen (o.a. dekzandgebied, Groot Eiland en Braakman)	-	++	varieert	REG	ST	BO
Knotbomen eiland van Cadzand	+	++	++	G	-	BO
Overige landschapselementen en cultuurhistorische relictten						
Mogelijk Pingo-restant	-	-	+	P	V	B
Coupures	++	++	varieert	REG	ST	B
Havenkanalen Philippine en Hulst	+	+	++/+	REG	ST	BO
Historische boerderijen en erven	++	++	varieert	REG	ST	BO
Historische haventjes	++	++	varieert	REG	ST	BO
Historische sluisjes	+/-	+/-	varieert	REG	ST	B
Inlagen	++	+	+/-	P	V	B
Inundatiesluizen	+	++	varieert	P	V	B
Kapelletjes	-	+	varieert	REG	ST	B
Molenbiotopen	+	+	varieert	P	V	BO
Muraltmuurtjes	++	++	varieert	REG	ST	B
Nollen en kribben	+/-	+/-	+/-	REG	ST	B
Paalhoofden	++	++	+	P	V	B
Rijksgrenspalen	+/-	++	++	REG	ST	B
Vliedberg	++	++	+	P	V	B
Welen	++	+/-	+	P	V	B

DEEL 2

LANDSCHAPSONTWIKKELINGSPERSPECTIEF

- INSPIRATIEBOEK

1 INLEIDING

Achtergrond en aanleiding

Lange tijd rekende de rijksoverheid landschap tot één van haar belangrijke ruimtelijke taken. Het rijk zette zich daarbij niet alleen in om het landschap mooi te houden, maar ook om gebieden beter te laten functioneren. Hiervoor werd niet alleen beleid geformuleerd, maar ook daadwerkelijk samen met provincies en gemeenten in het landschap geïnvesteerd.

Op deze manier zijn grote delen van Zeeland met rijksgeld volledig heringericht. Denk hierbij aan Walcheren (na de Tweede wereldoorlog), Schouwen-Duiveland (na de Ramp), Het Veerse Meer (na de totstandkoming van de Deltawerken) en tal van andere herinrichtings- en ruilverkavelingsgebieden. Het rijk bood niet alleen geld, kennis en kunde, maar stuurde ook op de uitwerking waarbij zelfs de subsidiering van erfbeplanting onder de rijks bemoeienissen viel.

Onder de vorige kabinetten zijn vanaf de jaren '90 reeds belangrijke delen van het landschapsbeleid gedecentraliseerd en bij de provincies ondergebracht en met de nieuwe 'Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte' worden alle rijkstaken op het gebied van landschap overgeheveld.

Deze overdracht van taken gaat gepaard met forse bezuinigingen op het budget, zelfs zodanig dat er voor landschapsbeleid geen reguliere subsidiestromen meer zijn. Hierdoor ontstaat een gat dat we als provincie Zeeland niet kunnen dichten.

Kortom: Waar vroeger altijd overheidsgeld gekoppeld was aan beleid, doelstellingen en ambities, zullen deze nu gerealiseerd moeten worden zonder dit geld!

Dit maakt het noodzakelijk om op creatieve wijze na te denken over hoe beleidsambities en doelstellingen op het gebied van behoud, ontwikkeling en versterking van het landschap gerealiseerd kunnen worden. Met deze handreiking wordt hiertoe een eerste aanzet gegeven. In het eerste deel zijn de te behouden landschaps- en cultuurhistorische waardevolle elementen benoemd en uitvoerig omschreven, waarbij bovendien strategieën aan de afzonderlijke elementen zijn gekoppeld over hoe ermee om te gaan bij nieuwe ontwikkelingen in het landelijk gebied.

Met dit tweede deel wordt een perspectief geschetst van mogelijke ontwikkelingen en de wijze waarop deze, binnen de kaders van het nieuwe Omgevingsplan Zeeland 2012-2018, kunnen bijdragen aan het versterken van het Zeeuwse landschap.

Dit deel, het Landschapsontwikkelingsperspectief (LOP), geeft daarvoor niet alleen een overzicht van mogelijke ontwikkelingen in het

landelijk gebied, maar maakt - door het gebruik van enkele fictieve voorbeelduitwerkingen - ook inzichtelijk hoe dergelijke ontwikkelingen ingezet kunnen worden ter versterking van de te behouden landschaps- en cultuurhistorische elementen.

Met andere woorden: met dit landschapsontwikkelingsperspectief wil de provincie laten zien welke ontwikkelingen in het landelijk gebied mogelijk zijn, mits deze gepaard gaan met een bewuste omgang met de landschappelijke context van het betreffende project en tevens leiden tot substantiële investeringen in het landschap.

Behoud, behoud door ontwikkeling, of vernieuwing?

De mate waarin een gebied zich ontwikkelt hangt enerzijds af van de veranderingsdruk die van de bestaande functies uitgaat. Anderzijds is dit afhankelijk van de planologische mogelijkheden die ontwikkelingen kunnen bevorderen dan wel tegenhouden.

In het omgevingsplan 2012-2018 zijn de planologische mogelijkheden omschreven. Waar in het verleden nog al eens op grond van landschappelijke argumenten gebieden op voorhand werden uitgesloten van bepaalde ontwikkelingen, worden in het nieuwe omgevingsbeleid ontwikkelingen juist nadrukkelijk gekoppeld aan de bestaande landschappelijke context. Welke landschappelijke en cultuurhistorische elementen op de beoogde ontwikkelingslocatie zijn van belang en hoe kan de beoogde ontwikkeling een bijdrage leveren aan het behoud en versterking ervan? Vragen die centraal staan in het nieuwe landschapsbeleid.

Dit houdt niet in dat alles zonder meer overal kan, maar betekent ook niet dat er gebieden zijn die op grond van landschappelijke argumenten van nieuwe ontwikkelingen worden uitgesloten.

Zo kunnen er op basis van het DNA van het Zeeuwse landschap, zoals omschreven in deel I, gebieden worden aangewezen die zo waardevol en betekenisvol zijn voor het DNA dat er geen grote ruimtelijke veranderingen gewenst zijn, maar dit betekent niet dat in deze gebieden helemaal geen ontwikkelingen meer mogelijk zijn. Als voorbeeld hiervan kan een open poelgebied in het oudland worden genoemd. De openheid en het onbebouwde karakter van dit gebied zijn kenmerkend voor het DNA ter plaatse. Kenmerken die behouden dienen te blijven. Het inplaatsen van een melkveehouderijbedrijf biedt juist kansen voor het behoud van de zo gewenste openheid. Het desbetreffende bedrijf dient dan natuurlijk wel een bouwblok op de kreekrug te krijgen. Omdat de poelgebieden delen van het landschap zijn waar het behoud van de bestaande openheid voorop staat, is een ontwikkeling die het behoud van deze openheid verzekert er erg welkom. In feite komt het er op neer dat er eigenlijk overal ruimte is voor ontwik-

keling, maar dat deze moet zijn toegesneden op de gewenste ruimtelijke karakteristiek van een gebied. Openheid is daarbij voor Zeeland een belangrijk argument.

Uitgaande van de bestaande landschappelijke context kan de mate waarin veranderingen acceptabel/nuttig zijn sterk verschillen. In een uiterst geval verandert de landschapsstructuur door een ontwikkeling ingrijpend, terwijl in andere gevallen veranderingen kunnen bijdragen aan het behoud van gewenste structuren en openheid. Om de in deel I benoemde landschaps- en cultuurhistorische elementen die kenmerkend zijn voor het 'Zeeuwse landschaps-DNA' te kunnen behouden, zijn hieraan strategieën gekoppeld. Deze elementen en strategieën vormen tezamen de basis voor de ontwikkelingsmogelijkheden die worden geboden.

In onderstaand overzicht is de betekenis van de aan de elementen gekoppelde strategieën nader uitgewerkt:

▪ Behoud

Hierbij gaat het voornamelijk om monumentale objecten met landschapshistorische waarde (molens, vliedberg e.d.), alsmede de landschapsreservaten en delen van het landschap met zeer hoge mate van bepalendheid en gaafheid.

▪ Behoud ruimtelijke karakteristiek

Conservering van de bestaande ruimtelijke kenmerken van het landschap staat voorop. Er worden geen nieuwe ontwikkelingen toegestaan die deze ruimtelijkheid veranderen. Het gebied hoeft echter niet bij voorbaat zijn huidige functie te behouden.

▪ Behoud door ontwikkeling

De bestaande landschapsstructuur en mate van verdichting is richtinggevend voor mogelijke veranderingen. De veranderingen moeten passen in deze structuur. Verandering van functies is nadrukkelijk een optie. De mate waarin veranderingen optreden kan per gebied verschillend zijn. Nadere afweging is hierbij noodzakelijk.

▪ Vernieuwing

De bestaande landschapsstructuur verandert ingrijpend. Functies veranderen. De veranderingen zijn echter passend binnen het DNA van het betreffende gebied.

In weinig gebieden worden ontwikkelingen dus direct uitgesloten, maar waar waardevolle openheid in het geding is, wordt om extra alertheid gevraagd.

Motoren achter landschappelijke verandering

Zelfs in tijden van crisis verandert het landschap. Gemiddeld genomen gaan de ontwikkelingen op dit moment minder snel, omdat bouwactiviteiten op een laag pitje staan, maar dat betekent niet dat er niets meer gebeurt. Bovendien lijkt de toeristische sector de dans van de crisis in redelijke mate te ontspringen. Vanwege het recreatieve karakter van delen van de provincie is de veranderingsdruk hier nog steeds relatief hoog. Op kampeerterreinen en op het gebied van tweede woningen wordt in Zeeland behoorlijk geïnvesteerd. Ook blijft er een nichemarkt bestaan voor bijzondere woonvormen in het buitengebied en lijken er door het gebruik van moderne communicatiemiddelen steeds meer mogelijkheden te komen voor 'deeltijdwonen'. De mogelijkheid om hier op in te spelen hangt grotendeels samen met de aantrekkelijkheid van de plek voor een specifieke doelgroep, waarbij moet worden opgemerkt dat het niet om grote aantallen (bijvoorbeeld) woningen gaat, maar juist om kleinschalige ontwikkelingen die volledig in samenhang met het landschap zijn vormgegeven.

Ook in de Zeeuwse landbouwsector is van alles aan de hand. Schaalvergroting is nog steeds actueel en tal van boerenbedrijven zetten in op een verdergaande verbreding (bijv. recreatie, zorg etc.). Ook de teelt voor een 'biobased economy' schept nieuwe kansen voor de landbouw, waarbij kan worden aangesloten op een duidelijk waarneembare trend om gebieden steeds meer zelfvoorzienend te maken in hun energievoorziening. Hierbij doet zich de mogelijkheid voor om energielandschappen te ontwikkelen (zon, wind en/of biomassa). Ook in combinatie met bijvoorbeeld recreatieve functies.

Een andere ontwikkeling die veranderingen in het landschap initieert is de binnendijkse visteelt en aquacultuur. Ook ontwikkelingen op het gebied van klimaat, waterveiligheid en waterkwaliteit en – kwantiteit, kunnen bepalend worden voor aanpassingen in het Zeeuwse landschap.

Allerlei veranderingen staan op stapel. Veranderingen waarvan de omvang en de impact op de kwaliteit van de ruimte nog maar moeilijk kunnen worden ingeschat, maar dat de veranderingen substantieel zullen zijn kan wel worden aangenomen. In een robuust, stabiel landschap is ruimte voor dergelijke ontwikkelingen. Hier staat men toe dat ze, op basis van de aanwezige karakteristieken, mee gaan vormen aan het landschaps-DNA van de toekomst.

Daarbij is het niet langer vanzelfsprekend dat projecten in de toekomst door de overheden (provincie, gemeenten en waterschap) worden geïnitieerd, maar vooral vanuit de diverse sectoren particulier tot stand komen. Het bijsturen van dergelijke ontwikkelingen door provincie en gemeenten blijft noodzakelijk wil Zeeland een aantrekkelijke provincie blijven om te wonen, te werken en te recreëren. Aanvullend kan door overheden een bijdrage worden geleverd wanneer de betreffende ontwikkeling bijvoorbeeld bijdraagt aan het realiseren van de eigen ambities (bijv. het vergroten van toegankelijkheid, waterveiligheid etc.). Een bijzondere rol lijkt daarbij te zijn weggelegd voor het Waterschap Scheldestromen aangezien zij de komende jaren in feite de enige overheidsorganisatie is die (weliswaar in vertraagd tempo) uitvoering kan geven aan haar reeds bestaande groenbeleid.

Van verandering naar landschapsontwikkeling

'Meer halen uit ontwikkelingen die op stapel staan' is een belangrijk credo voor het nieuwe landschapsbeleid van de provincie. Daarbij is het de bedoeling dat de eerder beschreven motoren achter verandering, binnen de kaders van het omgevingsplan 2012-2018, een bijdrage leveren aan het behoud, de ontwikkeling en de versterking van het landschaps-DNA. Met als resultaat dat er zowel economische als landschappelijke winst wordt geboekt.

Door in hiervoor geschikte gebieden mogelijkheden te bieden voor ontwikkelingen kan een bijdrage worden geleverd aan:

- Het versterken, behouden of weer zichtbaar maken van de aanwezige landschapskarakteristieken;
- Het behouden, terugbrengen of beleefbaar maken van cultuurhistorische elementen in het landschap;
- Het toegankelijk maken van het buitengebied, of van een bijzondere plek of element.

Door gebruikt te maken van fictieve voorbeelduitwerkingen worden in dit landschapsontwikkelingsperspectief de mogelijkheden hiervoor nader uiteengezet. In de bij de uitwerkingen behorende toelichtende tekst wordt duidelijk gemaakt op welke manier steeds wordt ingespeeld op het landschaps-DNA van de plek. Welke karakteristieken worden belangrijk gevonden in een specifiek landschapstype. Hoe grijpt de ontwikkeling daarop aan en waar zit de investering in het landschap. Daarnaast is rekening gehouden met de regionale verschillen. Niet alleen het landschapstype sec is dus bepalend voor de

voorbeelduitwerking, maar ook de positie ervan in het landschappelijke en economische speelveld van Zeeland.

Vooraf

De voorbeelduitwerkingen zijn bedoeld om te inspireren. Benadrukt wordt dat het niet gaat om concrete projecten, die planologisch al geregeld zijn. Om te kunnen inspireren en om te laten zien wat er voor toevoegingen en verrijkingen er in het Zeeuwse landschap mogelijk zijn, wordt er niet aan ontkomen om concreet te worden. De voorbeelden moeten daartoe nu eenmaal expliciet herkenbaar zijn binnen de diverse landschapstypen. Gemeenten hebben hun eigen verantwoordelijkheid en maken hun eigen afweging in een planologisch traject. De provincie wil met deze voorbeelden alleen maar aangeven dat er ook in een tijd dat er weinig publiek geld ter beschikking staat, tóch bijzondere projecten met een hoge landschappelijke kwaliteit tot stand kunnen komen. Nogmaals wordt benadrukt dat er op geen enkele wijze een planologische afweging heeft plaatsgevonden over de hier beschreven voorbeelden.

Per voorbeeldproject wordt aangegeven welke strategie wordt behandeld en welke wezenlijke kenmerken van het DNA van de betreffende regio in het geding zijn. Vervolgens wordt in de voorbeelduitwerking aangegeven hoe met behulp van de projecten, die inspelen op trends en ontwikkelingen, toch landschappelijke investeringen tot stand komen.

verdichte kreekrug met erven en wegbeplanting incl. opgaande bomen

kleiplaatgronden met blokvormig kavel- en slotenpatroon

vliedberg

wegbeplantingen van singels / Zeeuwse haag

Voorbeelduitwerking herstel historische buitenplaats - huidige situatie

RECONSTRUCTIE VAN EEN HISTORISCHE BUITENPLAATS

Ligging en landschapstype

Het erf is gelegen in de onderdelen van het landschaps DNA van Walcheren:

- OUDLAND – kreekrukken; patroon van reliëf, grondgebruik, erven, ruimtelijke verdichting. De strategie die bij dit landschapstype hoort is 'Behoud Ruimtelijke Karakteristiek'. Het is gewaardeerd als 'regionaal belang'.
- OUDLAND – Kleiplaatgronden; patroon van kreekrukken, reliëf, ruimtelijke verdichting. De strategie die bij dit landschapstype hoort is 'Behoud Ruimtelijke Karakteristiek'. Het is gewaardeerd als 'regionaal belang'.
- OUDLAND – Kleiplaatgronden; structuur van wegen, waterlopen en wegbepanting. De strategie die bij dit landschapstype hoort is 'Behoud door Ontwikkeling'. Het is gewaardeerd als 'regionaal belang'.

Daarnaast is er sprake van:

- Landgoederen - 'Buitenplaats of restant ervan (buiten de Manteling)'. De strategie die hierbij hoort is 'Behoud door Ontwikkeling'. Het is gewaardeerd als 'regionaal belang'.
- Een vliedberg. De strategie die hierbij hoort is 'Behoud'. Vliedbergen zijn gewaardeerd als 'Provinciaal belang'.

Bestaande situatie

Op een plek waar je het niet zou verwachten heeft eens een van de omvangrijke buitenplaatsen gelegen. op de overgang van kleiplaatgronden naar het landschap van de kreekrukken en de poelen.

De buitenplaats is gelegen langs een doorgaande hoofdweg op het eiland, gelegen op de doorgaande kreekrug. De weg is op een hierbij passende wijze beplant met opgaande bomen en struiken. Deze kreekrug vormt de overgang tussen het open poelgebied ten zuiden van de weg en het door de aanwezige wegbepantingen meer verdichte randgebied van het eiland, de kleiplaatgronden. Het voormalige buiten bevindt zich deels op de kreekrug, en deels in het meer verdichte landschap van de kleiplaatgronden.

Toekomstige situatie

Gebruik makend van de regeling voor nieuwe buitenplaatsen kan ook een historische buitenplaats nieuw leven worden ingeblazen. De laanstructuur van de buitenplaats wordt hersteld in het oorspronkelijke stramien met de kenmerkende symmetrische opbouw. Een nieuw hoofdgebouw wordt op de plaats het historische hoofdgebouw gebouwd. Ook de bouwhuizen komen op de oorspronkelijke locatie terug. Aanvullend worden nog vijf villa's in de structuur opgenomen. Deze worden gebouwd op plaatsen waar nooit een woning heeft bestaan. Maar de achttiende-eeuwse landgoedstructuur biedt hiervoor mooie aanknopingspunten. Door het weglaten van een gedeelte van de bosinvulling ontstaan aan de randen van de buitenplaats kamers waar aanvullend gebouwd kan worden. De aanvullende woningen zijn wat betreft omvang ondergeschikt aan de woningen die op de oorspronkelijke positie in het landgoed gebouwd worden. Ook zou de bouwstijl van deze aanvullende woningen wezenlijk anders kunnen zijn dan op de herbouwlocaties. In zijn algemeenheid zou het afleesbaar moeten zijn dat het gaat om een eigentijdse reconstructie van een historische buitenplaats en niet om het letterlijk nabouwen van een historische buitenplaats. Hierdoor wordt duidelijk dat het gaat om een landschappelijke toevoeging uit de 21e eeuw, waarbij gebruik wordt gemaakt van de historische buitenplaats als onderdeel van het landschaps-DNA.

Resultaat landschappelijke investering

De strategieën 'Behoud door ontwikkeling' en 'Behoud Ruimtelijke Karakteristiek' zijn naast elkaar van toepassing. Omdat het gaat om reconstructie van een historisch landgoed, is er discussie mogelijk of dit onder 'behoud ruimtelijke karakteristiek' te scharen valt. Van oudsher waren deze verdichtingen aanwezig in het landschap, de op dit moment aanwezige landschapsstructuur is meer open van karakter dan toen. De kleiplaatgronden hebben echter wel een enigszins verdicht karakter.

Buitenplaatsen horen echter echt tot het DNA van het landschap ter plekke. Door herstel en reconstructie van een historische buitenplaats wordt het landschap dan ook versterkt, in dit geval in combinatie met de inpassing van nieuwe bouwlocaties. Tevens wordt ingespeeld op de karakteristieken van zowel de kreekrukken als de kleiplaatgronden. Plaatselijke verdichting past binnen deze beide onderdelen van het landschaps-DNA. De vliedberg blijft behouden, zoals de bijbehorende strategie ook zegt, maar ook deze krijgt een nieuwe landschappelijke context.

Doordat het nieuwe landgoed grotendeels openbaar toegankelijk is, wordt dit voormalige agrarische gebied veel aantrekkelijker voor zowel bewoners als toeristen. Een nieuwe maat 'korrel' wordt ter plekke aan het landschap toegevoegd. Dit zal ook de belevingswaarde van de vliedberg vergroten.

Voorbeelduitwerking herstel historische buitenplaats - toekomstige situatie

MODERN DIJKWONEN

(afbeeldingen op de navolgende paginas)

Ligging en landschapstype

Deze voorbeelduitwerking is gelegen in het onderdeel van het landschaps DNA:

- NIEUWLANDPOLDERS - structuur van dijken, dijkbeplantingen, erven en wegen

Het is een typische Renaissance nieuwlandpolder, zeer grootschalig en rationeel.

De strategie die bij deze landschapstypes hoort is 'Behoud door Ontwikkeling'. De waardering is dat dit onderdeel van het landschaps DNA van 'Regionaal Belang' is.

Bestaande situatie

Sommige nieuwlandpolders zijn opnieuw ingepolderd voormalig verdrongen land, andere zijn geheel nieuwe delen van het land. Na hun ontginning werden ze ingericht als een grootschalig rationeel landbouwgebied. Kenmerkend zijn de rechtlijnige wegen- dijken- en verkavelingspatronen, de grote mate van openheid, en de beplantingen van de dijken.

Over het algemeen zijn de agrarische bedrijven grote boeren, die het land gedurende eeuwen hebben beheerd. De boerderijen en de veelal ruim opgezette erven laten zien dat het om een rijk verleden gaat. Naast en in contrast met de grotere boerderijen vormen de landarbeidersenclaves bijzondere plekken in deze landschappen.

Als landarbeidershuisjes zijn de woningen al lang niet meer in gebruik. Ze vormen thans geliefde woonobjecten, waarbij een deel van de woningen als vakantiewoning wordt gebruikt en een ander deel permanent bewoond wordt. Ze vormen een aangename larding van het grootschalige landschap van de nieuwlandpolders. Daarnaast bieden ze een uitzonderlijke woonkwaliteit.

Modern dijkwonen

Dergelijke dijkgehuchtjes zijn organisch gegroeid. Ze dragen bij aan de landschappelijke afwisseling en liggen goed in de markt. Ze dragen hiermee bij aan de Zeeuwse wooneconomie. Eigenlijk dus alle reden om te onderzoeken of dergelijke gehuchten op andere Zeeuwse dijken geen eigentijdse navolging verdienen. Tevens zou dan een extra bijdrage geleverd moeten worden aan de landschapsontwikkeling.

Bij de voorbeelduitwerking gaat het dan ook om een willekeurige dijk die over een lengte enkele honderden meters bebouwd wordt met vrijstaande woningen. De woningen hebben een wisselende lengte en zijn niet, zoals de oude arbeidershuisjes vaak zijn, één verdieping met een kap, maar twee verdiepingen met een kap. Dit kan doordat de woningen in de dijk zijn gebouwd. De woningen kunnen hierdoor een meer eigentijds volume krijgen, terwijl de uitstraling aan de zijde van de dijk gelijk is aan die van de historische arbeidersgehuchten. Maat en schaal (onderdeel van het DNA) zijn dus afgestemd op de typische verhoudingen van een karakteristiek Zeeuws dijkdorp.

Ter plaatse van de ontwikkeling wordt tevens de dijk verbreed, waardoor de beplanting die in het kader van dit project op de dijk wordt aangelegd ook voor de woningen langs kan worden doorgetrokken. Aan de achterzijde van de woningen is ruimte gereserveerd voor de aanleg van tuinen met een behoorlijke omvang. In aansluiting op deze tuinstrook wordt zowel aan de oostkant als aan de westkant een rietzone aan de bestaande sloot toegevoegd. Deze rietzone doet dienst als helofytenfilter voor de woningen. Zo kunnen tal van duurzaamheidsaspecten aan het project worden gekoppeld. Het project wordt binnen beeldkwaliteitskaders met individuele bouwprojecten ingevuld. Hierdoor krijgt ook het nieuwe dijkgehucht een organische uitstraling.

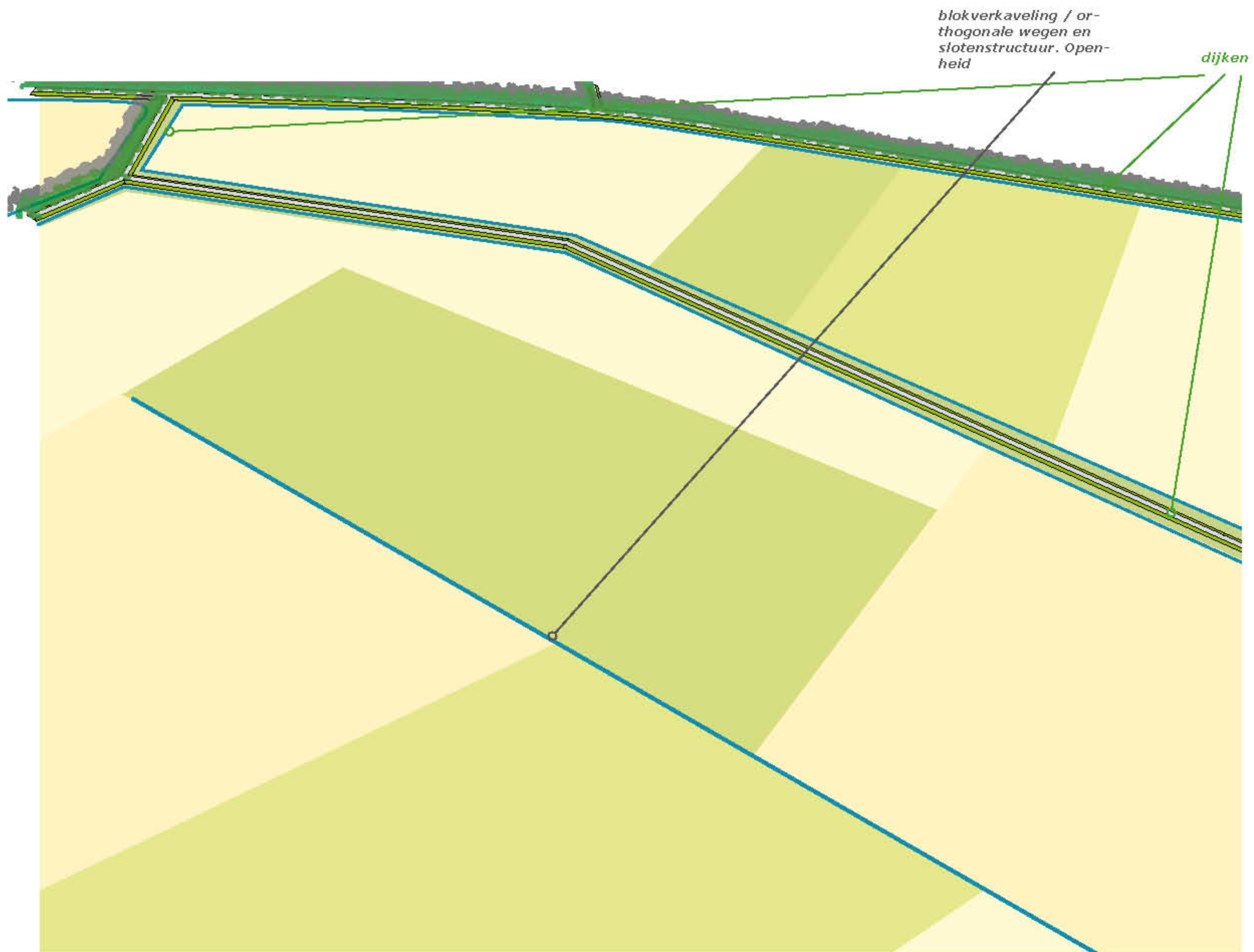
Resultaat landschappelijke investering

Het landschap wordt verrijkt met nieuwe dijkbeplantingen en rietzones en krijgt er interessante woonplekken bij, die zelf ook een verrijking van het landschap vormen.

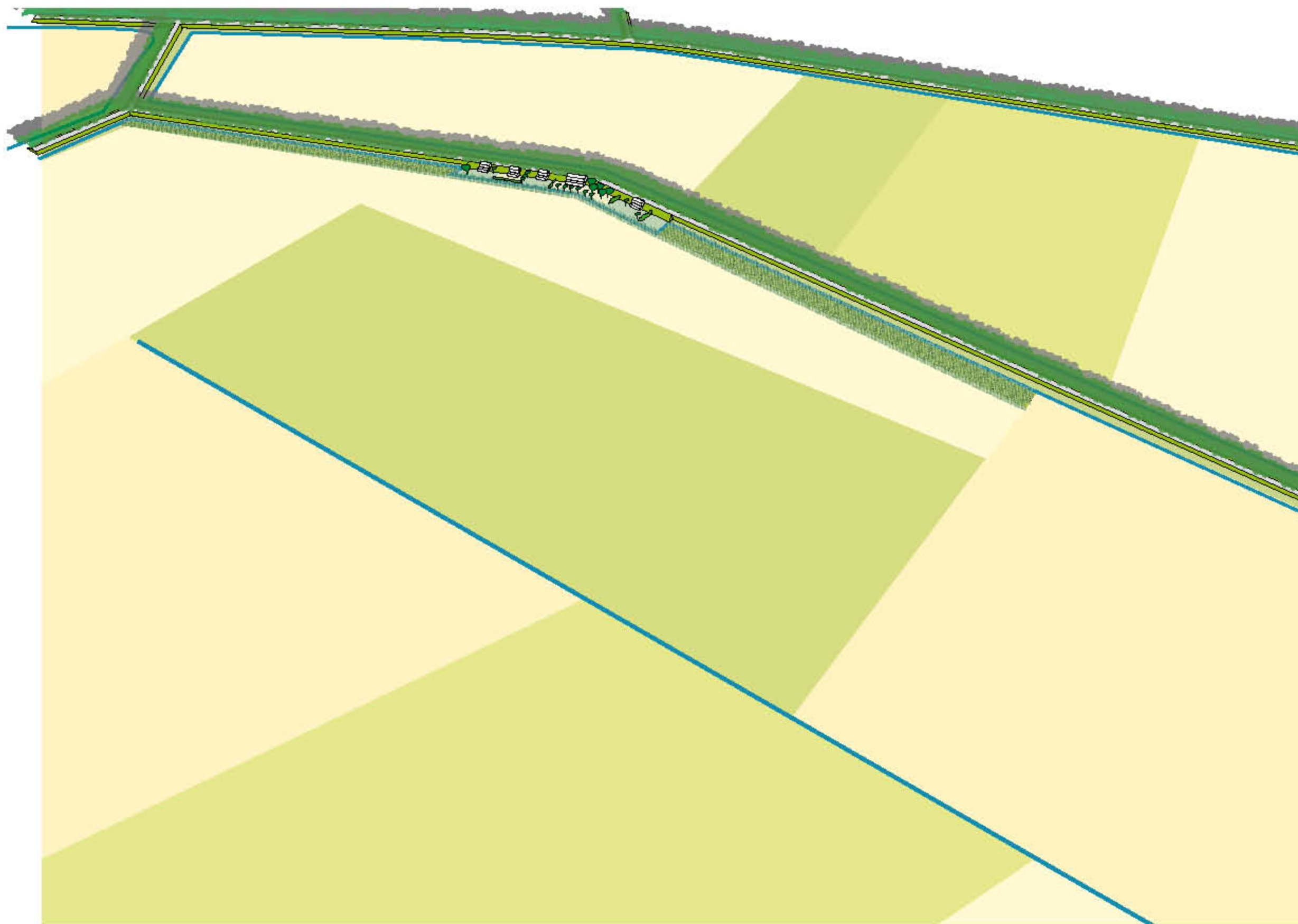
De grootschaligheid, openheid en rechtlijnigheid van de nieuwlandpolders wordt niet aangetast, maar juist benadrukt door het versterken van de rand. De robuuste nieuwe dijkbeplanting op de iets verbrede dijk, zorgt er voor dat deze dijk leesbaar is en blijft in het landschap. De aandacht wordt op het zicht op de openheid gericht, door de richting van bebouwing en tuinen. Op passende wijze wordt er een nieuwe korrelgrootte toegevoegd aan het grootschalige landschap, waardoor de aantrekkelijkheid groter wordt.

De bewoners van het nieuwe gehucht financieren gezamenlijk de nieuwe, robuuste dijkbeplanting, en dragen ook zorg voor het onderhoud in de toekomst. Ook het onderhoud van het helofytenfilter behoort hier vanzelfsprekend toe. Zo ontstaat een zich zelf bedruipende parel in het landschap; de strategie 'behoud door ontwikkeling' in volle glorie.

Naast deze landschappelijke aspecten, liggen er kansen voor vergroting van de natuurwaarde en waterbergingscapaciteit in de rietzones.

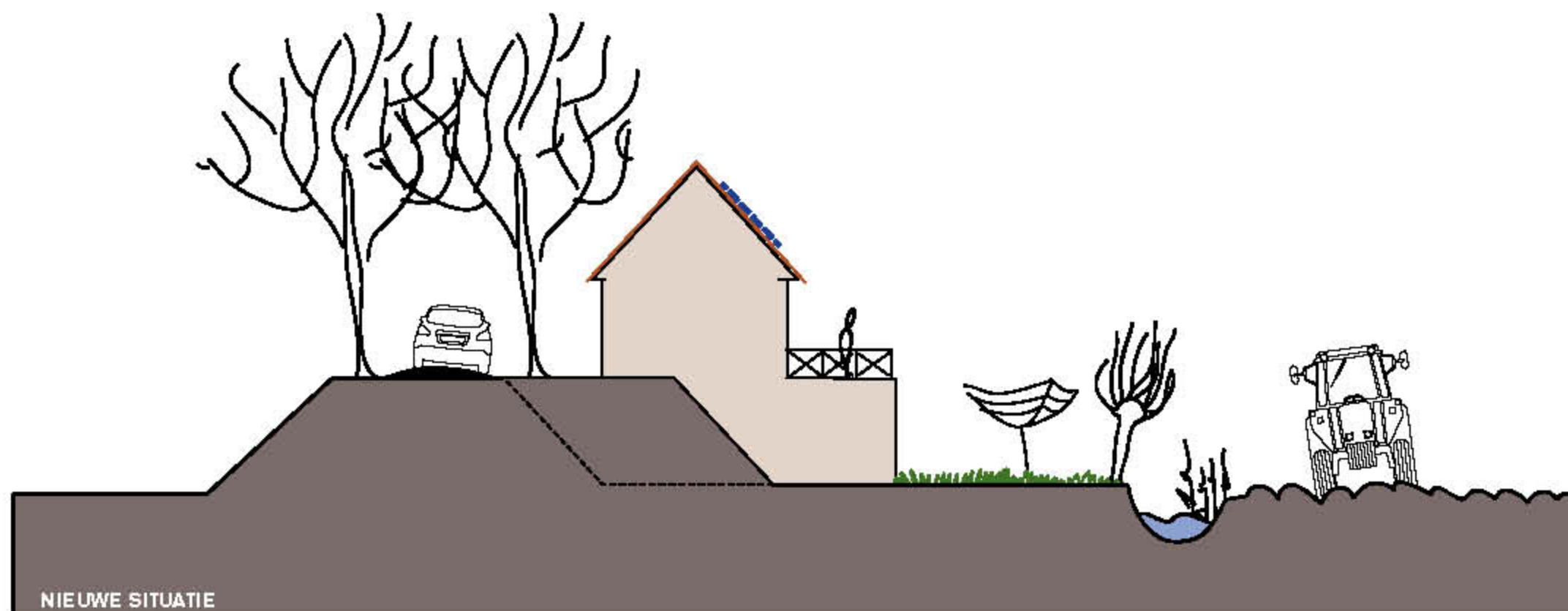
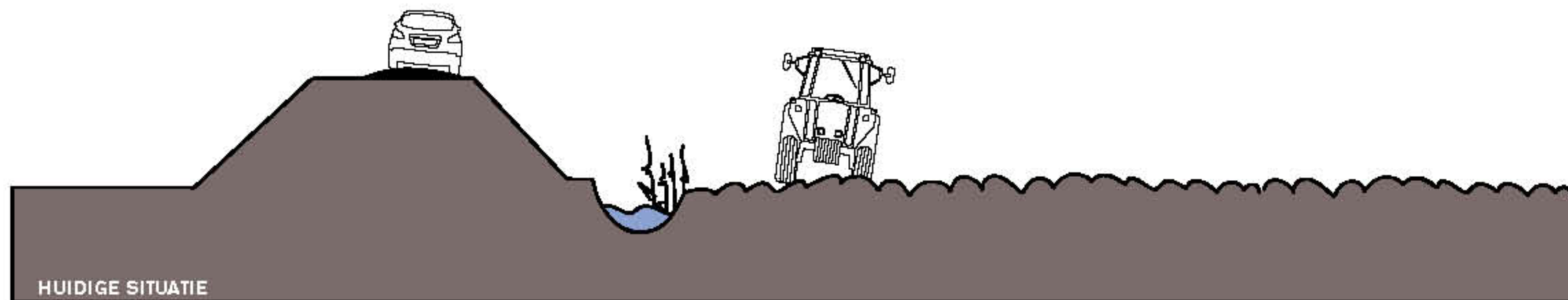
Voorbeelduitwerking modern dijkwonen in grootschalige nieuwlandpolder - huidige situatie

Voorbeelduitwerking modern dijkwonen in grootschalige nieuwlandpolder - landschappelijke inbedding

Voorbeelduitwerking modern dijkwonen - detailplattegrond

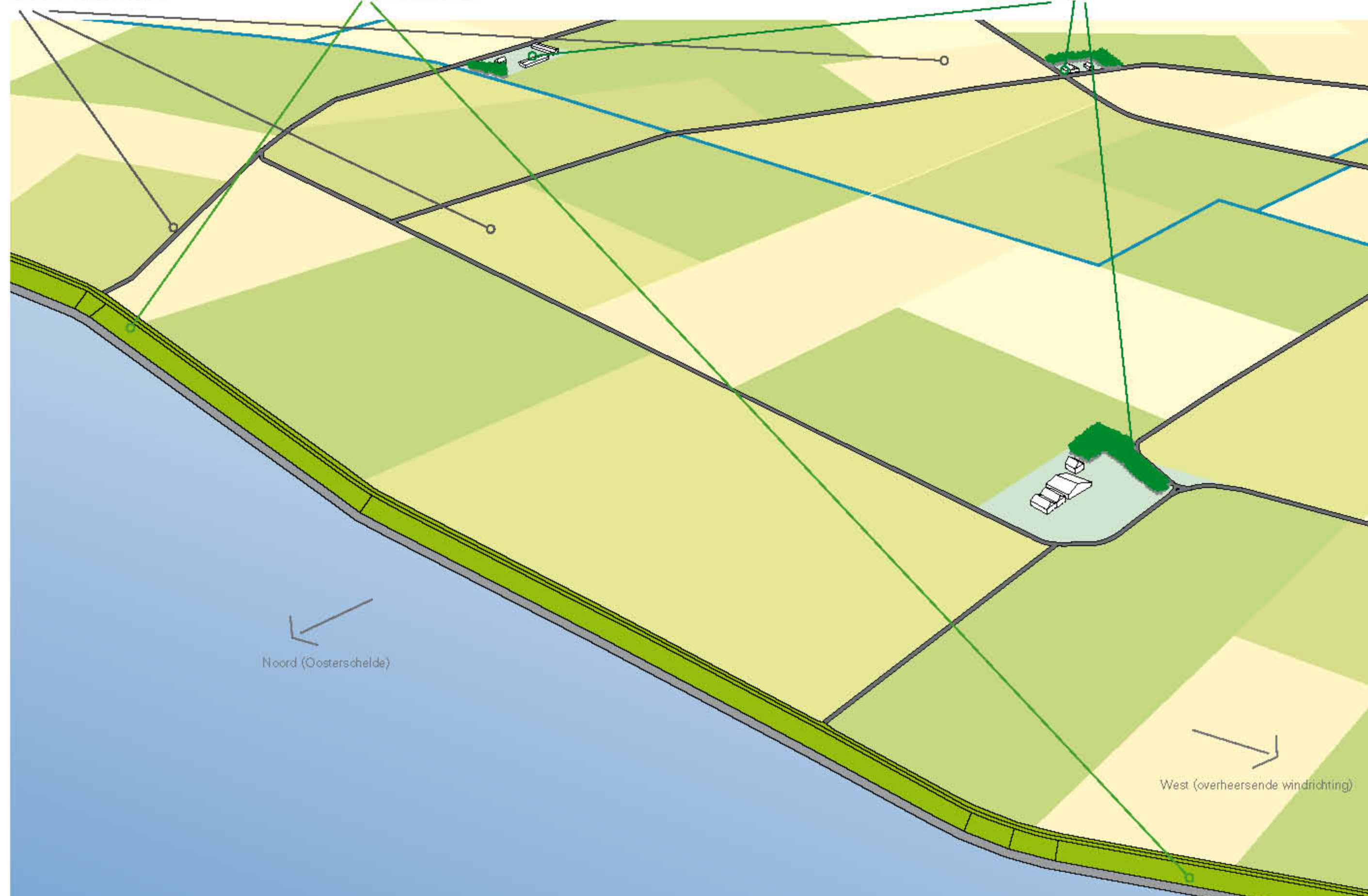

Voorbeelduitwerking modern dijkwonen - principedoorsnede

orthogonale weg- en
verkavelingsstructuur

Oosterscheldedijk

erven

Voorbeelduitwerking aquacultuur in grootschalige nieuwlandpolder - huidige situatie

AQUACULTUUR IN GROOTSCHALIGE NIEUWLANDPOLDER

Ligging en landschapstype

Deze voorbeelduitwerking is gesitueerd in het onderdeel van het landschaps DNA:

- NIEUWLAND - Structuur van dijken en dijkbeplantingen, erven, reliëf.

De strategie die bij dit landschapstype hoort is 'behoud door ontwikkeling'. De waardering is dat dit landschap van 'Regionaal Belang' is.

Tevens is de voorbeelduitwerking grenzend aan en ook van belang voor:

- KUST - Deltadijken
- DELTAWATEREN - Oosterschelde

De strategie die bij deze twee onderdelen van het Zeeuwse landschaps DNA hoort is 'Behoud'. De waardering is dat ze van 'Provinciaal Belang' zijn.

Bestaande situatie

De polder behoort tot de grootschalige nieuwanlandpolders. Naar de inzichten van de tijd van aanleg, verkreeg de polder een grootschalige rationale indeling met een rechtlijnige wegen- en verkavelingsstructuur. De Oosterschelde als grote open watervlakte heeft invloed op het landschap. Zo hebben beplantingen het moeilijk in de vaak extreme omstandigheden, door de wind wordt bijvoorbeeld veel zout aangevoerd. Het rechtlijnige en rationale open karakter vormt de basiskarakteristiek van het gebied. Boerderijen liggen als eilanden in de open ruimte.

Toekomstige situatie

Vanwege de ligging aan de Oosterschelde heeft het gebied een goede uitgangspositie voor zilte teelten en aquacultuur. Deze nieuwe vorm van grondgebruik heeft een overwegend open en eveneens rationeel karakter. In het Provinciale beleid zijn locaties aangeduid waar grootschalige ontwikkeling van aquacultuur een optie is. Dit is een dergelijke plek.

Inpassing is in een grootschalige nieuwanlandpolder in principe goed mogelijk. Echter aquacultuur gaat wel degelijk gepaard met een aanzienlijke landschappelijke transformatie. Ten behoeve van de aanleg van bassins moet een ingrijpend grondwerk worden uitgevoerd. Het grondgebonden karakter van het gebruik van het gebied verdwijnt voor een belangrijk deel vanwege de aanleg van de bassins waarin

een waterdichte kunststof folie wordt opgenomen. Als de ontwikkeling enige omvang krijgt kan worden gesproken van een echte functieverandering van het landelijk gebied. Naast de bassins en de voor het onderhoud en het beheer noodzakelijke infrastructuur zal een bedrijf met enige omvang ook verwerkingsruimte voor de producten nodig hebben. Er moet bij deze functieverandering dus tevens rekening worden gehouden met de bouw van loodsen en ook met een bedrijfswoning.

In de voorbeelduitwerking is er voor gekozen om de bedrijfsgebouwen en de woning te koppelen aan een bestaand erf. De bedrijfsgebouwen en de bedrijfswoning van het nieuwe aquacultuurbedrijf zijn aan dit erf gekoppeld. Aan de westkant van de gebouwen is ten behoeve van de beschutting een massieve beplantingsstrook opgenomen. De strook heeft een rechtlijnige en robuuste opbouw die past bij het rationele karakter van de grootschalige nieuwanlandpolder. In landschappelijk opzicht sluiten de gebouwen en de beplanting aan bij het bestaande erf.

Het gebied met de bassins wordt als een (eveneens rationale) nieuwe polder in de polder ingericht. Hierdoor worden de risico's op verzilting van de rest van de polder geminimaliseerd. Er is tussen de bassins een getrapt watersysteem ontworpen. Het water loopt van zuid naar noord over van het ene in het andere bassin. Vanuit het laatste bassin wordt het water in de nieuwe polder gebracht. Het water voedt zo het natuurlijke gedeelte van de nieuwe ontwikkeling. Hier vormt zich een schorachtige begroeiing waar aanvullend op de aquacultuur misschien zelfs oogst van zeekraal en lamsoor tot ontwikkeling kan komen. Deze dooradering met ruige zilte natuur maakt dat de landschappelijke investering geïntegreerd is in de bedrijfsopzet. Het aanzicht van het bedrijf wordt hierdoor landschappelijk in plaats van industrieel.

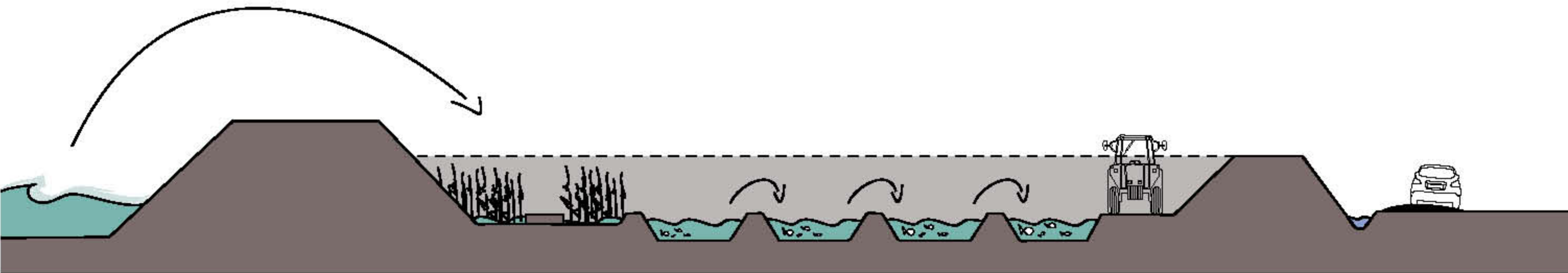
Ook aan de vormgeving van de bassins zelf is bijzondere aandacht besteed. Zo is het zwarte folie zorgvuldig weggewerkt en zijn er lage netten (tegen de vogels) over de bassins voorzien. Het fiets- wandelpad over het natuurlijke deel van het terrein, onderlangs de Oosterscheldedijk, biedt een bijzondere beleving van de moderne en toch typisch Zeeuwse industrie. Een 'waterboerderijwinkel' op het erf maakt het bedrijf nog meer een bezoekje waard.

Resultaat landschappelijke investering

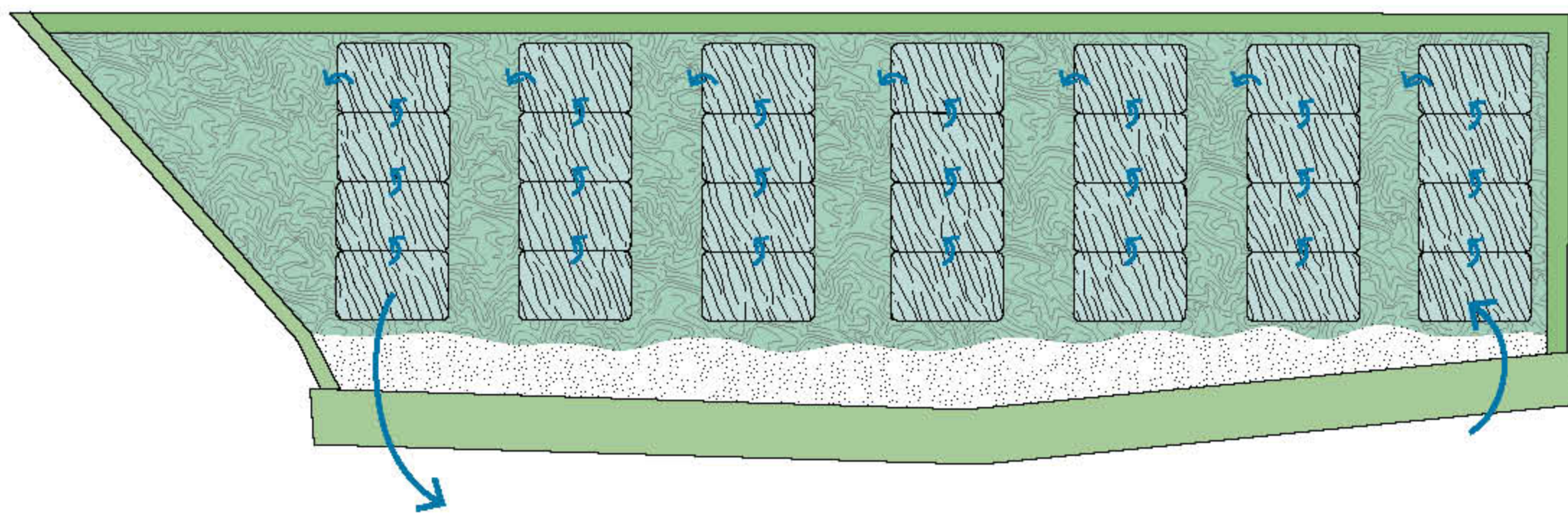
De strategie 'Behoud door Ontwikkeling' houdt in dat er in deze grootschalige nieuwanlandpolder mogelijkheden zijn voor functieveranderingen die ook een landschappelijke impact hebben. Door hier boeren de mogelijkheid te bieden zich aan te passen aan veranderende omstandigheden, wordt één van de belangrijkste beheerders van het landschap ondersteund. De nieuwe functie aquacultuur sluit aan op een beeld dat we kennen uit de historie van het deltalandschap; de inlaag. Een soort 'nieuwe inlaag' ontstaat langs de Oosterschelde kust, en door de directe koppeling met de locatie achter de deltadijk en aan de Oosterschelde, draagt deze ontwikkeling bij aan de leesbaarheid van het landschap. De toegankelijkheid van het agrarisch gebied wordt vergroot en een nieuwe 'attractie' is toegevoegd aan het recreatieve netwerk van het landelijke gebied.

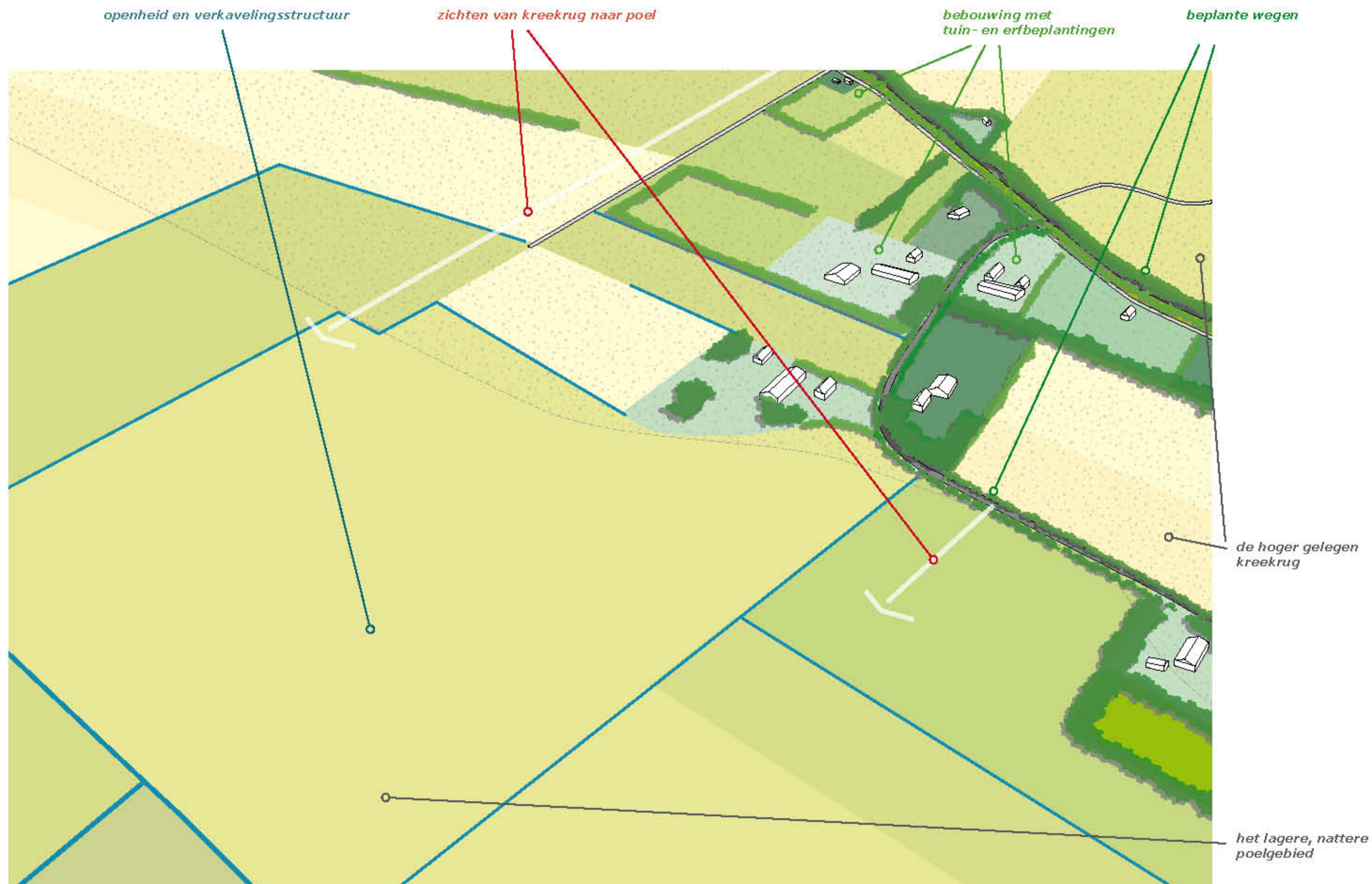
Voorbeelduitwerking aquacultuur in grootschalige nieuwlandpolder - toekomstige situatie

Voorbeelduitwerking aquacultuur in grootschalige nieuwlandpolder - principedoorsnede

Voorbeelduitwerking aquacultuur - schema waterdoorstroming bassins en natuurlijke doorweving

Voorbeelduitwerking toeristische ontwikkeling op het oudland - huidige situatie

TOERISTISCHE ONTWIKKELING ERF VAN HET OUDLAND

Ligging en landschapstype

Het erf is gelegen in het onderdeel van het landschaps DNA:

- OUDLAND – kreekrukken; patroon van reliëf, grondgebruik, erven, ruimtelijke verdichting

En ligt tevens op de overgang naar het landschapstype

- OUDLAND – poelgebieden; openheid en structuur van verkaveling, (micro)reliëf

De strategie die bij deze landschapstypes hoort is 'Behoud Ruimtelijke Karakteristiek'. Ze zijn beide gewaardeerd als 'regionaal belang'.

Bestaande situatie

De boerderij ligt aan een typisch plattelandsweggetje. Het is beplant met opgaande bomen en hieronder een singel, en loopt dwars over de kreekrug. Over de 'hoofdkreekrug' loopt de doorgaande weg. Het hoogteverschil tussen deze kreekrug en het westelijk ervan gelegen poelgebied is ca. anderhalve meter.

Bewoning op deze plek, de kreekrug en de overgang van kreekrug naar poel, is typerend voor het bebouwingspatroon op het oudland. De verdichting van de kreekrug wordt gecreëerd door de combinatie van weg- en erfbeplantingen en bebouwing. Er zijn mooie doorzichten op het achterliggende open poelgebied.

Het huidige erf bestaat uit een karakteristiek woonhuis. De kap staat evenwijdig georiënteerd aan de weg. De erfbeplanting is enigszins sleets en is in de loop van de tijd, mede door aanpassingen ten behoeve van het landbouwkundig gebruik, in omvang afgenomen.

Toekomstige situatie

Een toeristische neventak wordt bij het agrarische bedrijf opgezet. Hierbij wordt zowel in een nieuw toeristisch product als in de inrichting van het erf geïnvesteerd. Geïntegreerd in het herstelplan voor de erfbeplanting worden vier toeristische suites opgenomen. Deze suites staan opgenomen in een nieuw aangeplante boomweide aan de noordzijde van het erf. Onder de bomen door blijven zichten naar alle zijden mogelijk. De suites worden toeristisch geëxploiteerd en worden jaarrond verhuurd. Het erf heeft in zijn geheel een flinke facelift en uitbreiding gekregen. Het heeft een omvang gekregen die vroeger heel gewoon was voor het Zeeuwse boerenerf.

Naast de boomweide zijn, met oog voor de maat en schaal van het erf, streekeigen landschapselementen in het plan verwerkt. Hierbij gaat het onder andere om een bosje en een hoogstamboomgaard. Natuurlijke materialen bepalen de uitstraling van de eigentijdse suites. De materialen passen goed bij de historische uitstraling van het erf en mogen gezien worden. Wegstoppen achter een brede groengordel is in dit concept niet nodig. Omgekeerd is dit ook ongewenst, want de gebruikers van de suites profiteren zo tijdens hun vakantie optimaal van het landschap van kreekrukken en poelen van het oudland.

Resultaat landschappelijke investering

De aanplant van een robuuste erfbeplanting met streekeigen landschapselementen draagt bij aan de karakteristieke verdichting van de kreekrug. Door in de erfopzet in te spelen op de openheid van de poel (het behouden en creëren van doorzichten), wordt de lokale kwaliteit van de overgang van kreekrug naar poel aangezet en extra leesbaar gemaakt. Deze karakteristieke eigenschap van het oudland wordt voor individuele toeristen zeer sterk beleefbaar gemaakt. De ruimtelijk karakteristiek is niet alleen behouden, maar versterkt met behulp van een minimale rode ontwikkeling.

Er wordt geïnvesteerd in de omgeving en daar bij rekening gehouden met het aanwezige landschaps-DNA. Ook duurzaamheid is in het concept geïntegreerd. Op de weide aan de westkant van het erf wordt een opstelling met zonnepanelen in de aanleg ingepast. Een helofytenfilter zorgt er voor dat het afvalwater van de toeristische suites lokaal gezuiverd wordt. Zo gaat het om een ontwikkeling die ook wat betreft energie en afvalwater uiterst duurzaam is.

Voorbeelduitwerking toeristische ontwikkeling op het oudland - toekomstige situatie

Voorbeelduitwerking toeristische ontwikkeling op het oudland - toekomstige situatie in plattegrond

Voorbeelduitwerking schaalvergroting landbouw en sanering erven - huidige situatie

SCHAALVERGROTING VAN DE LANDBOUW

Ligging en landschapstype

Deze voorbeelduitwerking is gelegen in het onderdeel van het landschaps DNA:

- NIEUWLAND - Inpolderingen van op- en aanwassen: structuur van dijken, dijkbeplanting, erven, kreekresten en wegen.

De strategie die bij dit onderdeel van het Zeeuwse landschaps-DNA hoort is 'Behoud door ontwikkeling'. De waardering van de nieuwlandpolders is die van 'Regionaal belang'.

Funcieverandering

Al ruim een halve eeuw treedt er schaalvergroting op in het landbouwkundig gebruik in Nederland, maar zeker ook in Zeeland. Door de overheid wordt hiervoor planologische ruimte gegeven of zoals vooral vroeger het geval was zelfs actief aan meegewerkt door middel van ruilverkavelingsprojecten.

Deze trend bestaat nog steeds en leidt op tal van plaatsen tot de bouw van nieuwe boerderijen. Enkele uitzonderingen daargelaten gaat het vaak om rundveehouderijen en melkveebedrijven in het bijzonder. Nieuwe boerderijen en nieuwe vaak grote stallen worden gebouwd. Akkerbouwgebruik maakt plaats voor grasland. De overheid vraagt voor het bieden van planologische ruimte over het algemeen weinig tegenprestatie van de ondernemer. Dit heeft tot gevolg dat er in het Zeeuwse landschap boerderijen zijn verschenen die weinig affiniteit hebben met typisch Zeeuwse kenmerken, oa. die van het gemengde- en akkerbouwbedrijf. Dit betreft zowel de verschijningsvormen van de gebouwen als de erfbeplantingen. De beplantingen zijn in de meeste gevallen van nieuwbouw als minimaal te karakteriseren.

Bestaande situatie

Het betreft hier een grootschalige nieuwlandpolder uit het midden van de 19e eeuw, met een rechtlijnige wegenstructuur en verkaveling. De nevengelegen polder is een oudere herdijking, met eveneens een rationele opbouw en rechtlijnige wegen- en kavelstructuren. De eerste kent echter veel grotere kavels dan de tweede. In beide polders komen kreekrestanten voor. Het gebied kenmerkt zich door een relatief rationele opbouw. Het dijkenpatroon is gedeeltelijk beplant met opgaande bomen. In de polderstructuur zijn restanten van vroegere kreeklopen aanwezig.

Toekomstige situatie

Het bieden van planologische ruimte wordt vaak gekoppeld aan een tegenprestatie van de initiatiefnemer. Zo gaat het bij nieuwe landgoederen en zo gaat het bij tal van recreatieprojecten. Ook bij de bouw van grootschalige nieuwe agrarische projecten is een landschappelijke tegenprestatie op zijn plaats. Alleen al vanwege de grote impact die dergelijke nieuwbouw op het landschap heeft. Vooral in grootschalige gebieden met een rationele opbouw is een verdere schaalvergroting in de landbouw goed mogelijk en inpasbaar. Echter hier hoort wel een evenredige investering in het landschap bij.

In deze voorbeelduitwerking worden vier grote nieuwe melkveehouderijen in een thans overwegend akkerbouwgebied worden ingepast. De erven van de boerenbedrijven die opgaan in de grote nieuwe bedrijven, worden gesaneerd, danwel krijgen een nieuwe functie (wonen, zorg, recreatie).

Gelijktijdig met het omzetten van de akkerbouwgrond in grasland wordt aan de kreekrestanten opnieuw betekenis gegeven door middel van de aanleg van breder water en rietstroken. Niet alleen in landschappelijk opzicht wordt zo winst geboekt, maar ook de mogelijkheden voor waterberging worden vergroot. Tevens worden hieraan wandelpaden gekoppeld, die de toegankelijkheid en aantrekkelijkheid van het gebied vergroten. Ook worden de nieuwe erven voorzien van een karakteristieke Zeeuwse erfbeplanting. Boomweiden (waaronder bijvoorbeeld hoogstamfruit) en stevige singelbeplantingen maken deel uit van de inrichting.*

Het concentreren van gebieden waar nieuwe inpassingen mogelijk en wenselijk zijn maakt een gebundelde inzet van middelen mogelijk, waardoor zoals in deze voorbeelduitwerking een optimaal effect bereikt wordt.

Resultaat landschappelijke investering

De strategie 'behoud door ontwikkeling' biedt mogelijkheden voor het toelaten van nieuwe functies in deze grootschalige nieuwlandpolders. De agrariër als beheerder van het landschap moet in deze tot op het bot agrarische gebieden alle ruimte krijgen om een rendabel bedrijf te kunnen runnen. Juist de reeds aanwezige grootschaligheid biedt hier toe aanknopingspunten. In ruil voor de mogelijkheid tot introduceren van nieuwe agrarische bouwblokken, wordt de structuur van de open polders met kreekrestanten versterkt en de leesbaarheid hiervan in het landschap vergroot.

Ook het saneren van overbodig geraakte agrarische bebouwing en / of slecht ingepaste erven, is een grote winst voor dit grootschalige landschap. Door de maat, schaal en openheid van de grootschalige nieuwlandpolders, is de invloed van deze objecten op de beleving van het landschap nu relatief groot. De nieuwe erven passen in hun maat en schaal bij het landschap, en hebben door de benodigde bijbehorende gronden vanzelf voldoende afstand tot elkaar om geen afbreuk te doen aan de openheid van de polders. Daarnaast worden de nieuwe erven voorzien van streekgebonden landschapselementen, waardoor verder wordt gebouwd aan de traditie van erven als parels in het landschap.

* Zie voor een voorbeelduitwerking van een dergelijke streekeigen erfinrichting bij een modern boerenbedrijf het rapport " Toekomstge-

Voorbeelduitwerking schaalvergroting landbouw en sanering erven - toekomstige situatie

Voorbeelduitwerking schaalvergroting landbouw en sanering erven - schema veranderingen (behalve grondgebruik van akkerbouw naar grasland)

BRONNEN

Aardkundige waarden in Zeeland (CSO Adviesbureau voor Milieuonderzoek, 2008)
Advies landschapsbouw Aardenburg (LNV, 1990)
Advies landschapsbouw Axel, Zaamslag en Reuzenhoek (LNV, 1991)
Advies landschapsbouw Sint-Philipsland (LNV, 1988)
Advies landschapsbouw Tholen (LNV, 1989)
Advies NBLF Kust West Zeeuws-Vlaanderen (LNV, 1993)
Alle MIP-rapporten (Monumenten Inventarisatie Project)
Basisdocument Herinrichting Kust West-Zeeuws-Vlaanderen (LNV, 1992)
Basisdocument integrale kustvisie West Zeeuws-Vlaanderen (2001)
Beleidsplan grensoverschrijdend krekengebied (Euregio Scheldemond, 1997)
Cultuurhistorische beschrijving van het landschap (doctoraalscriptie)
De gekleurde kust (gebiedscommissie West Zeeuws-Vlaanderen, 2002)
Gebiedsvisie Oost Zeeuw-Vlaanderen (Vista, 1994)
Gebiedsvisie rondom het Veerse Meer (Stuurgroep rondom het Veerse Meer, 2004)
Groenstructuurplannen Waterschap de Zeeuwse Eilanden
Het Zeeuwse Zeekleilandschap, A.J. Beenhakker – Provincie Zeeland (1987)
Inventarisatierapport St. Philipsland (LNV, 1987)
Landschapsatlas van Walcheren – C.F.B. Bos e.a. (2008)
Landschapsbeleidsplan Borsele (1985)
Landschapsbeleidsplan gemeente Brouwershaven (1992)
Landschapsbeleidsplan Goes (1985)
Landschapsbeleidsplan Hontenisse (1993)
Landschapsbeleidsplan Noord Beveland (1998)
Landschapsbeleidsplan Reimerswaal
Landschapsonderzoek West-Zeeuws-Vlaanderen (Provincie Zeeland, 1992)
Landschapsonderzoek Zeeland deelgebied Walcheren (PPD, 1986)
Landschapsonontwikkelingsplan Goes (2009)
Landschapsonontwikkelingsplan Schouwen-Duiveland (2011)
Landschapsonontwikkelingsvisie voor de nieuwlandpolders en het industriegebied Vlissingen-Oost op de grens van Walcheren en Zuid-Beveland
Landschapsplan voormalig eiland van Cadzand (OKRA, 2002)
Landschapsvisie Eiland van Cadzand (2002)
Landschapsvisie kanaalzone Zeeuws Vlaanderen (recent)
Landschapsvisie Kanaalzone Zeeuws-Vlaanderen (Lörzing, Keijzers en Van Riel, 1993)
Landschapsvisie Veere (2009)
Landschapsvisie Zeeland (H+N+S, 2001)
Nota Ruimte, 2006
Ontwerp landschapsbeleidsplan Reimerswaal (1992)
Regiovisie Walcheren 2000+ (RBOI, 1999)

Serie Natuur en Landschap XXXIV – Walcheren (Dr. H.A. Visscher, 1982)
Staats-Spaanse Linies (H+N+S, 2003)
Strategische visie Kanaalzone (2010)
Streekeigen West-Zeeuws-Vlaanderen – voor groenblauwe dooradering (DLG, 2001)
Structuurvisie Terneuzen (2010)
Toekomstgerichte landbouw in het Zeeuwse Landschap (Kwaliteitsteam Provincie Zeeland, 2012)
Tussen eilanden en contouren (afstudeerproject, 2003)
West-Zeeuws-Vlaanderen Landinrichting Kust Aardenburg (1989)

LEGENDABLAD VOOR ALLE KAARTEN*

Geomorfologie

water

Zandgronden (duin en strand)
plateau-achtige getij-afzetting

strandvlakte, zandplaat of slik", welvingen met duinvorming

zeestrandglooiing / Ingesloten strandvlakte

kustwal / strandwal

aanwasvlakte / welvingen in getijaanwas

afgegraven / geegaliseerde duinen / strandwallen duinen

stuifdijk

Zandgronden (dekzand)
dekzandvlakte

dekzandrug

Zeekleilandschap (kreekruggen)

getij-wal en inversierug

getij - kreekbedding

Zeekleilandschap (klei en veen)

vlakte van getij-afzettingen

welvingen van getij-afzettingen

laagte door veenaafgraving (moernering)

ontgonnen veenvlakte (+ /- klei/zand)

veenrest-ruggen

(deels) gemoerde delen

moerassige vlakte

Sporen van de zee
zee-erosiegeul of - laagte

doorbraakwaaier, fluviaal

Menselijke ingrepen

dijk > 5 meter

terp of hoogwatervluchtplaats

lage vereffeningsrestheuvel

afgravingen, opgehoogd of opgespoten terrein of storthopen bebouwing

Overig
laagte met randwal (mogelijk pingo restant)

bosch stabbers

Hoofdtypen landschap

landschap van de Deltawateren

duinlandschap

nieuwland

gebied met herkenbare oud-landstructuren

kleinschalig dekzandlandschap

bosch stabbers

Inpolderingsgeschiedenis

voor 1300

1300-1421

1422-1532

1533-1648

1649-1808

1809-1953

na 1953

plaat

slik

schor

inlaag

bosch stabbers

Bebauwing en dorpsvormen

burgelijke

fietsoordorp

voorstad

slootwegdorp

geveerdorp

(snel) stad

bosch stabbers

Massa / ruimte

massa hoog; bos/bomen

massa minder hoog; bebouwing

variabele massa; bedrijven en duinen

lage massa; boomgaarden

grootschalige openheid

openheid platen, slikken en schorren

massa lijn hoog; dijkbeplanting

massa lijn middelhoog; dijk

massa lijn laag; haag

bosch stabbers

Water en cultuurhistorische waterstaat

inlaag

kanaal

kreekrestant

watergang

nol

kribbe

dijkversterking

dijk afgegraven

dijk

dam

Deltawerken

werkhaven

weel

karreveld

spuikom

spuiboezem

sluisrestant

coupure

caisson

bosch stabbers

LEGENDABLAD VOOR ALLE KAARTEN*

Cultuurhistorische elementen

historische infrastructuur

- kerkenpad
- klinkerweg
- onverharde weg
- overige historische weg
- historische spoorlijn
- historische trambaan

historische beplanting

- molenbiotoop
- grensboom
- park
- landgoed
- houtwal
- heggenreservaat
- eendenkooi
- elzenmeet

verdediging en defensie

- stedelijk vestingswerk
- inundatievlakte

- liniedijk
- inundatiesluis
- kasteel
- fort / schans/ batterij
- verdedigingswerk WO II
- verdedigingswerk WO II
- mijnenuitkijkpost
- luchtwachtoren
- Atlantikwall
- Landfront Vlissingen
- (Staats-Spaanse) Linies

overige elementen

- Rijksgrenspaal
- Brandput
- Historische paal
- Oesterput
- Stelberg
- Hollestelle

Landschapsstructuurkaart

- weg
- spoor
- dijk
- bebouwing
- bos / boombeplanting
- boomgaard
- dijkbeplanting
- haag
- kreek / watergang / kanaal
- inlaag
- open weide natuur
- duinen / strand
- ondergrond; kreekrug
- ondergrond; overig
- zee
- plaat / slik / schor

Waarderingstabel

waardering

++	zeer bepalend, "iconen"
+	bepalend
+/-	neutraal
-	minder bepalend
--	niet bepalend

leesbaarheid

++	gave voorbeelden
+	goed leesbaar
+/-	neutraal
-	minder leesbaar
--	niet leesbaar, verdwenen

van belang op niveau *

P	Provincie
REG	Regio
G	Gemeente

planologisch instrument

V	Provinciale verordening
ST	Provinciale structuurvisie + vooroverleg

gewenst beschermingsniveau

B	behoud
BR	behoud ruimtelijke karakteristiek, daarbinnen ontwikkeling mogelijk
BO	behoud door ontwikkeling
V	vernieuwing mogelijk

* Rijksbeschermd elementen liggen automatisch vast in de verordening van de Provincie, worden daarom niet apart benoemd

* Alle afbeeldingen zijn illustratief van karakter. Ze zijn volledig gebaseerd op de gegevens in het Geografisch Informatie Systeem van de Provincie Zeeland. Deze gegevens zijn niet altijd volledig. Voor de meest recente versie van deze informatie, zie het Geografische Loket van de Provincie Zeeland; <http://zldags.zeeland.nl/geol/>

© Dit werk is auteursrechtelijk beschermd.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever en Bosch Slabbers Tuin- en Landschapsarchitecten B.V. (hierna: "Bosch Slabbers").

Bosch Slabbers heeft bij haar werkzaamheden de zorgvuldigheid in acht genomen die van haar kan worden verwacht. Aan de getoonde informatie in deze publicatie kunnen geen rechten worden ontleend. Op onze werkzaamheden zijn de voorwaarden van toepassing zoals vastgelegd in De Nieuwe Regeling 2005 (DNR 2005).

Bosch Slabbers heeft met zorgvuldigheid de beelden in deze publicatie geselecteerd. Het kan voorkomen dat niet alle rechthebbenden van de gebruikte beelden zijn achterhaald. Belanghebbenden worden verzocht contact op te nemen met Bosch Slabbers.

